magazin istoric

ANUL I
Nr. 3
IUNIE 1967

SUMAR

Pag.		
1	*Io, Mircea Voievod*	*P. P. PANAITESCU*
5	*Sub cerul Spaniei*	*VALTER ROMAN*
12	*Cum a fost asasinat I. G. Duca*	*GHEORGHE MATEI*
17	*De vorbă cu doamna Duca*	*D. SORESCU*
19	*Ştefan cel Mare văzut de artiştii vremii*	*CORINA NICOLESCU*
22	*Turnul Londrei*	*PETRE MOLDOVEANU*
26	*Domnule Mareşal, ne găsim în divergenţă...*	*CONSTANTIN ANTIP*
		CONSTANTIN NICOLAE
34	*Romanii la munte şi la mare*	*NICOLAE LASCU*
37	*Conferinţa de la Ialta (III)*	
46	*Gentz — corespondent al domnilor munteni*	*DUMITRU HÎNCU*
53	*Bălceştii — destinul unei familii*	*HORIA NESTORESCU*
59	*Pe urmele bourului*	*ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU*
62	*Memorii (III)*	*C. ARGETOIANU*
70	*Noaptea cuţitelor lungi*	*L. GHERGHINESCU*
74	*Vasile Pârvan*	*RADU VULPE*
78	*Valea regilor*	*MANOLE NEAGOE*
83	*Necunoscuta de la Curtea împărătească din Praga*	*AL. ALEXIANU*
87	*Victoria „Taurului care şade"*	*NICOLAE G. MATEI*
89	*Panoramic editorial*	
91	*Poşta redacţiei*	

Coperta noastră

Cetatea Neamţului

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ. SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACŢIE

Dumitru Almaş (director), **Constantin Antip** (redactor-şef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu** (redactor-şef adjunct), **Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei** (secretar general de redacţie), **Cristian Popişteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-şef adjunct), **Ştefan Ştefănescu.**

10,

MIRCEA VOIEVOD

Dr. docent P. P. PANAITESCU

Prezența otomanilor în Europa (1354) și, mai ales, înaintarea lor spre Dunăre au ridicat în fața țărilor române o problemă nouă : aceea a apărării independenței proprii și totodată a contribuției la apărarea însăși a civilizației europene împotriva cotropirii de către Imperiul otoman. Această împrejurare punea și obiective noi în fața politicii externe a țărilor române, care capătă o altă pondere în contextul istoriei universale. Turcii ajung la Dunăre în 1390, îndată după înfrîngerea sîrbilor în lupta de la Cossovo, și primul domn român care a avut a face față problemei apărării țării împotriva lor a fost Mircea cel Bătrîn din Țara Românească. Românii avuseseră prilejul să lupte cu turcii și sub înaintașii lui Mircea, dar contribuția lor la apărarea Peninsulei Balcanice s-a redus pînă atunci la participarea unor oștiri alături de sîrbi și de bulgari. În vremea domniei lui Mircea, concentrarea tuturor mijloacelor de care dispunea țara pentru a împiedica năvălirea otomană crea probleme noi pentru conducători și pentru popor.

Era stringentă o coaliție a țărilor europene și, mai ales, a vecinilor Țării Românești. Dar în Apus se desfășura între Franța și Anglia războiul de 100 de ani. În Răsărit, aproape toate țările erau cuprinse de frămîntări interne : în Ungaria, se făcea simțită o puternică mișcare centrifugă a feudalilor, doritori de a-și extinde latifundiile ; în Polonia, abia se liniștiseră luptele interne de după stingerea dinastiei Piast, prin stabilirea pe tron a lagellonilor lituani; țaratele bulgare, ca și Serbia, destrămată după moartea lui Ștefan Dușan, căzuseră sub stăpînirea otomană. În aceste condiții, se impunea crearea unei solidarități militare românești, singura care putea ține pe loc înaintarea otomană la Dunărea de Jos. Aceasta a devenit o preocupare de seamă a lui Mircea cel Bătrîn și a sfetnicilor săi.

Aspectul politic al reunirii românilor, împărțiți pe atunci în mai multe state feudale, nu se întemeia încă pe unirea într-un singur stat a celor ce vorbeau aceeași limbă, ci era rezultatul unei strîngeri a rîndurilor în fața primejdiei comune. Era vorba deci de legături feudale între aceste țări pentru crearea unei apărări comune. Cea dintîi primejduită era Țara Românească și de aceea, cel dintîi căpitan de oaste român care a adunat puterile românești împotriva acestui pericol a fost un domn al acestei țări : Mircea cel Bătrîn.

Nu este cazul să expunem aici desfășurarea bătăliilor și campaniilor antiotomane conduse de Mircea. Luptele de la Rovine, în care el a învins marea oaste a sultanului Baiazid pe teritoriul țării sale și cea de la Nicopole, unde românii conduși de același domn au participat la cruciada condusă de regele Sigismund, sînt destul de bine cunoscute. Mai puțin cunoscute sînt strădaniile lui Mircea de a constitui în de-

cursul domniei sale de 32 de ani o coaliție românească, nu numai de apărare, dar și cu posibilități de ofensivă, la caz de nevoie. Această coaliție se oglindește în titlul lui Mircea, completat cu stăpînirile dobîndite treptat pînă la 1404. Este vorba de schimbarea vechiului titlu al domnilor Țării Românești dinaintea sa, tocmai pentru că în vremea lui Mircea se crease un complex teritorial nou, *ceea ce îi îngăduia să se intituleze „mare voievod și singur stăpînitor, domn a toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești, și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile, peste toată Podunavia, încă pînă la Marea cea Mare, și singur stăpînitor al cetății Dirstor"*. Schimbarea titlului corespunde teritoriului peste care domnea Mircea, subliniind crearea unui organism politic necesar noilor împrejurări militare.

Folosindu-se de împrejurările luptelor interne din Ungaria, Mircea reluase regiunile Făgărașului și Amlașului și obținuse recunoașterea stăpînirii sale de către regatul vecin. Tot atunci a redobîndit Mircea și cetatea Severinului, care avea sub oblăduirea sa și sate de dincolo de Carpați, în Banat, pînă aproape de Mehadia. Cîțiva ani mai tîrziu, Mircea dobîndește și cetatea Branului. Tot cam atunci (1388—1389), Țara Românească cuprindea, sub sceptrul lui Mircea, Dobrogea — numită așa după despotul Dobrotici, care crease acolo o stăpînire separată, făcînd față năvălirii turcești, care încerca să se înscăuneze în această provincie sud-dunăreană.

Ca rezultat au crescut posibilitățile de a lupta cu mai mult succes pentru apărarea independenței. E de observat că toate aceste regiuni, cetăți și provincii erau de limbă română, atît în privința țăranilor muncitori ai pămîntului, cît și a stăpînilor feudali locali. În Dobrogea aflăm existența unui sat „al lui Baldovin logofătul", care era unul dintre principalii dregători ai lui Mircea. Dar mai ales trebuie să ținem seamă de solidaritatea populară a tuturor oamenilor din aceste teritorii în fața primejdiei turcești. În sudul hotarului Dobrogei s-a găsit de curînd o inscripție comemorativă pusă de orășeni în anul 1408 ca mulțumire pentru apărarea cetății de către domnul muntean Mircea, împotriva turcilor.

Dar cea mai interesantă latură „a politicii românești" a lui Mircea o formează relațiile Țării Românești cu Moldova în acea vreme. Această de-a doua țară românească se găsea și ea în aceeași situație primejduită în fața cotropirii turcești. Cu prilejul unirii Poloniei cu Lituania sub regele Vladislav Iagello, Moldova recunoscuse pentru prima oară suzeranitatea polonă, ceea ce însemna protecția militară și diplomatică a acestui stat, dar domnul Moldovei, Petru Mușat, înțelegea să ducă o politică de colaborare cu vecinul de la sud. Prin mijlocirea domnului Moldovei se încheie în 1390 un tratat de alianță între Mircea cel Bătrîn și Vladislav Iagello. Între reprezentanții diplomatici al căror nume apare în tratat figurează Manea și Roman — din partea lui Mircea — și boierul Drăgoi, reprezentantul lui Petru Mușat. Faptul că forma definitivă a tratatului se încheie la Suceava arată că alianța lui Mircea cu Polonia era dublată de alianța militară cu Moldova. Această alianță a stat neschimbată cît timp au domnit Petru Mușat și fratele său Roman. Dar urmașii lor, Ștefan și Iuga, au rămas de partea Poloniei, cînd această țara a intrat în război cu regele Ungariei, așa că Mircea nu se mai putea bizui pe sprijinul moldovenesc în lupta împotriva turcilor. La începutul anului 1400, în împrejurări nu tocmai bine cunoscute, Mircea intervine direct în Moldova, prinde pe Iuga vodă („l-a luat la sine") și instalează în scaunul de la Suceava pe omul său de încredere Alexandru, denumit mai tîrziu „cel Bun". Istoria se va repeta : precum Mircea își va asigura țara vecină în felul feudal, așezînd în frunte pe un credincios al său, tot astfel mai tîrziu, Ștefan cel Mare va ocupa Țara Românească în fața primejdiei turcești, iar Mihai Viteazul va cuceri Moldova din același motiv.

Trebuie să facem o distincție între crearea unui bloc românesc la Dunărea de Jos, destinat apărării împotriva Imperiului otoman, și alianțele Țării Românești cu cele două mari state feudale vecine, Ungaria și Polonia. Bineînțeles că și aceste alianțe urmăreau același scop de rezistență în fața primejdiei turcești, dar ele reprezentau o politică de echilibru între două țări rivale. La începutul domniei sale Mircea încheiase alianța despre care am vorbit, cu Polonia, prin mijlocirea Moldovei. Această alianță a fost înnoită încă de două ori, în 1403 și 1411 (îndată după înfrîngerea Cavalerilor Teutoni la Grünwald de către polonezi). Cu Ungaria încheiase Mircea un tratat de alianță îndreptat împotriva turcilor, la Brașov, 1395, în vremea ședерii lui în acest oraș ; Mircea a mai avut o întîlnire personală cu Sigismund al Ungariei la Severin în 1406. Atunci a dat Mircea un hrisov, „mergînd domnia

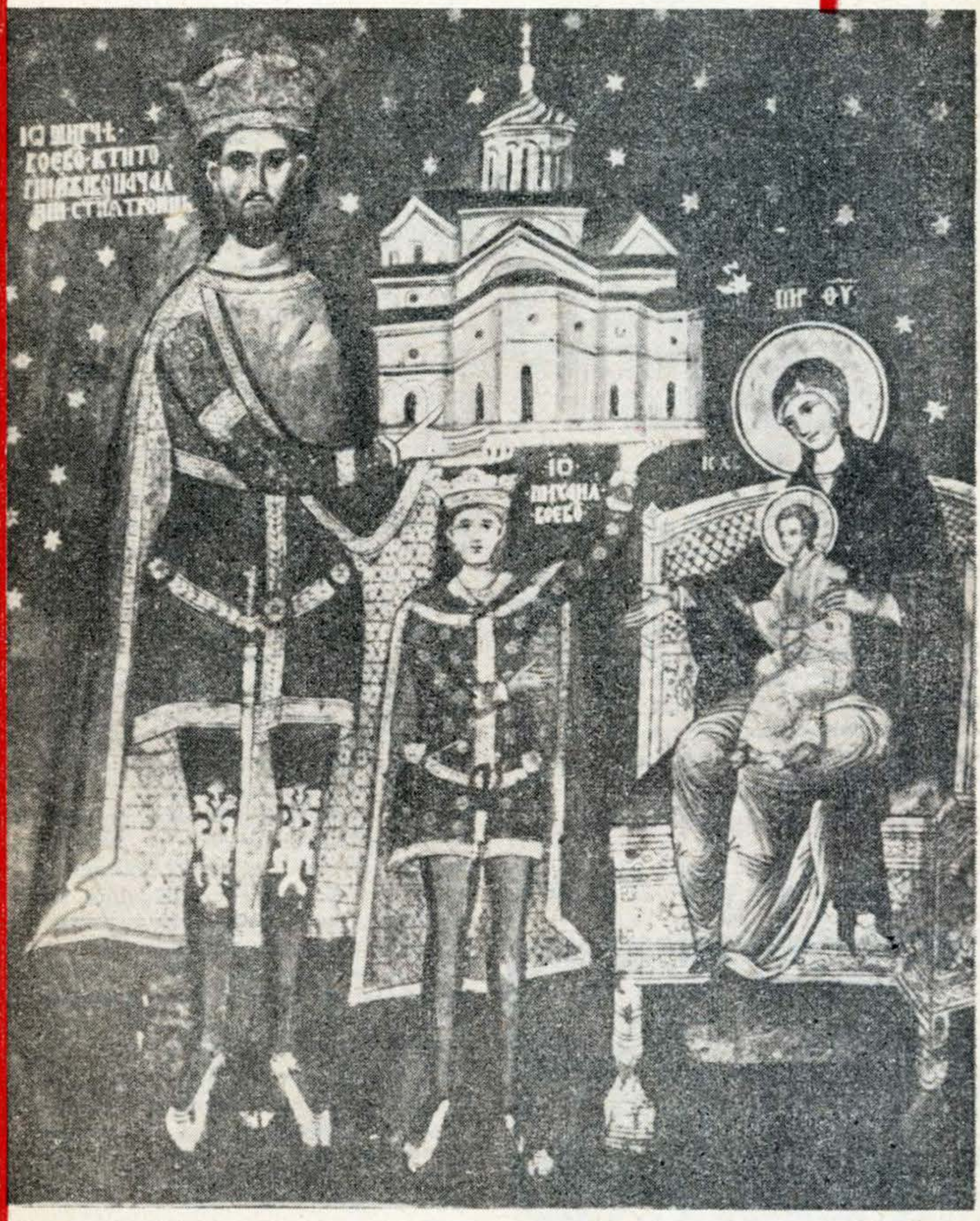

Mircea cel Bătrîn şi fiul său Mihail — pictură murală de la Mînăstirea Cozia. (Secolul al XIV-lea, refăcută în secolul al XVII-lea)

mea către Severin, să se întîlnească cu craiul..., împreună cu toți egumenii mînăstirilor și cu toți boierii domniei mele".

Participarea Țării Românești și a Moldovei la relațiile diplomatice internaționale și nu numai la acelea cu vecinii imediați, este precizată cu prilejul Conciliului bisericesc de la Constanța. În evul mediu, cînd predominau chestiunile religioase, un asemenea conciliu, cu reprezentanți din toate țările creștine, dezbătea și problemele politice : alianțe, coaliții militare etc. La Conciliul de la Constanța, în anii 1414—1418, s-a discutat nu numai despre condamnarea lui Jan Hus, împăcarea schismei papale, unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică, ci și chestiuni politice : războiul de 100 de ani, apărarea Europei împotriva primejdiei turcești. De aceea au luat parte la conciliu delegați laici din Țara Românească, Moldova și Serbia. E de observat că aceste țări n-au fost reprezentate prin fețe bisericești, ci prin boieri trimiși de suveranii lor. Mircea cel Bătrîn a trimis pe boierul său Dobromir, iar Alexandru cel Bun tot pe un boier, anume pe Gheorghe din Sămușeni. Alături de ei se ivesc reprezentanți ai comunităților catolice din orașele moldovenești și muntene. Este prima participare a românilor cunoscută pînă acum la un congres internațional. Domnii țărilor române știau că lupta lor împotriva turcilor era un fapt istoric de interes general european și nu numai local. De aceea, prezența delegaților români urmărea lămurirea lumii apusene asupra acestei situații politice.

Inscripție în limba greacă din anul 1408, amintind luptele lui Mircea cel Bătrîn cu turcii

Dar partea cea mai originală și nouă a politicii lui Mircea și a sfetnicilor săi o reprezenta încercarea lor de a slăbi și poate chiar a nimici puterea otomană, susținînd pe anumiți pretendenți la tronul sultanilor împotriva altora, sprijinind anumite fracțiuni politice locale și chiar mișcări sociale ivite atunci în interiorul Imperiului otoman. Mircea își crease legături în statele autonome turcești din Asia Mică, Caramania, emiratul de Castemuni și adusese de acolo, după căderea și moartea lui Baiazid, pe un fiu al acestuia, anume Musa, proclamîndu-l sultan împotriva fratelui său Soliman, care domnea la Adrianopol. Musa sosi în Țara Românească venind pe mare și de acolo, împreună cu oastea Țării Românești și cu partizanii săi din Imperiul otoman se îndreaptă împotriva fratelui său. După mai multe lupte în Bulgaria și aproape de Constantinopol, pretutindeni susținut de Mircea, ajunge sultan, în anul 1411. În acest chip se ivește situația paradoxală a patronajului unui domn român asupra tronului împăratului otoman. Cînd după doi ani Musa fu înfrînt și ucis de fratele său Mahomet, Mircea, care urmărea destrămarea Imperiului otoman, chemă la sine din Asia pe un alt pretendent la tron, anume Mustafa, pretins fiu al lui Baiazid. Din Țara Românească, Mustafa înaintează cu trupe românești și turcești pînă aproape de Salonic, unde fu însă înfrînt. Cea mai interesantă încercare politică a lui Mircea a fost, la sfîrșitul domniei sale, sprijinul acordat mișcării social-religioase condusă de Bedr-ed-Din, reformator religios, care predica înlăturarea stăpînilor feudali și comunitatea averilor. Mircea îl aduse în Dobrogea și de acolo, cu o mare mișcare populară, „profetul" începu lupta pentru răsturnarea feudalismului turcesc. Cu tot ecoul pe care-l stîrni această mișcare, Bedr-ed-Din fu în cele din urmă învins și ucis din ordinul sultanului. Este clar că Mircea, el însuși un monarh feudal, nu putea sprijini o asemenea răscoală socială decît pentru a slăbi din interior puterea otomană.

Politica externă a Țării Românești în vremea lui Mircea cel Bătrîn formează un capitol din cele mai interesante ale istoriei noastre ; ea stă la începutul solidarității românești în lupta împotriva turcilor, pentru independență și apărarea Europei. Cunoașterea ei în amănunte aruncă o lumină nouă asupra politicii românești din evul mediu în general ★.

★ N.R. Despre războaiele și victoriile românilor, conduse de Mircea, și despre natura raporturilor dintre Țara Românească și Imperiul otoman vor fi scrise alte articole.

Primul tun românesc care a participat la apărarea Madridului (Decembrie, 1936)

SUB CERUL SPANIEI

VALTER ROMAN

Evenimentele dramatice petrecute în Spania anilor 1936—1939, lupta eroică a poporului spaniol împotriva rebelilor militaro-fasciști, împotriva trupelor intervenționiste ale lui Hitler și Mussolini, pentru independență națională, democrație și progres au trezit un puternic ecou în România, ca și în celelalte țări ale lumii. În sprijinul poporului spaniol s-a ridicat un puternic val de simpatie și solidaritate. Clasa muncitoare din România, în frunte cu P.C.R., intelectualii progresiști, toate forțele cu adevărat democrate ale țării s-au declarat fără rezervă pentru Spania republicană, pentru eroicii ei apărători.

Partidul Comunist Român, în ciuda greutăților inerente situației de adîncă ilegalitate în care era silit să activeze, a fost sufletul și organizatorul mișcării de solidaritate. Fidel tradițiilor sale internaționaliste, el și-a îndeplinit cu cinste această nobilă îndatorire în tot timpul cît a durat războiul din Spania.

Un grup de voluntari români (între care Petre Borilă, Mihai Burcă, Constantin Cîmpeanu, Nicolae Olaru, Minea Stan)

Una dintre formele principale de manifestare a solidarității maselor populare din țara noastră cu lupta dreaptă a poporului spaniol a fost încadrarea unui mare număr de antifasciști români, ca voluntari, în rîndurile armatei republicane.

Voluntarii români au luat parte la toate bătăliile importante, chiar din primele zile ale războiului. Ei au luptat vitejește, alături de republicanii spanioli și de voluntarii din alte țări, la Irun și Santander, la Madrid, pe Jarama, la Guadalajara în Andaluzia și Sierra Guadarrama, la Brunete și Teruel, la Quinto și Belchite, în Aragon și Levante, în Estremadura, pe Ebro, în Catalonia.

În cadrul armatei republicane au fost formate mai multe unități și subunități în care românii alcătuiau un procentaj însemnat și care purtau denumiri amintind evenimente și personalități din istoria luptelor pentru libertate ale poporului român. Au fost înființate — în ordine cronologică — pe frontul de la Madrid, *divizionul* — mai tîrziu regimentul — *român de artilerie motorizat* (din care făcea parte și bateria *„Tudor Vladimirescu"*); *grupul de artileriști „Gheorghe Gheorghiu-Dej"*, în cadrul divizionului de artilerie balcanic, pe frontul din Estremadura ; *compania de mitraliere și compania de pușcași „Griviția"* din batalionul balcanic, pe frontul din Arágon și Levante ; *o companie a batalionului la dispoziția nemijlocită a Comandamentului diviziei 45*, pe frontul de la Ebro.

Prima unitate românească din brigăzile internaționale a fost divizionul de artilerie, înființat încă din zilele epopeii apărării Madridului. În dorința lor de a constitui o unitate în care să se grupeze o bună parte a românilor prezenți în acel moment pe frontul de la Madrid, voluntarii români au

Comandantul și comisarul politic al Regimentului român de artilerie, împreună cu comandantul și comisarul politic al bateriei „Tudor Vladimirescu" (de la stînga la dreapta : Nicolae Cristea, Paul Richard, Andrei Roman și Valter Roman)

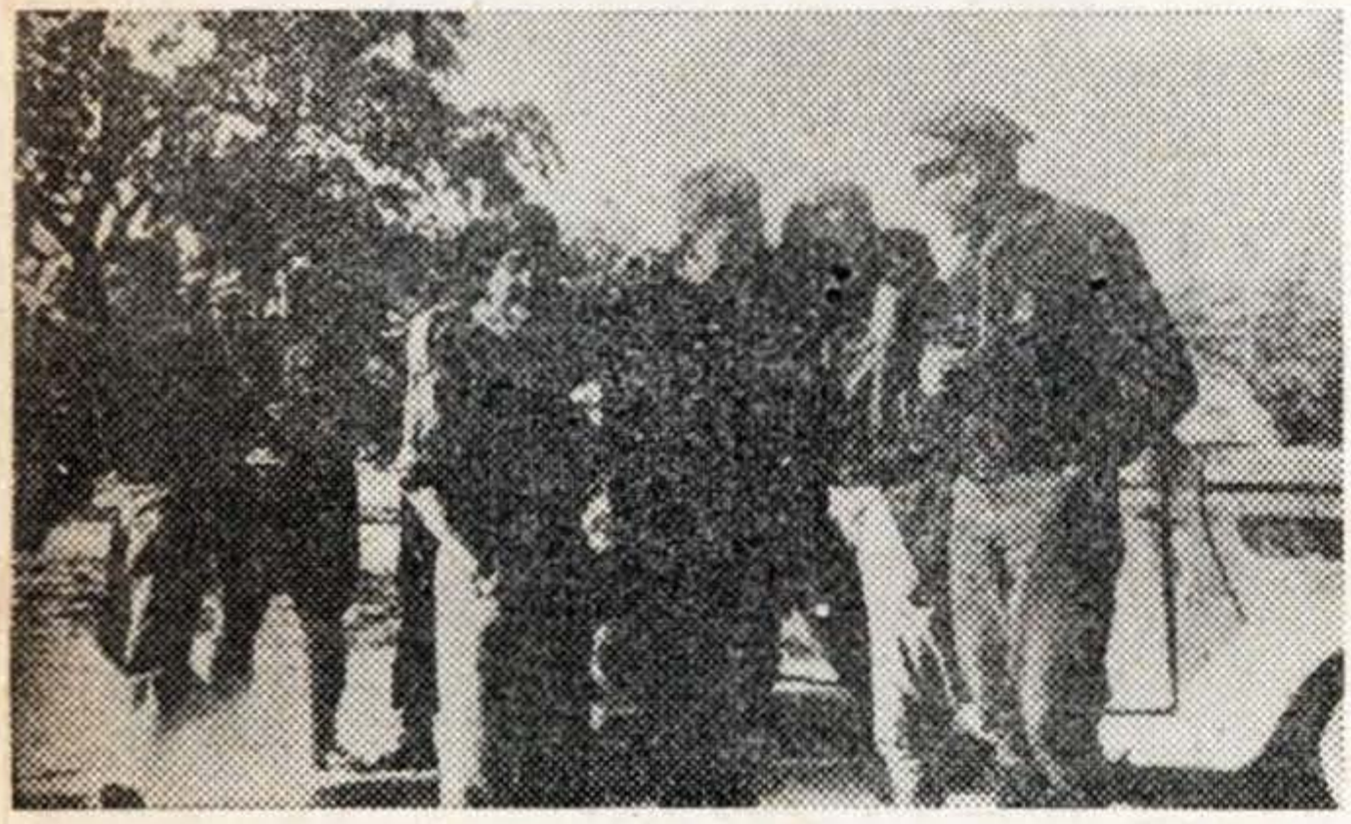

Sculptură în lemn lucrată de fostul voluntar român în Spania, artistul poporului Grigore Gheza Vida, în lagărul din Gurs (Franța), înfățișînd eroii naționali Horia, Cloșca și Crișan.

întîmpinat înțelegere și sprijin din partea conducerii brigăzilor internaționale.

Hotărîrea Comisariatului brigăzilor internaționale din 15 decembrie 1936 prinde viață, de îndată ce împrejurările o permit, și în ianuarie, la Murcia, divizionul de artilerie ia ființă efectiv. În componența lui intră români, francezi (la început procentul celor din urmă e mai ridicat, pe parcurs însă, sosind tot mai mulți români din țară și din alte unități, proporția se modifică). În cadrul acestei unități au luptat și fiii altor națiuni (spanioli, belgieni, cehi, chinezi, germani, italieni, polonezi, olandezi și alții). Semnatarul acestor rînduri a fost numit comandant al divizionului nou constituit.

Între ostașii de diferite naționalități s-a închegat o prietenie trainică, pătrunsă de spirit internaționalist, prietenie de luptă ce și-a dat roadele în încleștarea cruntă cu trupele fasciste, pe toate fronturile unde a acționat unitatea. Ostașii, comandanții se întrajutorau în luptă, își acordau sprijin reciproc în situații grele.

Din noianul de fapte ale acelor zile se desprind cîteva episoade care au rămas mai adînc întipărite în memoria participanților.

Este, bunăoară, „botezul focului" primit de divizion pe Jarama, în februarie 1937. Sprijinind batalioanele Brigăzii a 11-a internaționale, care făceau față cu greu presiunii forțelor inamice pe unul din axele principale ale ofensivei fasciste, vizînd încercuirea Madridului, tunarii divizionului fac eforturi deosebite pentru a mări cadența de tragere, ajungînd la 30—40 lovituri pe minut (ceea ce însemna foarte mult, cu materialul învechit de care se dispunea) ; țevile tunurilor se încing de nu mai pot fi atinse cu mîna.

...Cîteva zile mai tîrziu, prevăzîndu-se un nou atac în forță al inamicului pe direcția Morata de Tajuna și podul de la Arganda, comandantul sectorului republican, la propunerea divizionului de artilerie român, cade de acord ca, în mod cu totul neobișnuit și contrar regulilor tactice în vigoare, artileria să deschidă un foc masiv în timpul nopții asupra pozițiilor și concentrărilor de trupe fasciste.

La orele fixate, frontul e zguduit de trei ori succesiv de ciocanele de foc executate de divizion. Soldații din prima linie pot observa panica produsă în rîndurile fasciștilor, iar prizonierii făcuți a doua zi, cu ocazia respingerii atacului, mărturisesc că focul de artilerie din noaptea precedentă a derutat comandamentul fascist, provocînd totodată serioase pierderi în oameni și materiale.

În aceeași zi, prin focul tunurilor divizionului sînt scoase din uz 5 tancuri fasciste, din cele 16 introduse pe neașteptate în luptă, în sectorul Brigăzii a 11-a ; se produce o cotitură în desfășurarea luptei ; infanteria brigăzii trece la contraatac și recuperează pozițiile pierdute în cursul zilei.

Pentru comportarea sa exemplară, divizionul e citat pe ordinul de zi al Brigăzii a 11-a internaționale, de către colonelul Hans Kahle, comandantul brigăzii. În organul săptămînal al Brigăzii a 11-a, *„Pasaremos"*, din 2 martie 1937, la rubrica *„Tabloul de onoare"*, se poate citi : *„Divizionul român de artilerie a luptat zilele acestea în mod exemplar și merită toate elogiile. El a redus la tăcere completă o baterie dușmană și depozitul ei de muniții. În plus el a bombardat foarte eficace tranșeele inamice, pricinuind marocanilor pierderi ridicate ; el a redus la tăcere cuiburi de mitraliere și mortiere ; a distrus cinci tancuri inamice printr-un tir precis și a făcut să eșueze ieri seară, printr-un foc intens de baraj, un atac violent al inamicului în fața liniilor batalioanelor noastre ; tragerile lui au decimat liniile inamice.*

Ținem să exprimăm divizionului nostru de artilerie întreaga noastră admirație și cea mai mare încredere a întregii noastre brigăzi pentru colaborarea strălucită și exemplară cu infanteria și pentru succesul tragerilor sale de o precizie admirabilă".

...Martie 1937. Luna marii victorii republicane de la Guadalajara. După zile și nopți de apărare aprigă și încordată, trupele republicane trec la contraofensivă și desăvîrșesc zdrobirea diviziilor fasciste italiene.

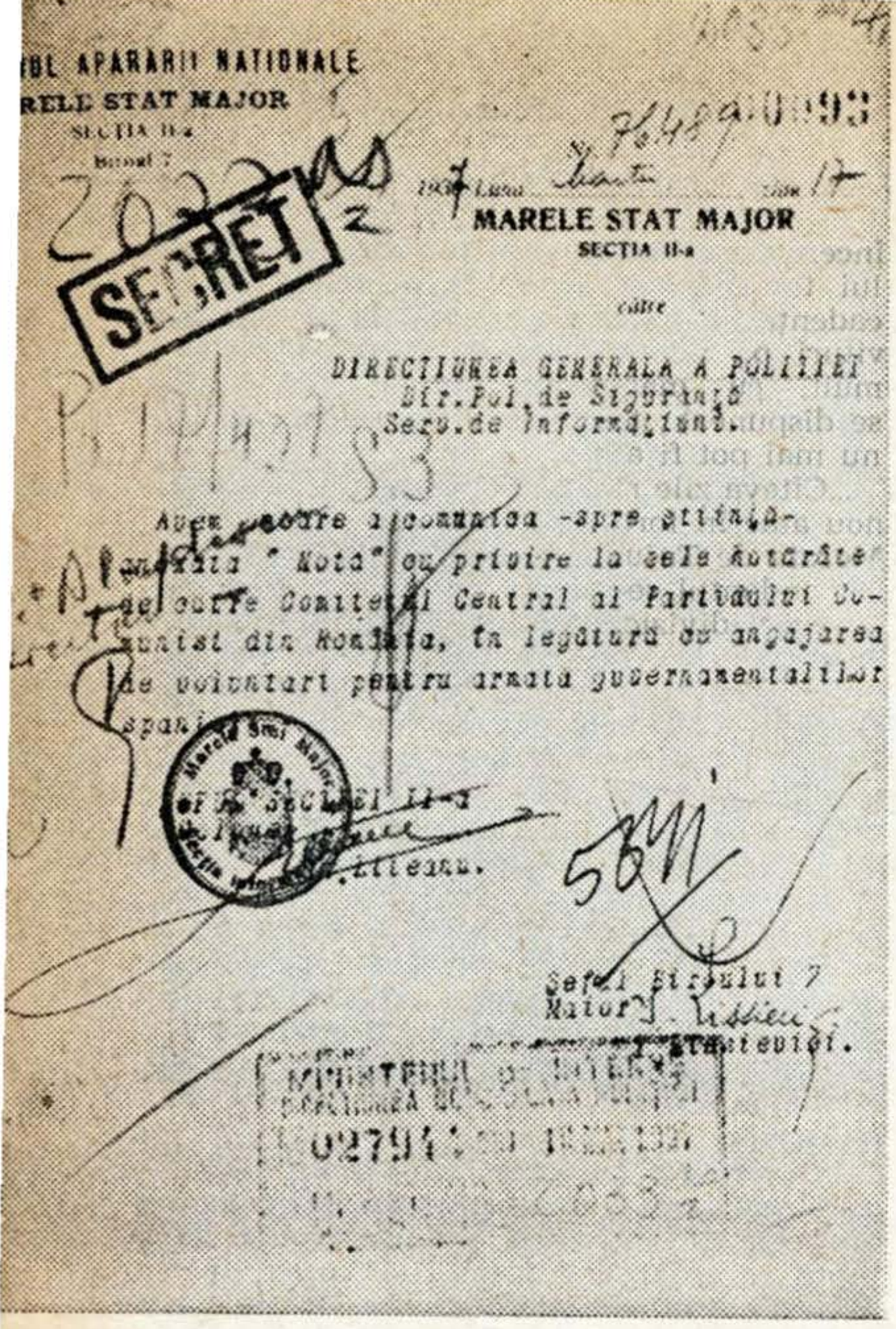
UL APARARII NATIONALE
RELE STAT MAJOR
SECTIA II-a
Biroul 7

SECRET

MARELE STAT MAJOR
SECTIA II-a

către

DIRECTIUNEA GENERALA A POLITIEI
Dir.Pol.de Siguranță
Serv.de Informațiuni.

Avem onoare a comunica spre știința-
tre Comitetul Central al Partidului Co-
munist din Romînia, în legătură cu angajarea
de voluntari pentru armata guvernamentalilor
spanioli.

Misiunea divizionului român de artilerie în această contraofensivă e multilaterală. El trebuie să sprijine direct atît unitățile spaniole care urmează să înainteze de-a lungul șoselei naționale principale, cît și batalioanele Brigăzii a 11-a internaționale, în înaintarea lor paralel cu șoseaua. După un puternic bombardament al aviației republicane și focul intens al întregii artilerii aflate pe poziții, trupele republicane, însoțite de un număr destul de mare de tancuri, pornesc la atac și străpung liniile fasciștilor italieni, care se retrag în dezordine.

Într-un singur punct ei continuă să reziste cu îndîrjire : la Casa del Cobo. Divizionul român primește ordinul să sprijine cu foc puternic atacul batalionului „Comuna din Paris".

Bateriile se concentrează pe șosea înapoia batalionului spaniol „Apoyo", a celui francez „Comuna din Paris" și a batalionului german „Edgar Andre". Aceeași misiune, și în strînsă cooperare cu românii, primesc și artileriștii din bateriile aparținînd altor naționalități.

Focul divizionului e dirijat din clopotnița bisericii satului Trijueque, de curînd recucerit. Desigur, remarcînd acest lucru, fasciștii încep să bombardeze punctul de observație. Dar ofițerii artileriști continuă să dirijeze focul pieselor.

Trupele republicane atacă energic. Fasciștii intră în panică și încep să abandoneze satul. Batalionul „Comuna din Paris" trece și atacă la baionetă, tăind retragerea militarilor italieni, făcîndu-i prizonieri.

După terminarea acțiunilor militare de la Guadalajara, drept recunoaștere a rolului avut în luptă, divizionului român de artilerie i se repartizează, printr-un ordin special, o parte din tunurile italiene capturate și muniția corespunzătoare. Totodată, artileriștii primesc și cîteva tanchete italiene, ceea ce face ca gradul de mecanizare al divizionului să crească simțitor.

Este demn de remarcat că după bătălia de la Guadalajara are loc un schimb de telegrame între unitatea de voluntari români și Nicolae Titulescu.

Iată textul telegramei către N. Titulescu :

„Divizionul de artilerie român din armata republicană spaniolă care luptă pe sol străin pentru cauza justiției sociale, a libertății și a păcii mondiale, vă trimite dv. marele om de stat, salutul și expresiunea recunoștinței sale sincere.

În spiritul păcii indivizibile și al securității colective, reprezentate cu atîta tărie și autoritate de dv., am venit noi, fiii autentici ai poporului român, în Spania Frontului popular, să apărăm cu arma în mînă bunul nostru național și viitorul poporului nostru.

Rezistența de fier a tinerei armate populare spaniole pe frontul Jaramei și contraatacul victorios din Guadalajara, la care am avut onoarea să participăm și noi, au fost două victorii în favoarea securității țării noastre și a independenței naționale românești.

Osteneala dv. și sîngele românesc vărsat pe țărîna spaniolă, pentru menținerea păcii mondiale, trebuie să devină chezășia victoriei poporului român în lupta sa pentru libertate și pace".

Titulescu răspunde, de asemenea, printr-o telegramă, în care arată :

„Cînd pacte nu sînt respectate și oameni de stat devin falimentari, îmi face o deosebită plăcere să pot felicita ostași români care, acționînd în spiritul echității și dreptății reînvie, departe de patrie, virtuțile strămoșești".

Completat cîteva săptămîni mai tîrziu cu material nou, printre care 3 baterii antitanc, divizionul este transformat în regiment de artilerie motorizat care face parte organic de acum înainte din Divizia a 35-a internațională ; în cadrul regimentului, tunarii români aveau să participe, scurt timp după aceea, la prima mare ofensivă lansată de republicani — cea de la Brunete, în special la luptele extrem de înverșunate pentru localitatea Quijorma.

În revista săptămînală *„Pasaremos"* a Brigăzii a 11-a internaționale, din 7 august 1937, în articolul *„Artileria noastră"*

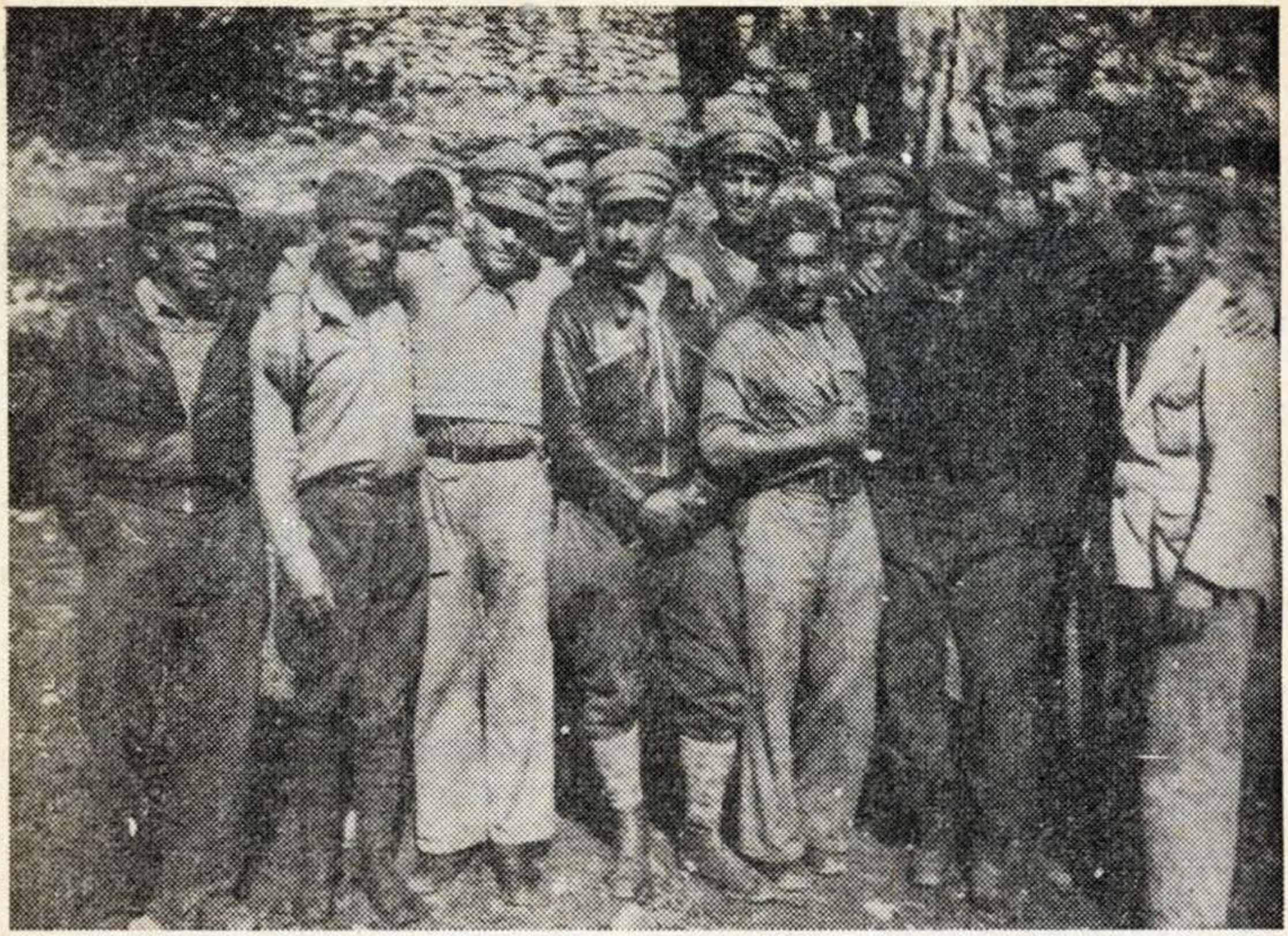

Un grup de voluntari români (între care Nicolae Cristea, Nicolae Pop, Gheorghe Stoica, Constantin Doncea, Vasile Călugăru, Coloman Ambruș, Anghel Haralambie și alții)

se fac următoarele aprecieri asupra participării unității românești de artilerie la bătălia de la Brunete :

„Cînd Brigada 11-a internațională și-a desfășurat forțele pentru a participa la luptele de la Brunete, regimentul român de artilerie, împreună cu bateriile antitanc care i-au fost date în subordine pe timpul luptelor și-au făcut pe deplin și cu succes datoria...

Presiunea violentă și continuă a trupelor lui Franco asupra înălțimilor de la Brunete a fost anihilată în mare parte de către bateriile noastre, făcînd să se clatine trupele fasciste.

Regimentul nostru de artilerie și-a făcut din nou datoria în ultimele lupte“.

Regimentul ia parte și la ofensiva de pe frontul de la Zaragoza. În localitatea puternic întărită Quinto, punctul cel mai important al apărării inamice, cimitirul, nu poate fi luat de infanteriștii republicani. Atunci, un grup compus din șapte voluntari, cu un tun remorcat de un camion încărcat cu muniții, pornesc, în teren complet descoperit, spre pozițiile inamice, depășind cu mult amplasamentele infanteriei proprii și încep să tragă drept în ambrazurile adăposturilor fasciste. Luați prin surprindere, dușmanii nu reacționează în primul moment, apoi încep să răspundă, dar cele aproape 200 de proiectile de artilerie, trase într-un timp record, le zdruncină apărarea și ei sînt puși pe fugă.

Fapta a fost relevată atunci în mod deosebit, iar cei 7 oameni din grup (dintre care trei români, doi francezi, un italian și un spaniol) au fost înaintați în grad pe cîmpul de luptă. Generalul Walter (Karol Swierczewski), comandantul Diviziei a 35-a internaționale, în însemnările sale foarte laconice despre operațiunea de la Zaragoza, făcute imediat după lupte, a considerat vrednic să menționeze, vorbind despre întîmplarea de mai sus : *„...nu numai că a ușurat ulterior cucerirea acestor poziții de către infanteria noastră ci și, ceea ce este și mai important, i-a convins pe artileriștii spanioli, care au asistat la această scenă, de posibilitatea și avantajele unui astfel de foc și a permis să se obțină ca ei să acționeze la fel în zilele următoare ale luptei pentru Quinto și în special lîngă Belchite“.*

Bateria „Tudor Vladimirescu" din regimentul român de artilerie motorizată

Acest episod este relatat și în numeroase lucrări literare sau cu caracter memorialistic, printre care *„Cambio de rumbo"* de Ignacio Hidalgo de Cisneros, *„Begegnung am Ebro"* de Willy Bredel, *„Ispanskii dnevnik"* de Mihail Kolțov, *„Spanelsko, Spanelsko"* de Arthur C. London, *Salud, camaradas"* de Alexander Bekier și altele.

Cu ocazia ocupării localității Quinto, au fost capturate de la inamic, printre materialele de război, șase tunuri de 105 mm marca engleză „Vickers" (dovada concretă a modului cum era înțeleasă politica de „neintervenție"). Drept răsplată pentru comportarea în luptă a regimentului român de artilerie, Comandamentul republican spaniol, pe lîngă citarea pe ordinul de zi al frontului, hotărăște să-i fie repartizate tunurile capturate. În felul acesta, unitatea se mărește cu încă 2 baterii.

...Aspra iarnă 1937—1938 și nu mai puțin asprul teren al Arágonului de sud. Regimentul român de artilerie este singura unitate internațională care participă la prima fază, ofensivă, a bătăliei de la Teruel.

Orașul a fost încercuit de infanteria republicană spaniolă, dar clădirile, transformate în adevărate fortărețe, rezistă. Artileria trebuie să intre în luptă. La statul major al regimentului se hotărăște folosirea aceluiași procedeu ca la Quinto — tragerea directă. Se calculează cu meticulozitate variantele posibile și se pornește la acțiune. Proiectilele nimeresc în plin, unul după altul, cuiburile de mitraliere sînt prefăcute în țăndări. S-a deschis drumul pentru pătrunderea în oraș...

...În faza a doua — apărarea dîrză împotriva forțelor mult superioare ale inamicului care contraatacă — regimentul de artilerie, ca și toate unitățile brigăzilor internaționale, depune eforturi supraomenești. Una din bateriile regimentului, singură, izolată, rămîne ultima pe o poziție înaintată pe vîrful Muletion, reușind apoi să iasă din încercuire.

Prin situații greu de uitat a trecut regimentul român de artilerie și în timpul retragerii din Aragon. Deseori părea o imposibilitate să treci peste cărările de munte piesele de artilerie nedemontate (trebuind să fie mereu gata de luptă, pentru sprijinirea infanteriei). Și totuși, artileriștii au reușit să-și scoată toate cele 43 de piese și muniția respectivă intacte. Numai două autocamioane care n-au putut fi cu nici un chip manevrate pe potecile înguste au fost distruse pentru a nu cădea în mîinile inamicului.

...Marea bătălie de pe Ebro. Trecerea fluviului de către infanteriști a reușit în majoritatea sectoarelor conform planului. Pentru sprijinirea lor în adîncimea apărării inamice va fi nevoie absolută de artilerie. Cu mijloace improvizate, poduri neexistînd încă, bateria „Tudor Vladimirescu" trece cursul de apă sub un bombardament aerian deosebit de intens și dă un sprijin de neprețuit infanteriei în aceste prime zile ale bătăliei.

Și în luptele grele ce urmează, pînă la data de 23 septembrie 1938 — data retragerii brigăzilor internaționale —, fiecare artilerist din bateriile regimentului își face datoria pe deplin.

...Cei doi ani ai existenței regimentului român de artilerie au însemnat aproape tot atîta timp de lupte neîntrerupte, de încordare, de hotărîre îndîrjită în cursul cărora s-au conturat numeroase chipuri de eroi: neuitatul *Nicolae Cristea*, muncitor metalurgist din Galați, fost secretar al Comitetului de partid al orașului București al P.C.R. înaintea plecării sale în Spania, devenit comandant al bateriei „Tudor Vladimirescu" și care mai tîrziu avea să moară ca un erou în Rezistența franceză ; *Nicolae Pop*, muncitor din Sibiu, unul dintre primii voluntari români în Spania, care în timpul celui de-al doilea război mondial și-a dat viața pentru cauza poporului, ca un fiu al partidului comunist ; *Andrei Sas Dragoș*, *Ing. Iancu Zilberman*, *Alexandru Lazăr*, căzuți și ei apoi în rîndurile luptătorilor din Rezistența franceză împotriva ocupanților hitleriști ; *Matiaș Ludovic*, căzut pe frontul celui de-al doilea război mondial. În bătălia de pe Ebro au îndeplinit diferite misiuni de luptă *Grigore Geza Vida* (artist al poporului din Republica Socialistă România), *ing. Mihail Florescu*, *Andrei Roman*, *Nicolae Moraru*, *Vasile Călugăru* și alții. Cot la cot cu voluntarii români, într-o strînsă comuniune de luptă, au păsit fiii celorlalte popoare care intrau în componența efectivului regimentului, printre care admirabili luptători și tovarăși de neuitat ca francezii *Gaston Carré* (comandant al uneia dintre bateriile regimentului, erou al Rezistenței din Franța), comisarul regimentului *Paul Richard*, spaniolii *Ricardo Camarillo* și *Angel Marotto*, italianul *Giuseppe Calisuri*, cehul *Zdenek Přibyl și alții*.

Parte integrantă a puternicei mișcări de solidaritate a poporului român cu Spania republicană, plecarea voluntarilor români în această țară cuprinsă în vîltoarea războiului, lupta lor umăr la umăr cu eroicii ei fii au constituit o manifestare vibrantă a sentimentelor internaționaliste ale maselor populare din România, au exprimat înțelegerea de către acestea a legăturii dintre lupta pentru libertatea poporului spaniol și apărarea libertății și independenței propriei lor țări. Alături de eroicul popor spaniol, de voluntarii veniți din toată lumea, voluntarii români au înscris noi file în istoria luptelor pentru libertate, au contribuit la îmbogățirea tradițiilor progresiste ale poporului român. Dragostea adîncă nutrită de voluntarii antifasciști români pentru patria lor s-a îngemănat organic cu sentimentul datoriei internaționaliste.

Compania de infanterie „Griviția"

Cum a fost asasinat

I.G. DUCA

GHEORGHE MATEI

Noaptea Revelionului 1933—1934 a fost o noapte de doliu.

Atmosfera obișnuită sărbătoririi Anului Nou lipsea de astă dată.

Opinia publică românească și de peste hotare a fost izbită de vestea tragicei scene din gara Sinaia.

I. G. Duca, primul ministru al României, fusese ucis.

„Execrabilul asasinat, a cărui victimă a fost primul ministru, a produs o profundă consternare în rîndurile tuturor categoriilor sociale din România" — scria ziarul „Adevărul".

Peste 400 000 de cetățeni au venit în funebru pelerinaj, pentru a saluta pe premierul I. G. Duca pe catafalc și a-și exprima astfel aversiunea față de ucigași — agenți ai hitlerismului.

ASASINATUL POLITIC — METODA PRINCIPALA DE ACȚIUNE A HITLERISMULUI ȘI A AGENTURILOR LUI

Istoria modernă a României aproape n-a cunoscut arma politică a asasinatului. Jules Michelet, prestigiosul istoric francez al veacului al XIX-lea, scria că în țările române călăii erau aduși de peste hotare. Asasinarea lui Barbu Catargiu în 1862 și rănirea lui Ionel Brătianu în 1908 au rămas excepții pierdute în analele acelor vremi.

1933 a deschis un lung șir de asasinate.

Abia instalați la putere, hitleriștii pornesc o acțiune intensă și sistematică de infiltrație și subminare în țara noastră, ca și în alte țări. Ei nu se dau în lături de la nici un mijloc pentru a-și înjgheba o agentură în interiorul României.

Inspirată și finanțată de la Berlin și bucurîndu-se de complicitatea unor vîrfuri reacționare ale claselor dominante autohtone, Garda de fier se organizează și acționează după modelul germano-nazist. Printr-un „ordin de zi" al führerului fascisto-hitleriștilor români, Corneliu Zelea Codreanu, ia ființă o întreagă ierarhie militară. Se alcătuiesc „echipe ale morții", pentru suprimarea fizică a adversarilor politici. Se instituie „decorații" în vederea răsplătirii celor care se distingeau în acest sens.

În campania electorală ce a precedat alegerile parlamentare din decembrie 1933, bandele gardiste, înarmate cu arme de foc, arme albe, petarde etc., se dedau la numeroase provocări și atacuri. Acestea primesc riposta maselor populare.

Aria forțelor social-politice care se împotriveau Germaniei hitleriste și Coloanei a V-a a acesteia în România era foarte largă Ea mergea de la clasa muncitoare, Partidul Comunist și celelalte partide și organizații muncitorești, pînă la importante grupări, cercuri și personalități ale partidelor burgheze.

Printre personalitățile vieții politice burgheze potrivnice hitlerismului se afla I. G.

Cu cîteva luni înainte de asasinat, îngrijorarea se citește pe fața lui Duca

Duca — șeful Partidului Liberal din decembrie 1930, după moartea lui Vintilă Brătianu. Duca a devenit prim-ministru în noiembrie 1933. În fața activizării grupării legionare și la insistențele ministrului de externe, Nicolae Titulescu, care atrăgea atenția că această grupare „e în serviciul hitlerismului" și succesul ei „ar fi egal cu implîntarea influenței" germano-naziste în România, guvernul Duca a dispus, la 9 decembrie 1933, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, dizolvarea Gărzii de fier.

„D-TA ȘI TITULESCU V-AȚI ISCĂLIT MOARTEA"

De aci, filmul evenimentelor conduce rapid și nemijlocit la actul asasinării primului ministru. Căpeteniile gardiste scriu primului ministru I. G. Duca la începutul lui decembrie : „D-ta și Titulescu v-ați iscălit moartea".

Cum și cine l-a asasinat pe I. G. Duca ? Unde duc firele complotului ? Șefii Gărzii de fier erau inițiatorii crimei, sau ea a fost un act al unor legionari anarhici ?

Într-o comunicare către doi subalterni apropiați, Codreanu vorbea în ajunul asasinării premierului de „unitatea de măsură — mormîntul" și de „200 de morminte necesare biruinței". El se ascunsese un timp în casa generalului Cantacuzino-Grănicerul din Capitală. Fiind descoperit, a fost prevenit de Puiu Dumitrescu — secretarul particular al regelui, să dispară. Unde ? „Căpitanul" Corneliu Zelea Codreanu care a dispărut cu 2—3 ore înainte de miezul nopții din 9 decembrie, cînd a fost hotărîtă interzicerea Gărzii de fier, se afla în siguranță de luni de zile în strada Simonide, la d-na Crăciunescu, verișoara d-nei Lupescu. „Căpitanul" trecea pentru azil pragul unui dușman al mișcării legionare, sau al unui prieten ? Va mai trece și alt prag „interzis", al vilei colonelului Gabriel Marinescu, om de încredere al regelui, numit, la instaurarea lui Carol, prefect al Poliției Capitalei. Era și acesta un aspect al duplicității camarilei regale, al oscilațiilor și cochetăriilor politice, extrem de primejdioase pentru țară. Din umbra tăinuitelor și sigurelor adăposturi, Codreanu păstra legătura cu generalul Zizi Cantacuzino, prefectînd planul de acțiune pentru uciderea primului ministru.

Casa primului ministru Duca era ținta scrisorilor de amenințare cu moartea unele trimise chiar de C. Codreanu și Z. Cantacuzino. Ultimul, rudă cu Duca, îi scria direct că în curînd va fi ucis.

Cortegiul funerar de pe Calea Victoriei

Făptuitorii crimei ? Constantinescu, Belimace și Caranica.

Despre fizionomia lor morală ? Primul se remarcase cu numai cîteva zile înainte, prin înjunghierea primarului unei comune din județul Făgăraș, unde candida în alegeri.

Sinaia a fost punctul terminus al atentatelor contra lui Duca. Au încercat să-l suprime acasă, au încercat să-l ucidă pe străzile Capitalei.

La 27 decembrie, s-a hotărît suprimarea lui Duca după plecarea lui de la președinția Consiliului de Miniștri. Mașina ce-l transporta luînd altă direcție, tentativa de atentat n-a izbutit.

IMPLICAȚIILE CRIMEI AU RĂMAS PÎNĂ ASTĂZI ÎNVĂLUITE ÎN MISTER...

În ziua de 29 decembrie, cînd șeful guvernului a plecat la Sinaia, pentru a se prezenta în audiență la rege, asasinii, perfect informați, se află în gara orașului de munte, mult înainte de sosirea trenului. Purtau asupra lor un adevărat arsenal : revolvere St. Etienne, de calibrul 8 mm, un revolver semiautomat de 11 mm și 17 petarde, care detunau cu zgomot de obuz.

Pentru garanția reușitei, executorii aveau să fie însoțiți de conducătorul gardist Virgil Ionescu.

„Am vrut să-l omorîm la sosire", declara la proces ucigașul. I-a împiedicat nu atît paza premierului, cît faptul că era însoțit de unii oameni politici ca Dinu Brătianu. Atentatorii și-au luat mai tîrziu prînzul la un local în fața hotelului „Palace", apoi și-au reluat pregătirile în jurul peronului gării. Caranica avea fixat locul din partea de Nord a stației, Nichi (Constantinescu) la mijloc, în dreapta ușii principale, ferit într-o nișe, iar Belimace în partea de sud a stației, unde era garat vagonul ministerial

În tot acest timp, Siguranța — potrivit relatărilor făcute de șeful ei, Eugen Cristescu, lui Armand Călinescu imediat după asasinarea lui Duca — cunoștea intențiile Gărzii de fier, iar primul ministru fusese prevenit. Însăși persoana atentatorului era cunoscută. „Organele subalterne au fost însă lipsite de vigilență în ziua atentatului".

Audiența la palatul Peleș a durat între orele 16—18. Șeful guvernului urma să se înapoieze în București, tot cu trenul, la ora 9 și 15 minute seara. Cum trenul a avut o întîrziere de 50 de minute, premierul a fost încunoștiințat de acest lucru, așa că a sosit în gară la ora 10 fără 5 minute.

Automobilul era oprit nu în dreptul vagonului ministerial, ci mai departe, așa încît spre a ajunge la vagon, premierul trebuia să parcurgă întreg peronul. În asemenea situație nu putea scăpa de glonț, fiind ținta celor trei. Însoțit de dr. Costinescu și cîțiva prieteni politici, Duca a trecut prin holul gării, îndreptîndu-se spre vagon.

Duca făcuse doar cîțiva pași pe peron în semiîntunericul gării, ca niciodată de slab luminată. O petardă a explodat pe neașteptate. O perdea de fum... O mînă a prins umărul lui Duca, alta i-a lipit în ceafă gura unui revolver. Asasinul, pe nume Constantinescu, a tras cinci gloanțe unul după altul. Cînd a scăpat din mîna care-i prindea umărul, premierul s-a prăbușit pe peron : era mort. În fugă, criminalul mai trage focuri de armă. Dr. Costinescu va fi rănit. Stupoare printre toți din jur. Personalul stației, pasagerii erau înmărmuriți. Incredibil. Și totuși, pe dalele peronului zăcea cu capul zdrobit primul ministru al țării.

Imprejurările în care a avut loc asasinatul au făcut obiectul multor controverse și supoziții. În acest cadru, n-au lipsit unele aluzii și chiar referiri mai directe la răspunderile regelui și ale unor colaboratori apropiați ai săi. Asupra acestor aspecte complicate și tenebroase, istoricii își continuă investigațiile.

Liderul liberal se pronunțase categoric contra revenirii în țară a lui Carol și a favoritei sale, Elena Lupescu. În manifestul liberalilor subsemnat de Duca, se scria fără echivoc : „Proclamarea lui Carol, rege, este cea mai mare crimă contra națiunii române". După urcarea pe tron a lui Carol, Duca a rămas ostil veleităților regelui de atotstăpînitor al vieții politice românești. Desemnarea lui Duca drept prim-ministru și apoi dizolvarea Gărzii de fier printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, și nu prin decret regal, îndrepta de bună seamă ascuțișul furiei și complotul gardist spre liderul liberalilor, ceea ce-i deschidea regelui perspectiva de a scăpa de un indezirabil. Acest aspect al problemei n-a rămas neobservat unor cronicari ai timpului. Mărturii și documente, ulterioare procesului din 1934 vin să întărească aceste elemente atît de necesare în judecarea unor evenimente.

O notă discordantă a făcut în aceste momente, în afara grupărilor prohitleriste, Carol al II-lea. În memoriile sale, C. Argetoianu notează textual : „Ce nu se știe, e cît de urît s-a purtat regele față de mort și de familia lui. Îndată după atentat s-a telefonat la Foișor, și s-au cerut instrucțiuni. Regele ar fi vrut să fie imediat expediat cadavrul la București ; explicîndu-i-se însă că erau anumite pregătiri de făcut, a admis să fie așezat provizoriu într-o sală de jos a Castelului Peleș, lîngă camerele servitorilor, unde corpul neînsuflețit al primului său sfetnic a stat pînă a doua zi. Nici nu s-a dus să-l vadă, nici n-a trimis o floare...".

În procesul ce a avut loc ulterior, făptașii direcți ai crimei contra lui Duca au fost tratați cu indulgență, iar conducătorii grupării gardiste, care au organizat din umbră atentatul, au fost achitați. Corneliu Codreanu, „dispărut" un timp, va apare în ziua de 25 martie la poarta Tribunalului Militar, unde se judeca procesul, cerînd să fie introdus în sală. Aflase că din porunca regală vor fi condamnați numai cei trei asasini. În dezbaterile procesului, pe lîngă demascări și condamnări ale politicii teroriste și de trădare națională a Gărzii de fier, s-au făcut auzite și glasuri ale unor

politicieni reacționari (Al. Vaida-Voevod, Gh. Brătianu și alții), care tindeau să justifice pe criminali și renegați.

INDIGNARE ÎN OPINIA PUBLICĂ ÎNTERNAȚIONALĂ

„Le Petit Journal" comenta : „Nu mult după atentatul împotriva cancelarului Dollfuss, uciderea Președintelui Consiliului de Miniștri român a aruncat o lumină vie asupra metodelor teroriste întrebuințate de către imitatorii străini ai mișcării hitleriste". „A trebuit să intervie amestecul unor elemente străine și importul unor doctrine fabricate în afară — scria ziarul francez „L'Ordre" din 31 decembrie 1933 — pentru ca să-și facă apariția asasinatul politic. Personalitatea victimei face să reiasă lămurit scopurile pe care le urmăresc hitleriștii în România, prin această Gardă de fier...".

La rîndul său, „Journal des Débats" nota în aceeași zi că „în vreme ce Hitler oferă tuturor pacte de neagresiune, acțiunea hitleristă se insinuiază pretutindeni..."

Ziarul englez „Financial Times" reliefa că „nu este pentru nimeni un secret că dizolvarea organizației Gărzii de fier din România e determinată de creșterea mișcării național-socialiste din Germania".

Organe de presă cehoslovace, polone și din multe alte țări, s-au ocupat de asemenea pe larg de semnificația evenimentului. Ziarul cehoslovac „Prager Presse" din 3 ianuarie 1934, releva că la doliul național pentru tragica moarte a lui Duca participă „toți aliații României".

Secretarul general al Societății Națiunilor, Avenol, într-un mesaj adresat guvernului român declara că prin asasinarea lui I. G. Duca, forul internațional a pierdut „un prieten sincer și devotat".

LA BERLIN — SATISFACȚIE

În același timp, din Germania soseau rezonanțele satisfacției și încurajării pentru elementele legionare asasine. Unul din multele exemple îl constituie scrisoarea trimisă de un mare capitalist din Dortmund-Brükerhof, pe nume R. M. Lauversiek, prin care aducea felicitări generalului Cantacuzino, pentru faptul că a fost eliberat în procesul atentatului contra lui Duca. Mărturisind că „Garda urmărește în România aceleași scopuri ca și mișcarea hitleristă din Germania", scrisoarea se încheia cu cuvintele : „Domnule general, eu nu am decît o singură dorință, aceea ca cei trei condamnați să fie grațiați cît mai curînd **sau eliberați cu forța** (subliniat în text). Gărzii de fier îi urez deplin succes".

Există și date de o valoare excepțională pentru înțelegerea rolului hitleriștilor în evenimentele date. În arhiva Serviciului secret român din perioada de care ne ocupăm se află un document, în care se arată că la 23 iunie 1934 a avut loc, la departamentul secției a IV-a din Ministerul Afacerilor Străine german, o consfătuire secretă, convocată urgent de Alfred Rosenberg și la care au fost invitați special : Rudolf Hess — șeful secției externe a partidului nazist, Heinrich Himmler — șeful poliției secrete, precum și alte căpetenii hitleriste specializate în diversiuni și atentate. Obiectul consfătuirii : modul cum se îndeplinea acțiunea nazistă în România. S-a discutat punct cu punct felul de executare a acestui plan, pentru care „se alocase un fond de 750 000 mărci germane aur", bani ce „fuseseră încasați". S-au adus critici violente pentru neîndeplinirea unor puncte din „programul fixat", care privea persoana lui Nicolae Titulescu, a ministrului de externe francez, Louis Barthou, venit în vizită la București la începutul lunii iunie 1934, precum și „factorul constituțional" (adică regele).

Ulterior, sub privirile îngăduitoare ale autorităților, autorii atentatului de la Sinaia au primit chiar în închisoare cea mai înaltă „decorație" legionară.

Agenții hitleriști și-au continuat actele odioase ; sub gloanțele lor, au căzut și alți prim-miniștri, precum și numeroși patrioți antifasciști din România.

În perspectiva istoriei, a acestei „învățătoare a vieții" s-a văzut limpede unde au putut duce acțiunile trădătoare ale agenturii hitleriste din România.

DE VORBĂ CU DOAMNA DUCA

D. SORESCU

...Amenințările legionarilor adresate soțului meu erau zilnice din momentul în care activitatea Gărzii de fier a fost interzisă. La telefon, prin scrisori ale căror rînduri cuprindeau expresii pe care nu le pot pronunța, primul ministru era somat să demisioneze, era amenințat că va fi ucis, că familia îi va fi supusă torturilor.

Cu demnitate, vorbind rar, cu un ușor tremur în glas, văduva lui Ion G. Duca, înveșmîntată și acum în doliu, dezvăluie, nu ușor, din amintirile vremii, episoade, fragmente din intima viață politică a soțului, mai puțin sau deloc cunoscute de anturajul ministerial, momente care au precedat asasinatul...

Înainte de alegerile din decembrie, soțul meu a avut o lungă convorbire cu Nicolae Titulescu pentru definitivarea proiectului de hotărîre privind interzicerea Gărzii de fier. A venit acasă destul de frămîntat. Nu mi-a dat amănunte, așa era el, nu vorbea mult. Colaboratorii săi mi-au redat însă exact cele spuse la ieșirea din cabinetul lui Titulescu : „Am semnat, fiindcă era nevoie pentru țară ca să semnăm, dar eu mă aștept la orice".

Nu cred ca regele Carol al II-lea să fi fost străin de cele puse la cale împotriva primului ministru al țării. Dumneavoastră istoricii veți avea, posibil, dovezi documentare, informații pe care le coroborați, eu am convingeri personale pe care le întemeiez pe raporturile dintre soțul meu și rege.

Jean — **acest nume îl folosește cel mai des vorbind despre soț** — îl detesta pe rege. Nu întîmplător, Carol nu l-a dorit ca prim-ministru. Se temea de Duca și de orice întărire a vreunui partid politic, care ar fi putut să-i amenințe planurile lui de dominație.

De cîte ori se întorcea de la palat, era dezamăgit de felul cum decurgeau audiențele la rege. „Nu pot lucra cu escrocii", îmi spunea mînios, dar și abătut. Regele îl primea fără plăcere și destul de rar...

Și totuși, la 29 decembrie a fost chemat singur la Sinaia pentru o întrevedere cu Carol, aflat la castelul Peleș. O problemă specială de stat nu era la mijloc pentru ca Jean să-și explice această chemare.

După o scurtă pauză, în care răsfoiește albumul de familie, revine la tensiunea în care trăia familia primului ministru în cele din urmă săptămîni ale anului 1933 :

Pînă și vărul lui Jean, generalul Zizi Cantacuzino, devenit adhoc șef printre legionari, îl amenința cu moartea. Casei noastre îi dădeau tîrcoale tot felul de suspecți și ciudat... paza care trebuia să fie asigurată prin Ministerul de Interne, era ca și inexistentă. Oficial, au fost repartizați doi sergenți pentru securitatea casei primului ministru din strada Cometei. Nu știu cum se făcea, dar niciodată

nu se aflau la posturile lor. Ministrul de interne, Inculeț — omul regelui — care cu greu a fost primit de Duca în guvern, știa multe. Spre a fi mai limpede, vă mai amintesc un fapt. Nu cu mult timp înainte de asasinat, urma să mergem la o recepție trecînd pe la Șosea. Autoritățile știau ora precisă. Deoarece Jean a vrut să ne abatem cîteva minute pentru o scurtă convorbire cu o familie prietenă, trecerea pe la Șosea s-a făcut puțin mai tîrziu. Între timp a avut loc o puternică explozie a unei bombe care, atinsă de automobil, urma să ducă la uciderea primului ministru.

După cîteva detalii din viața de toate zilele a lui I. G. Duca, în micul apartament din str. Cometei sau la cula din Măldărești Olteniei, doamna Duca revine la momentele imediate care au precedat zilei de 29 decembrie.

Unii colaboratori ai săi, cărora le arăta scrisorile de amenințare, mereu mai insolente, i-au amintit proverbul „cîinele care latră nu mușcă", la care dînsul le-a răspuns: „Vă înșelați domnilor, aceasta se va termina cu sînge". În ultima vreme constatasem o dată cu hotărîrea de a nu face nici o concesie legionarilor și resemnarea: „Dacă vor să mă aibă, mă vor avea, nu poate nimeni să mă scape".

Discuția revine la antecedentele guvernării liberale-Duca la aversiunea sa față de legionari și Codreanu încă din 1924. după asasinarea prefectului de Iași — Manciu. Atunci, ca ministru de interne, cerea să fie înăbușite în fașă asemenea barbarii, care puteau duce mai tîrziu la dezastre pentru țară. Sînt trecute în revistă mărturii ale lui Duca, ce atestă ostilitatea sa față de fascism, față de formele dictatoriale nu numai de tip hitlerist, dar și monarhice.

După cum vă spuneam, a fost chemat la Sinaia de către rege. A plecat în jurul orei 9 dimineața. Vagonul cu care călătorea nu avea nici o măsură de pază. Doar agentul însoțitor. Ce s-a întîmplat se știe, din presă, de la proces, de la martorii oculari. Seara îl așteptam să se reîntoarcă — așa după cum îmi spusese. De altfel, cu cîteva minute înainte de a ajunge la gară, mi-a telefonat, întrebîndu-mă ce fac, cum mă simt, și răspunzîndu-i că îl aștept, l-am întrebat cînd vine, la care mi-a răspuns: „Acum plec". Au fost ultimele cuvinte ale sale pe care le-am mai auzit.

Pe scurt, consemnez relatări privitoare la lipsa celei mai elementare securități pe peronul gării Sinaia, unde cei trei asasini legionari au putut fi zăriți de trecători, de personalul gării, fără a fi întrebați de vreun agent de poli tie, pentru că pur și simplu lipsea. Corpul neînsuflețit a fost dus la palatul Peleș, unde se afla regele de care se despărțise cu puțin timp înainte; a fost depus pe o canapeluță, picioarele de la genunchi trecînd de un capăt al canapelei, iar craniul zdrobit rămînînd în afara celuilalt.

...Și această considerație față de primul sfetnic al țării, cum se spunea, vorbește de ceva. Dar despre soțul meu se pot scrie multe lucruri nu numai privind asasinarea sa. Am scrisori ale sale, memorii, fotografii, nemaivorbind de activitatea lui. Voia el să facă ceva, dar...

Jean avea convingerea, după informațiile sumare pe care începuse a le primi, că Garda de fier începuse chiar din 1933 să fie stipendiată de la Berlin. O vedea ca o agentură străină, de trădare a intereselor țării.

Poate apărea ciudat, dar înainte de a fi prim ministru, în vara anului 1933, la Măldărești, am fost vizitați de ministrul Germaniei fasciste, Fabricius, care a semnat în cartea de primire. În cartea de aur de la catafalcul soțului, primul care va semna va fi același Fabricius... Și dumneavoastră, istoricii. știți mai bine cine a fost el și ce rol a avut în expansiunea hitlerismului prin părțile României... Și încă un amănunt: Corneliu Zelea Codreanu nu a putut fi găsit în nici un chip în zilele ce au urmat asasinatului. Imaginați-vă, era ascuns în casa verișoarei lui madam Lupescu. Cercetările istoricilor vor putea elucida asemenea corelări aparent enigmatice. Sînt convinsă.

Portretul lui Ştefan cel Mare, detaliu din pictura mînăstirii Dobrovăţ (reg. Iaşi).

ŞTEFAN CEL MARE

văzut de artiştii vremii

CORINA NICOLESCU

Portretul lui Ștefan cel Mare, brodat pe un epitrahil dăruit mînăstirii Dobrovăț (reg. Iași), 1504 (Muzeul de Artă al R. S. România)

„În anul 6965 (1457), luna aprilie 12, în Joia mare, Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, a venit de la munteni și a dobîndit întîia biruință asupra lui Aron Voievod, pe Siret, la tină, la Doljești". Așa relatează letopisețul de la Putna cea dintîi faptă de arme a celui care va fi numit, după o domnie de aproape jumătate de veac, „Ștefan cel Mare". Cu ajutor din Țara Românească și cu ceva oaste din părțile Moldovei de jos, care nu era mai numeroasă de șase mii de oșteni, Ștefan a mai avut, după bătălia de la Doljești, o scurtă ciocnire cu Petru Aron, rivalul său și trădătorul Moldovei, la Orbic, îndreptîndu-se după aceea spre Suceava, unde la 14 aprilie „s-a adunat toată țara cu prea sfințitul mitropolit, chir Theoctist, și la uns pentru domnie, pe Siret, unde se numește Direptate pînă în ziua aceasta".

Așa cum relatează mai tîrziu un istoric polonez, Matei Miechowski, „natura îl făcuse norocos, isteț și viteaz". Judecînd după cel mai veridic chip care-l reprezintă pe Ștefan, după șaisprezece ani grei, de luptă și frămîntări, care se scurseseră de la suirea sa pe tron, tînărul hotărît și autoritar, ales la Cîmpia Direptății, poate abia împlinise douăzeci de primăveri. Ștefan era mic de stat, cu părul roșcat, căzîndu-i în plete, retezat pe frunte, așa cum purtau după moda Renașterii italiene tinerii principi sau boieri, în Moldova veacului al XV-lea. Ovalul feței era plin, cu fruntea înaltă, senină și frumos arcuită, iar ochii albaștri și ageri erau scăpărători de energie și inteligentă. Astfel apare chipul domnului, încă foarte tînăr, în miniatura din tetraevanghelul dăruit mînăstirii Humor, în anul 1473. Cu aproape 10 ani mai tîrziu, același chip, ușor slăbit și maturizat, singurul în care voievodul apare purtînd barbă, este redat pe poalele unui epitrahil brodat, dăruit mînăstirii Putna de către Ștefan cel Mare, împreună cu fiul său, Alexăndrel, cu care împărțea domnia în acea vreme. Imaginile lui Stefan din picturile murale de la Voronet, Pătrăuti, Sîntilie, Dobrovăț și altele, ca și acelea de pe broderiile de la Voronet, Putna și Dobrovăț, mențin trăsăturile celui dintîi portret din miniatura de la Humor, redîndu-l doar ceva mai matur. În imaginația artiștilor vremii, bătrînețea nu a alterat chipul domnului, chiar în cel din urmă portret brodat de la Dobro-

văț, unde apare alături de Maria Voichița.

Venit, după două bătălii, ca să dobîndească schiptrul de domnie al înaintașilor săi, tînărul principe purta probabil la „Direptate" costum militar, cu armură scumpă de cavaler, lucrată într-un atelier italian sau de vreun meșter mai apropiat, de la Brașov. Continuînd, însă, tradiția bizantină a bunicului său, Alexandru cel Bun, care se intitula „autocrator al întregei Moldove", îmbrăcîndu-se ca împărații bizantini, Ștefan va adopta și el veșmîntul de ceremonie, caracteristic fastului curții bizantine, „garanța", tivită pe poale și în față cu grele broderii de aur și pietre prețioase. Bătrîna cultură a Bizanțului reprezenta pentru Ștefan și societatea românească a acelei vremi o adevărată comoară, care trebuia salvată de la pieire și păstrată, măcar în parte, pe pămîntul Moldovei. Ștefan era însă un principe modern al vremii sale, avînd contact cu Renașterea atît direct, prin legăturile sale cu Veneția, cît și pe calea mai ocolită a Poloniei și Transilvaniei. El purta și costumul principilor florentini, așa cum apare în miniatura de la Humor. În interioarele palatelor și mînăstirilor sale, pe lîngă tradiționalele opere de artă bizantină și realizările moldovenești, este prezentă și arta cea nouă, atît de vestită, a Italiei. Catifelele prețioase, strălucind de bogăția firului, realizate după desenele savante ale unor mari artiști italieni ca Pisanello sau Polaiuollo, înveșmîntau nu numai curtea sa, ci și pereții bisericilor și interioarele palatelor, fiind folosite și ca acoperăminte ale lespezilor de morminte domnești. Unele obiecte de mobilier, de mare artă, așa cum este așa-zisa raclă a Sf. Ioan cel Nou de la Putna, o capodoperă a sculpturii în lemn italiene, a fost adusă în Moldova tot în această vreme. Noul sistem de fortificare a cetăților, înălțate în veacul al XIV-lea, introdus de Ștefan cel Mare, contra artileriei, este de asemenea italian. Într-un cuvînt, Ștefan a cunoscut și a prețuit deopotrivă tradiționala cultură bizantină și pe cea nouă a Renașterii.

Însușirile deosebite ale marelui om de stat, conducător politic și mai presus de toate, luptător pentru apărarea libertății poporului său, s-au impus atît de puternic contemporanilor, încît de la el s-au păstrat — pe lîngă portretele pictate sau brodate realizate în Moldova — numeroase descrieri literare și aprecieri ale unor contemporani străini. Fie că este vorba de descrieri retorice, fie de caracterizări simple ale unor apropiați, care l-au cunoscut mai bine, toți sînt de acord asupra îndoitei sale capacități de om de stat și iscusit comandant de oști.

Portretul lui Ștefan cel Mare, cu fiul său Alexăndrel, brodat pe epitrahilul dăruit mînăstirii Putna. Înainte de 1480 (Colecția mînăstirii Putna)

Două linii de metro şi alte şase de autobuze te aduc la poalele Colinei Turnului. Modernele mijloace de locomoţie te-au transportat nu numai în spaţiu, cu cîţiva kilometri spre estul centrului londonez, ci şi în timp, cu cîteva secole

TURNUL LONDREI

PETRE MOLDOVEANU

în amontul istoriei. Asemenea yankeului lui Mark Twain, proiectat la curtea regelui Arthur, te trezeşti într-o lume pe care o ştiai de mult apusă, dar care s-a păstrat intactă, graţie celebrului tradiţionalism al englezilor.

FILELE ÎNSÎNGERATE ALE CRONICII

De fapt, despre Turn nu se poate vorbi la singular. Sub numele acesta se ascunde o fortăreaţă cu dublă incintă de apărare şi care numără douăzeci şi unu de turnuri, nu toate accesibile vizitatorului. Cel mai vechi a fost înălţat de primul şi ultimul cotropitor al insulelor britanice din mileniul nostru: William Cuceritorul. Cînd a clădit Turnul Alb, la doi ani după reuşita expediţiei sale, victoriosul baron normand urmărea trei scopuri: să domine oraşul de pe o înălţime — conform obişnuitei amplasări a castelelor feudale, să impună respect proaspeţilor săi supuşi şi să controleze navigaţia pe Tamisa.

Treptat, de-a lungul a aproape opt veacuri de la punerea pietrei de temelie, construcţiei originale i s-au adăugat altele, în funcţie fie de necesităţile momentului, fie de capriciul monarhului din perioada respectivă. Căci, rînd pe rînd, Turnul Londrei a fost citadelă, reşedinţă regală şi temniţă; pînă în ziua de azi este arsenal şi loc de păstrare a giuvaerurilor Coroanei, fapt pentru care este vegheat de o garnizoană (comandantul ei — de obicei un colonel — poartă răsunătorul titlu de **conetabil al palatului regal şi al fortăreţei Londrei**). Dar autorităţile Turnului nu se limitează la atît: gospodărirea propriu-zisă se află în mîna unui **guvernator-rezident,** căruia în fiecare seară, la ora zece, gardianul şef îi încredinţează, pînă a doua zi dimineaţa, cheile fortăreţei. În afară de garnizoană, paza mai este asigurată şi de un corp de patruzeci de **yeomani,** înarmaţi cu gigantice halebarde şi înveşmîntaţi în tunici roşii, cu gulere de dantelă albă, scrobită şi cu un fel de jobene negre şi plate, încinse cu panglici multicolore. E o uniformă barocă, dar de o remarcabilă armonie cromatică: ţie, celui venit de departe, ţi se pare bizară şi străveche dar, după criteriile britanice de măsurare a vechiului, ea datează practic de ieri, deoarece a fost creată abia în secolul al XVI-lea.

Cronica Turnului are aproape toate filele stropite cu sînge. În incinta interioară, cîţiva corbi, pe care nimic nu-i sperie, topăie veseli în jurul unei plăci de aramă: acolo se află butucul pe care au fost decapitate două din soţiile lui Henric al VIII-lea, Anna Boleyn şi Catherine Howard. În acelaşi loc şi în acelaşi fel a pierit şi Robert Devereux, conte de Essex, pe care legenda se încăpăţînează să-l înfăţişeze ca singurul bărbat iubit de apriga Elisabeta I. O altă victimă a acesteia, Sir Walter Raleigh, întemeietorul coloniei nord-americane Virginia, a fost închis aici în trei rînduri. Chiar Elisabeta, înainte de a se urca pe tron, a gustat, vreme de două luni, din crîncenul prizonierat al zidurilor de piatră, din porunca surorii ei, Maria Tudor. O altă regină, nefericita Jane Grey, şi-a petrecut toate cele nouă zile ale domniei ei ca deţinută a Turnului, pe care nu l-a părăsit decît pentru a fi dusă la execuţie.

Trupul masiv al fortăreței se înalță dominator, deasupra Tamisei

Dar poate că cele mai patetice figuri, din multele care au suferit și au murit pe cuprinsul celor cinci hectare ocupate de fortăreață, sînt „micii prinți", Eduard al V-lea și fratele său, ducele de York, uciși mișelește în 1483, de unchiul lor, Richard al III-lea. În piesa care poartă numele acestui rege, Shakespeare, înfierînd asasinatul, pune în gura unuia din personajele sale cuvinte grele la adresa Turnului, **„rușinea de neșters a Londrei, hrănită cu mîrșave crime, săvîrșite-n miez de noapte".**

Nu toți cei închiși aici merită însă asemenea compătimire. În cursul celui de-al doilea război mondial, Turnul Londrei a adăpostit cîțiva ani pe Rudolf Hess, „cel mai apropiat frate de luptă" al lui Hitler, venit în Anglia în 1941, cu un avion pilotat de el însuși. Era în ajunul declanșării atacului nazist împotriva Uniunii Sovietice și Hess nutrea convingerea că-i va putea determina pe britanici să pună capăt ostilităților, pentru ca Germania să aibă mînă liberă în răsărit. Dar misiunea lui a eșuat și Nr. 2 al Reichului hitlerist a devenit oaspetele silit al turnului Beauchamp, pe ale cărui ziduri și-a zgîriat numele, în josul unor „valoroase" maxime Iată o mostră : „Libertatea e dăunătoare oamenilor". Oamenii sînt de aceeași părere în ceea ce privește libertatea lui Hess și de aceea el a rămas ultimul mare criminal de război închis, dar nu în Turnul Londrei, ci în pușcăria Spandau, din Berlinul occidental.

RUBINE SALVATOARE ȘI DIAMANTE NEFASTE

Pentru mulți vizitatori, însă, principalul punct de atracție al fortăreței nu este atît întunecatul său trecut, cît un prezent strălucitor — strălucitor în cel mai propriu sens al cuvîntului: bijuteriile familiei regale. Adăpostite într-o încăpere boltită din Turnul Wakefield, sub un imens clopot octogonal de cristal, ele par însuflețite de o viață misterioasă, care le face să pulseze în sclipiri orbitoare din miile lor de fațete.

Spre deosebire de clădirea care-l adăpostește, vîrsta tezaurului nu este deosebit de înaintată, căci în scurta perioadă a republicii instaurate de Cromwell, marea lui majoritate a fost vîndută sau dată la topit. Cea mai veche coroană este cea lucrată numai din aur și cîntărind aproape 2,5 kilograme; făurită în 1661 pentru Carol al II-lea, ea este utilizată și azi la ceremonia încoronării. La deschiderea anuală a sesiunii parlamentare, atunci cînd rostește mesajul tronului, regina poartă însă așa numita **coroană imperială de stat:** în rama ei de aur sînt încrustate 3 000 de diamante și alte pietre prețioase, printre care și un enorm rubin brut, dăruit Prințului Negru de Pedro cel Crud al Castiliei în 1367. La marea bătălie franco-britanică de la Azincourt, rubinul era montat pe coiful lui Henric al V-lea, căruia i-a salvat viața, făcînd să devieze tăișul spadei ducelui d'Alençon.

Din incinta exterioară a citadelei, vizitatorii contemplă unul din marile poduri de peste Tamisa — Podul Turnului

În aceeași coroană se află și una din cele două **Stele ale Africii.** Cealaltă împodobește sceptrul și este cel mai mare diamant șlefuit din întreaga lume și din toate timpurile: 530 de carate. Fratele său mezin, **Koh-i-Noor,** nu are „decît" 108 carate și a fost oferit reginei Victoria în 1850, de cuceritorii britanici ai statului indian Pundjab. Conform tradiției, Koh-i-Noor („muntele de lumină") este favorabil femeilor și nefast bărbaților, motiv pentru care este purtat exclusiv de regine.

Alte șase mii de diamante se înșiră pe circonferința **coroanei imperiale indiene,** înconjurînd un smarald de 34 de carate, originar din America de Sud. Diademe și brățări, inele și săbii, pinteni și vase, lucrate toate în aur și nestemate, întregesc fabuloasa comoară. Valoarea ei materială este cu neputință de apreciat în cifre. Dar încă și mai mare este valoarea ei „morală." Sub platoșa de cristal care le ocrotește, fantasticele ornamente sînt martorii muți — și totuși elocvenți — ai epocii cînd soarele nu izbutea, nici măcar pentru o singură clipă în douăzeci și patru de ore, să **nu** lumineze cel puțin una din posesiunile britanice de pe suprafața globului. Dar amintindu-ți de uriașul edificiu colonial, care părea a fi veșnic și de neclintit, fastul exorbitant al caratelor și al metalului nobil îți sună ție, om al zilelor noastre, ca un memento al fragilității imperiilor, al inevitabilei lor prăbușiri.

„TOTUL E BINE!"

Guvernatorul-rezident ți-a pus apostila **aprobat** pe cererea prin care-i solicitai dreptul de a asista la rondul de noapte al **yeomanilor.** E un privilegiu care se acordă cu ușurință, cu condiția să nu ai cazier judiciar.

Împreună cu alte cîteva zeci de turiști — englezi sau străini —, urmărești tunicile roșii, care calcă apăsat, într-un ritm lent și solemn, spre Turnul Parolei. Semn

bun : halebardele de pe umerii lor sînt îndreptate cu tăișul spre zid, semn că nimeni dintre cei de față nu e osîndit la moarte.

La poartă, flăcăruia pîlpîitoare a unui felinar orb îi face pe **yeomani** să se oprească.

— Stai ! răsună vocea de stentor a sentinelei. Cine-i acolo ?

— Cheile ! răspunde comandantul detașamentului de gardieni și, ca la un semn, aceștia își scot simultan ciudatele lor jobene.

— Care chei ?

— Cheile reginei !

— Treceți, chei ale reginei. Sînt ceasurile zece de noapte și totul e bine.

Și faci o socoteală : într-un an, ceremonia se repetă de 365 de ori ; într-un deceniu — de 3650 de ori ; într-un secol — de 36 500 de ori. Sînt patru secole și ceva, de cînd n-a trecut nici o noapte — nici una ! — fără ca cele cinci replici să nu se succeadă, în exact aceeași ordine, cu exact aceleași cuvinte. Cineva, lîngă tine, evocă anii celui de-al doilea război mondial. În 1940, avioanele cu zvastică ale lui Goering semănau moarte și ruină pe străzile capitalei britanice. Turnul Londrei era luminat de incendiile izbucnite în apropiere și vechile sale ziduri se zguduiau cu fiecare explozie a bombelor. Dar la poarta lui, pîlpîia nebiruită flăcăruia din felinarul sentinelei și vocea acesteia răsuna la fel de fermă ca totdeauna, acoperind urletul de fiară al avioanelor în picaj :

— Sînt ceasurile zece de noapte și totul e bine...

În viața lor de toate zilele, **yeomanii** erau atunci, așa cum sînt și acum, oameni simpli, cu mijloace modeste, care locuiau în cartierele periferice ale Londrei, cele mai crunt izbite de prăpădul venit din văzduh. În timp ce ei îndeplineau cu sfințenie o ceremonie vetustă, asupra locuințelor și familiilor lor se năpustea torentul de foc și explozii. Totuși, nici unul nu a lipsit, nici măcar o singură dată, de la îndatoririle sale. Cu excepția celor șaisprezece **yeomani** uciși de bombe, în timp ce se îndreptau spre Turnul Londrei sau se înapoiau acasă...

Așa că dacă acum, ascultînd acest glas, simți ceva care seamănă leit cu un fior, să știi că nu-i de vină răsuflarea umedă a Tamisei vecine. Și nici cernitul cortegiu de umbre al celor care și-au trăit aici ultimele clipe de viață, înainte de a cădea jertfă intrigilor de curte și setei de putere. Nu, emoția pe care o încerci izvorăște din certitudinea că Turnul Londrei reprezintă și altceva decît un simbol al cruzimii despotice — ceva mult mai de preț : dîrzenia unui popor care, nici în momentele cele mai grele ale existenței sale, nu și-a uitat datoria de onoare față de propria lui istorie și de monumentele ei.

Ciudata uniformă a unui yeoman

CONSTANTIN ANTIP
CONSTANTIN NICOLAE

DOMNULE NE GĂSIM

Părerile şefului Marelui Stat Major

„Am dispus înlocuirea dv. din funcția de șef al Marelui Stat Major înainte de a primi cererea dv. de desărcinare din funcțiune, pentru motivul că v-ați creat preocupări la care nu aveți dreptul și în schimb ați neglijat pe cele obligatorii". Astfel suna ordinul mareșalului Ion Antonescu transmis, la 20 ianuarie 1942, șefului Marelui Stat Major, generalului de Corp de Armată Iosif Iacobici.

Dacă acest ordin s-ar fi referit la oricare alt general, înainte de războiul antisovietic, poate că ar fi fost înregistrat ca un fapt mai puțin semnificativ, deoarece nu era primul. Înlăturarea generalilor pe care îi considera adversari sau care pur și simplu nu-i erau pe plac era ceva obișnuit în practica dictatorului fascist. Inscăunarea sa la cîrma țării fusese însoțită, printre altele, și de decretele de punere în retragere sau în rezervă a unui însemnat număr de cadre militare (generalii Mihail Gheorghe, Argeșeanu Gheorghe, Ilasievici Constantin, Țenescu Florea, Bărbuneanu Petre, Dombrovschi Victor și alții) pe care, din diferite motive, le socotea indezirabile.

În ce consta, însă, caracterul insolit al ordinului din 20 ianuarie 1942? În plin război, Antonescu alunga pur și simplu pe omul cu funcția militară cea mai importantă în stat. Și aceasta se petrecea după ce, în septembrie 1941, generalul Ciupercă Nicolae, comandantul Armatei 4 române fusese înlocuit de la comandă și demisionase, refuzînd să execute pe front un plan de operații al lui Antonescu ; după ce, în aceeași lună, generalul Orășeanu Alexandru fusese trecut în rezervă pentru că „șovăise" în conducerea mai departe a acțiunilor Diviziei 8 infanterie. În stîrșit, acest lucru se petrecea după ce predecesorul la șefia Marelui Stat Major, generalul Ioanițiu murise în împrejurări cărora, după părerea opiniei publice nu li se dăduse adevărata explicație. Deci, faptul nu putea să nu producă mirare și consternare în rîndurile cadrelor de comandă, care îl cunoșteau pe generalul Iacobici din lunga-i carieră și nu se îndoiau o clipă de valoarea sa militară. De-a lungul întregii sale activități, Iacobici fusese apreciat ca un ofițer care „merge către marile comandamente". „Urmele lăsate de Iacobici pe unde a trecut — nota în 1939

MAREȘAL, ÎN DIVERGENȚĂ

ministrul Apărării Naționale — probează generalul cu pregătire desăvîrșită și cu calități excepționale". Însuși Antonescu, în 1941, nu mai făcea obișnuita notare în foaia calificativă a ofițerului, deoarece socotea că demnitățile pe care acesta le ocupase stăteau „pe deasupra oricărei alte calificări".

Ce se întîmplase, ca un general cu asttel de state de serviciu să fie demis, iar mai tîrziu, în august același an, eliminat din cadrele active ale armatei ? În ce constau preocupările la care șeful Marelui Stat Major nu avea dreptul ?

Iacobici exprimase, încă în scris și repetat, păreri ce contraveneau acelora ale lui Antonescu și Hitler cu privire la continuarea războiului. În timp ce Hitler cerea și Antonescu accepta angajarea în continuare a armatei române aproape în totalitate pe frontul de est, șeful Marelui Stat Major nu împărtășea acest punct de vedere : „...mă găsesc față de domnul Conducător al statului — scria el în „Memoriul" prin care justifica cererea de a fi desărcinat din funcția de șef al Marelui Stat Major — în divergență de părere asupra concepției participării armatei române la campania de primăvară (1942—n.n.)". Minuțios și metodic, el aducea argumente privind inoportunitatea și imposibilitatea participării armatei române pe front potrivit vederilor lui Antonescu.

Situația grea, slaba înzestrare a unităților române și atitudinea pasivă sau direct negativă a comandamentului german în această privință, pierderile mari suferite pe front l-au determinat pe generalul Iacobici să-și formeze convingerea că a răspunde cerințelor nesăbuite ale hitleriștilor însemna în fapt decimarea armatei române. De aceea, fără a fi ajuns la înțelegerea necesității desprinderii României din alianța cu Germania și din războiul antisovietic, el susținea limitarea la minimum a trimiterii de trupe și materiale pe front. Iacobici avertiza, de asemenea, și asupra stării din interior, care „se caracterizează printr-o renaștere a activității mișcării legionare ce ar putea provoca... dezordine internă, ce cere prezența în țară a unei forțe armate suficiente".

Șeful Marelui Stat Major, ca și alte cadre de comandă, se pronunța pentru conservarea potențialului militar în vederea eliberării părții de nord a Transilvaniei.

După Iacobici, generalul Ştefleа cere şi el să fie înlocuit

Cel mai mult l-a înfuriat pe Antonescu argumentul caracterului nepopular al războiului antisovietic, folosit de Iacobici în sprijinul părerii sale. „Cum am mai raportat pe scurt și verbal, sublinia Iacobici, cred că trebuie ținut seama și de faptul că românul nu se bate bucuros departe de țara sa ; în acest sens, participarea la o ofensivă, ce duce forțele noastre departe de țară, nu este populară". Apostrofa brutală cu care dictatorul fascist a întîmpinat această concluzie nu a fost lăsată fără replică.

„În ceea ce privește... «ofensa gratuită» care aș fi adus-o neamului, după afirmația d-lui comandant de căpetenie, apreciind că războiul departe de țară e nepopular — remarca I. Iacobici într-un raport din 18 februarie 1942 — relevez că am fost dator ca șef al Marelui Stat Major a înregistra și a socoti... toate manifestațiunile neamului, indiferent dacă ele sînt sau nu plăcute înaltei conduceri militare".

Memoriul generalului Iacobici n-a rămas o piesă de arhivă. Răspîndit în copii, el a fost comentat de cercuri militare și politice, a avut ecou și în străinătate.

Ziarul ilegal „România liberă", al organizației regionale P.C.R. din Banat, scria la 16 februarie 1942 : „...iată începutul procesului de descompunere și în vîrfurile armatei române : generalul Iacobici, șeful Marelui Stat Major al Armatei, precum și generalii Tătăranu, Pălăngeanu și Mazarini au înaintat demisia din posturile lor de comandă. Dacă revolta și nemulțumirea au ajuns atît de sus în corpul nostru ofițeresc, dacă cei mai credincioși colaboratori ai lui Antonescu încep să-și dea seama de realitate și nu mai îndrăznesc să continue a purta răspunderile, înseamnă că ceasurile lui Hitler și ale slugilor lui din țara cotropită sînt de-acum numărate".

Măsura radicală luată de Antonescu avea să pună oare stavilă curentului opoziționist fățiș și subteran ? Un prim răspuns : activitatea noului șef al Marelui Stat Major, generalul Ilie Șteflea. Acționînd din inițiativă proprie, I. Șteflea a sustras de la trimiterea pe front circa 200 000 de militari români, a înfățișat de nenumărate ori starea grea a armatei române și a denunțat cu vehemență samavolniciile săvîrșite de hitleriști împotriva ofițerilor și soldaților români. Ca și predecesorul său, el a cerut (în două rînduri !) să fie înlocuit din funcție.

Raportul pe care l-a întocmit în decembrie 1942, în urma unei inspecții făcute pe front, a produs un adevărat șoc în rîndurile comandamentului hitlerist. Remarcîndu-i conținutul, postul de radio clandestin „România liberă" sublinia la 26 ianuarie 1943 că protestul lui Șteflea „a găsit mai mulți aderenți printre ofițerii de stat major", iar într-o emisiune din ziua următoare lansa apelul : „Domnilor ofițeri, nu permiteți nici o lovitură contra generalului Șteflea."

Poziția generalului I. Șteflea, care viza cruțarea armatei române, este pregnant reliefată și de raportul său către Antonescu, din 23 aprilie 1944, în care se spune : „în ziua de 20 aprilie a.c., domnul mareșal a pus la dispoziția generalului german Wöhler, Corpul 4 armată, cu D. 3 și D. 18 M-te, pentru operațiunile de pe poziția înaintată Iași.

Înainte de a se lua această hotărîre nu mi s-a dat posibilitatea să documentez pe domnul mareșal.

Mi-am spus doar categoric părerea că sînt contra de a se da aceste divizii..."

În bătălia de la Don, generalul Tătăranu — care, ca locotenent în primul război mondial, fusese rănit în luptele din Oltenia și căzuse prizonier la germani, iar apoi evadînd de două ori din captivitate reușise să revină în rîndurile trupelor noastre și să lupte în zona Mărășești —, văzînd comportarea Wehrmachtului față de români, cu mînie nereținută a spus în fața regimentelor 83 și 91 Infanterie : „Ar trebui să ne zburăm creierii cu toții. Numai pentru prestigiul Armatei române mai rămînem în viață".

3158 din 3555

Denunțînd atitudinea brutală și umilitoare a hitleriștilor față de armata română, comandantul Diviziei 19 infanterie română, generalul Carol Schmidt, care în primul război mondial luptase de asemenea vitejește împotriva invadatorilor germani, își încheia astfel un raport către șeful Marelui Stat Major : „Supunem cunoștinței domniei voastre cele de mai sus pentru a se lua măsurile ce se vor crede necesare în scopul de a se înceta (samavolniciile nemților — n.r.) cu un moment mai devreme de a face noi înșine propagandă pentru inamic".

De altfel, este important de reținut că aproape toți generalii români din acea vreme făcuseră primii pași în carieră în încleștarea cu militariștii germani din cursul primului război mondial ceea ce lăsase urme adînci în conștiința lor. Faptul că din 3 555 de generali și ofițeri superiori cîți erau la sfîrșitul anului 1940 în armata română, 3 158 participaseră la lupte în primul război mondial, este destul de concludent. Rolul nefast al celui de-al treilea Reich în impunerea odiosului dictat de la Viena, consecințele funestei prezențe hitleriste în țara noastră, creșterea mișcării de rezistență, înfrîngerile de pe front, amplificau continuu aversiunea antigermană în rîndurile ofițerilor români ce nu putea fi estompată de nefericita conjunctură care îi plasase acum alături de foștii inamici.

Cazuri de felul celor arătate mai sus nu erau sporadice. Comandanți, șefi de stat major și alți generali și ofițeri dădeau, sub diferite forme, expresie protestului lor, această stare de spirit evoluînd treptat, nu fără contradicții și sinuozități, spre sensuri tot mai clare și mai precise. Dar atitudinile refractare, protestatare ale numeroaselor cadre de comandă nu se produceau pe un loc gol și doar în virtutea spontaneității. Ele se grefau pe fondul unei manifeste și mereu accentuate nemulțumiri a ostașilor și ofițerilor armatei române în ansamblu, materializate concret în refuzul de a lupta, părăsirea unităților, cereri de demisie, trecerea individuală de partea armatei sovietice, înăsprirea fricțiunilor dintre români și germani.

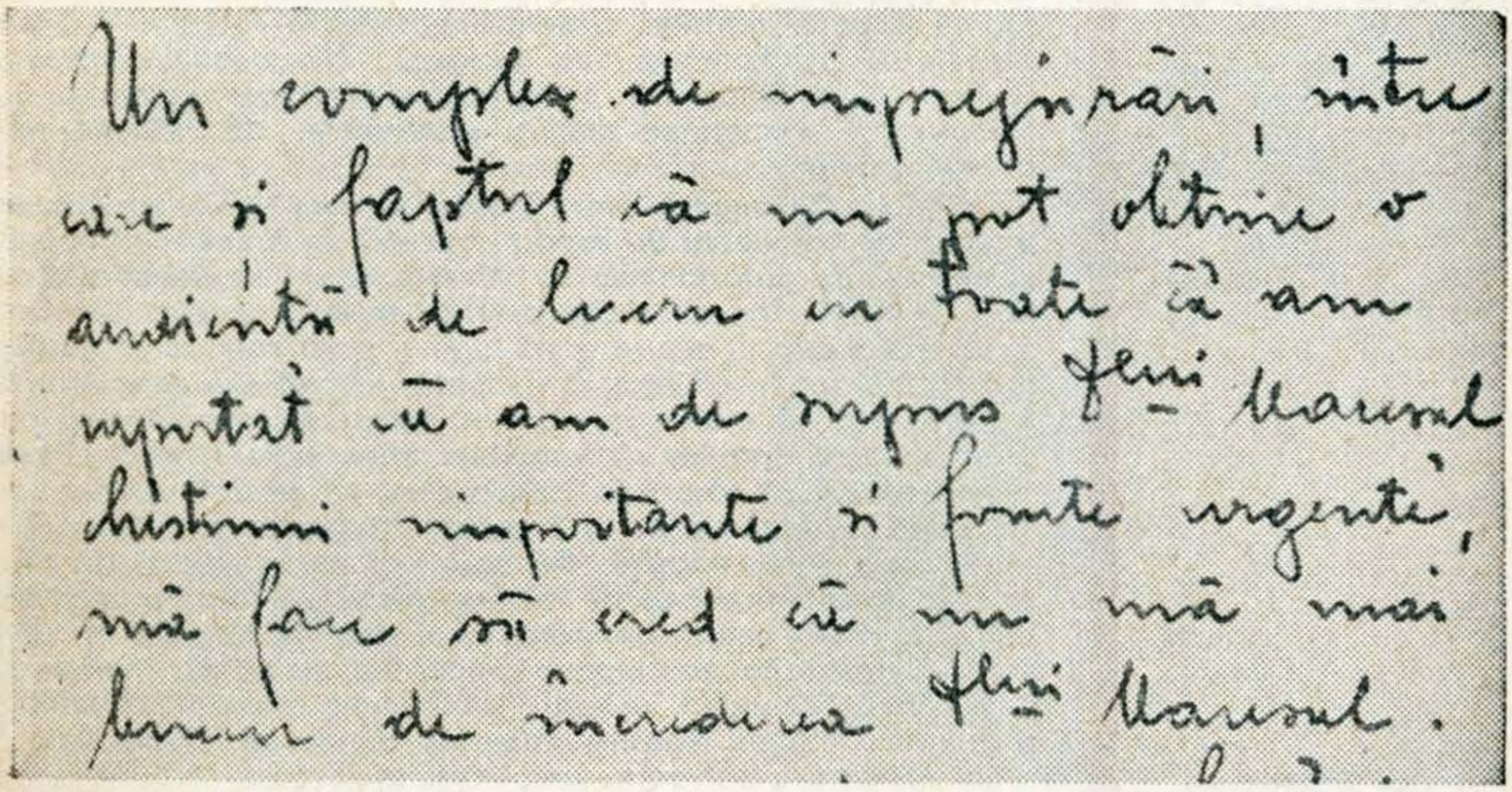

In facsimil un fragment dintr-un raport al generalului Iacobici (17 ianuarie 1942)

Frămîntările și nemulțumirile din armată reflectau revolta ce stăpînea majoritatea poporului român, în rîndurile căruia creșteau starea de spirit antifascistă, dorința și hotărîrea de a înlătura dictatura antonesciană și călcîiul de fier al cizmei hitleriste.

În aceste împrejurări, contactele incipiente între partidul comunist și unii ofițeri superiori se vor transforma într-o legă-

tură sistematică, ajungîndu-se la corelarea acțiunilor în vederea doborîrii regimului antonescian. Recunoscînd în P.C.R. forța politică cea mai clarvăzătoare, activă și net ostilă regimului și hitleriștilor, generali și ofițeri patrioți vor adera la planul inițiat de comuniști pentru răsturnarea prin forță a dictaturii militare fasciste și alăturarea României la coaliția antihitleristă.

În ședința conspirativă din 13—14 iunie 1944, la care au participat reprezentanții P.C.R., ai armatei și ai palatului, avea să fie adoptat, dintre variantele propuse, planul întocmit de partidul comunist. Atunci a luat ființă un comitet militar ca organ tehnic pentru pregătirea armatei în vederea acțiunilor insurecționale. În acest sens s-a făcut remarcată activitatea generalului Constantin Vasiliu-Rășcanu, colonelului Dumitru Dămăceanu, generalului Constantin Sănătescu (primii doi, membri ai comitetului militar) care lucrau nemijlocit cu reprezentanții P.C.R. Acțiunii în curs de pregătire i s-au raliat de la început sau pe parcurs și alte cadre militare — generalii Gheorghe Mihail, Ilie Crețulescu, C. Niculescu, C. Anton, Mihail Racoviță, coloneii Emilian Ionescu, Radu Rusescu și alții.

Poporul român nu sprijină nici pe germani, nici pe Antonescu

În primăvara și vara anului 1944, criza dictaturii fasciste și ostilitatea generală contra hitleriștilor se îndreptau cu rapiditate spre punctul culminant. Faptul era sesizat și peste hotare. Șeful Marelui Stat Major ungar, Szombathelyi, într-o convorbire cu mareșalul Keitel, sintetiza astfel situația din România : „Germanii îl sprijină pe Antonescu, Antonescu îi sprijină pe germani, dar poporul român nu sprijină nici pe germani, nici pe Antonescu."

Într-adevăr, pe toate planurile raporturile dintre români și hitleriști aveau fisuri mereu mai adînci. La 28 iunie 1944, Marele Stat Major Român, în urma unui sondaj făcut pe front, consemna că majoritatea comandanților de regimente declarau că nu se mai putea conta pe unitățile lor. La rîndul său, generalul Friessner, comandantul grupului de armate hitlerist „Ucraina de sud", avea presimțiri sumbre în privința atitudinii trupelor române. El scria lui Hitler la 6 august : „Situația internă din România este nesigură... Nu se poate conta pe Armata 4 română, nici pe grupul de armate român al lui Dumitrescu". Temeri pe deplin confirmate de situația din aceste armate.

Astfel, la 23 august, ora 12, șeful de stat major al Armatei înainta lui Antonescu un raport conceput în termeni ultimativi : „Consider de datoria mea să intervin direct la Domnia Voastră, cu orice risc, cu toate puterile mele și punînd chezășie toată viața mea..., pentru a vă ruga și a vă conjura să ne ajutați să îndreptăm cît de puțin situația tragică din care Armata trebuie încă să mai ajute țara în momentul decisiv cînd puterea militară trebuie să treacă în mîna puterii politice. Este indispensabil, ca fără a întîrzia o clipă să ne dați ordinul, sau cel puțin dezlegarea de a ordona retragerea generală a armatei spre țara noastră de care noi nu ne putem despărți spre a înmulți numărul de victime menit să formeze pretinse titluri de merit pentru obținerea unei dreptăți pe care cei chemați să ne-o dea nu ne-au recunoscut-o niciodată. Înainte de a ne lua răspunderi proprii (*sublinierea noastră*) așteptăm răspunsul Domniei Voastre, care nu trebuie să întîrzie nici un moment, pentru salvarea armatei și ajutorarea țării."

Cînd la 23 August 1944, Partidul Comunist Român și celelalte forțe antihitleriste au declanșat insurecția, întreaga armată română a întors armele împotriva Germaniei naziste.

Răspunsul la ordinul transmis de Hitler lui Friessner la 24 august, ora 1,55, de a aresta noul guvern român și a forma altul în frunte cu un general filogerman este astfel consemnat în pagina 808 a celui de-al IV-lea volum al „Jurnalului de război al comandamentului suprem al armatei germane" : „...nu se poate găsi nici un general pentru formarea unui contraguvern..."

Institutul de științe bizantine și neoelenice

Prof. univ. DUMITRU TUDOR

În orașul în care și-a trăit ultimele zile Nicolae Bălcescu a luat ființă acum două decenii acest institut condus, de la înființarea lui, de profesorul Bruno Lavagnini, bizantinolog de reputație mondială și decan al Facultății de litere a Universității din Palermo. Un întreg etaj dintr-un bloc recent construit (în str. Neto), pe locul ruinelor rezultate din bombardamentele ultimului război, a fost rezervat acestui focar de cercetări istorice și filozofice, dotat cu o mare bibliotecă, laboratoare, săli de lucru etc. Activitatea Institutului s-a orientat, în primul rînd, spre domeniul bogat al urmelor bizantine din Sicilia și Italia de Sud, apoi spre editarea unor cronici bizantine și texte neogrecești privitoare la aceeași regiune. În atenția Institutului a intrat și studiul limbii grecești din unele insule de populație elenică care, din antichitate, a supraviețuit în Sicilia, sau s-a format prin emigrare, ca în centrele din Calabria. Duritatea stăpînirii otomane din Balcani a provocat o intensă emigrare greacă, albaneză și aromână spre Italia, fenomen de care se ocupă de asemenea cercetătorii palermitani. Din studiul acestei probleme s-a născut necesitatea alcătuirii unui dicționar aromâno-greco-italian, ce se redactează de către un colectiv care face dese apeluri și la elemente oferite de limba română.

În rafturile bibliotecii Institutului ocupă un întins spațiu vechile studii românești de bizantinologie, îmbogățite treptat cu cele mai recente lucrări de acest gen, tipărite în România. Prin achiziționarea bibliotecii cunoscutului bizantinolog italian Silvio Marcati (recent decedat), fost amic și colaborator al lui Nicolae Iorga, Institutul a reușit să intre în posesia multor opere ale marelui istoric român.

Conducerea Institutului a publicat pînă acum aproape două duzini de volume monografice, cronici bizantine și texte neogrecești, izvoare de mîna întîi pentru Sicilia și Italia de Sud ; de asemenea prezintă într-o bogată descriere și ilustrație *Artele figurative în Sicilia bizantină*.

Profesorul Lavagnini este unul dintre inițiatorii ridicării la Palermo a bustului lui Nicolae Bălcescu, cît și a denumirii unei străzi cu numele marelui nostru patriot. Admirator al științei și literaturii românești, Lavagnini a creat la Universitatea din Palermo o bibliotecă „Nicolae Bălcescu", pusă la dispoziția studenților ce studiază limba română la Facultatea de litere și la Școala Normală Superioară (Magistero).

Placa comemorativă fixată pe clădirea fostului hotel „Alla Trinacria" din Palermo, unde a murit Nicolae Bălcescu

1

2

CULTURA MARI

Descoperirea orașului Mari (1933) s-a datorat unei întîmplări. Cu prilejul unei înmormîntări musulmane pe Tell Harini (la 2,5 km. vest de Eufrat) a ieșit la iveală o statuie mutilată. Vestea a ajuns repede la Paris. Muzeul Louvre a decis efectuarea unor săpături arheologice, care au durat pînă în anul 1955. Primul succes a fost identificarea orașului Mari, sediul dinastiei a X-a sumeriene. Treptat au fost dezvelite palate, temple și locuințe particulare. Monumentelor arhitectonice li s-a adăugat un număr impresionant de necropole, obiecte de artă și o importantă arhivă, cuprinzînd 25 000 de tablete cuneiforme. Templul zeiței Ishtar, al zeiței Ninhursag și al zeului Dagan constituie materialul arhitectonic de bază.

3

Palatul lui Zimrilim, care a căpătat faima de bijuterie a arhitecturii orientale vechi, a păstrat un mare număr de statui și fresce. Înconjurat cu ziduri înalte de 5 metri, cu porțile intacte, el are interioare (bucătării, băi, hambare) admirabil conservate.

Cucerit și distrus de Hammurabi, Mari a devenit, rînd pe rînd, sediul unui guvernator assirian, apoi un sat neobabilonian, pentru ca, în cele din urmă, numele însuși să fie dat uitării, pînă la redescoperirea lui.

L.B.

4

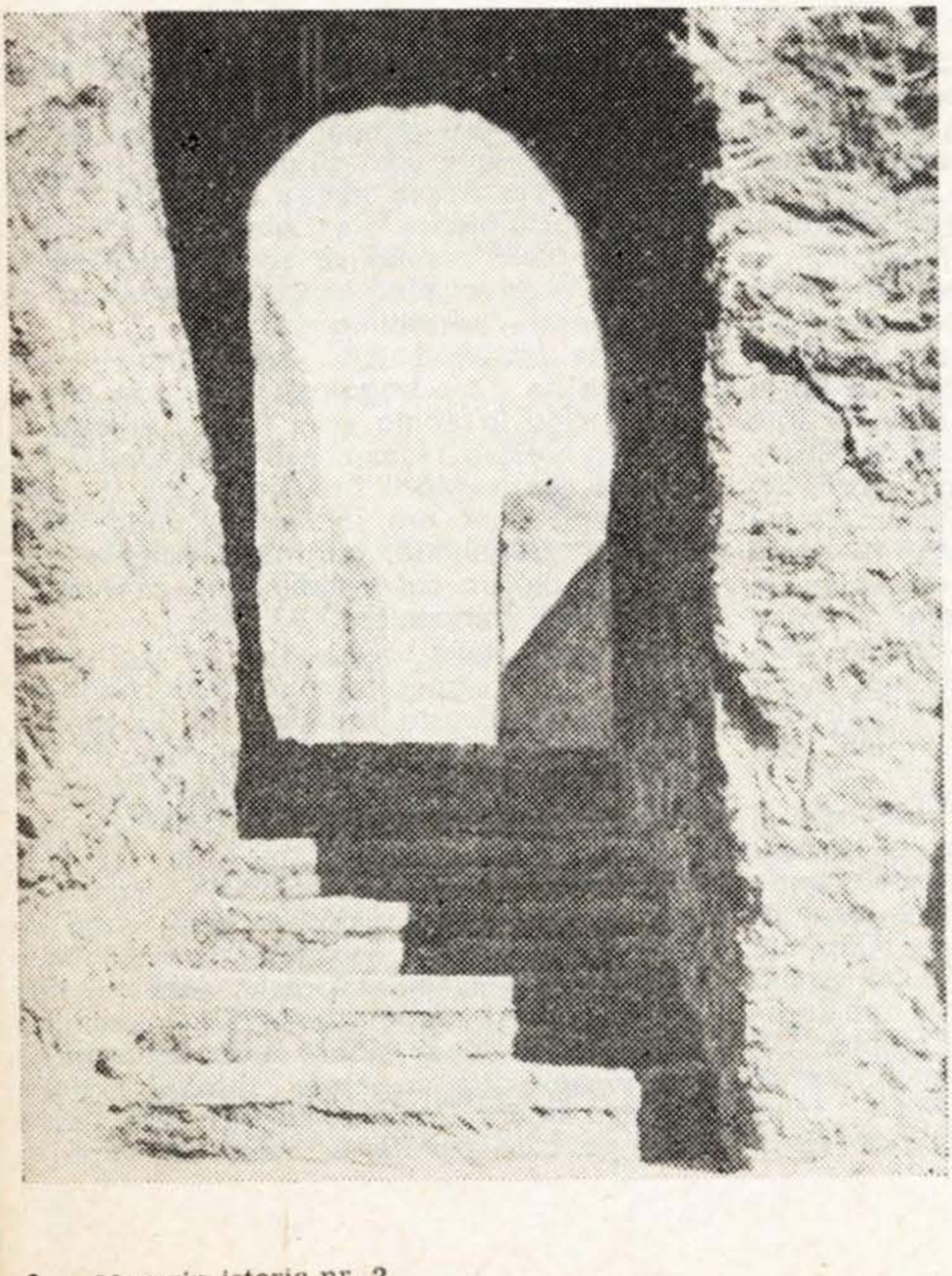

1. Leu din bronz găsit la intrarea templului zeului Dagan

2. Zeiță cu vasul revărsînd apa fertilității

3. Investitura regelui

4. Una din intrările palatului Zimrilim din Mari

ROMANII la munte și la mare

Portretul lui Vitellius (69 e.n., Paris, Luvru)

Portret al Iuliei Domna (pe la 200 e.n., München. Colecțiile de antichități ale statului)

Prof. univ. NICOLAE LASCU

În antichitate, locuitorii orașului Roma — acesta este sensul prim al termenului romani —, mai ales cei înstăriți, se foloseau de toate ocaziile pentru a evada din mediul în general nesănătos al capitalei, la care se mai adăugau fumul, praful, zgomotul și o viață agitată. Dar, îndeosebi în timpul verii, începînd din luna iunie și pînă în septembrie, ei își căutau refugiu de zăduful greu de suportat și de țînțarii purtători de malarie în liniștea și singurătatea de la țară. În acest scop, ei se îndreptau fie spre regiunea din imediata apropiere a Munților Albani și Sabini, fie pe țărmul mării, din regiunea gurilor Tibrului pînă departe spre sud, în Campania, ba unii chiar în afara Italiei. Alegerea localităților depindea în primul rînd de mijloacele lor materiale, apoi chiar de modă ; căci ea pretindea ca, pentru ca cineva să se bucure de mai multă considerație în fața lumii, să-și petreacă vara, uneori și o parte din toamnă, departe de Capitală.

Dar, oricare ar fi fost motivele care îi determinau să părăsească Roma, ei își construiau reședințe de vară pretutindeni unde era aer curat și răcoritor. Printre localitățile preferate din apropiere de Capitală amintim : Tibur, Praeneste, Algidum, Aricia și Tusculum. Pentru această din urmă localitate avea predilecție marele orator Cicero ; poetul Horațiu se retrăgea la început la Tibur, iar ceva mai tîrziu, într-o „gură de rai" din Munții Sabini, unde primise în dar o vilă de la puternicul său protector și prieten Mecena.

Dar bogătașii romani nu pregetau să înfrunte ostenelile unei călătorii mai îndelungate pe Via Appia pentru a ajunge în stațiunile încîntătoare ale Campaniei, cuprinse între brațele arcului ce se întindea de la Capul Misenum pînă la extremitatea vestică a peninsulei sorrentine.

Unele localități din sudul Italiei erau căutate de către bogătași chiar și în timpul iernii, cînd la Roma erau ploi și umezeală. Printre acestea se numărau Salernum și Velia, pe coasta Mării Tireniene ; dar afluența cea mai mare era la Tarent, unde clima era atît de blîndă, iar mediul ambiant la fel de plăcut ca în celelalte anotimpuri pe țărmul Campaniei.

În afara Italiei, regiunea cea mai apropiată și mai atrăgătoare pentru romani era Sicilia ; la aceasta contribuiau, în primul rînd, frumusețile ei naturale și clima blîndă din timpul iernii, apoi amintirile istorice și legendare legate de pămîntul insulei.

Nu rare erau cazurile, mai ales începînd cu secolul I î.e.n, cînd bogătașii romani, în loc să petreacă o perioadă mai lungă de timp într-o singură localitate, întreprindeau călătorii mai lungi în Grecia. Atena și alte centre care-și mai păstraseră monumentele și renumele de odinioară erau adeseori vizitate de către călătorii romani. Printre acestea figura Corintul, cu atracțiile deosebite pe care le oferea celor ce voiau să

guste din paharul costisitor al plăcerilor, devenite proverbiale : „Nu-i este dată oricui posibilitatea de a ajunge la Corint" ; urmau apoi insulele Chios, Samos și mai ales Rhodos, cea mai bogată și mai înfloritoare din arhipelagul grecesc, vestită totodată și pentru frumusețile ei naturale.

Nu mai puțin atrăgătoare pentru călătorii romani care căutau recreație și distracție erau localitățile de pe coastele Asiei Mici, îndeosebi regiunile Ioniei, unde au apărut primele focare de cultură și artă greacă. Loc de frunte ocupau printre acestea Efesul și Smirna.

După descrierea pe care ne-a lăsat-o retorul Aelius Aristides, Smirna avea o poziție minunată, ridicîndu-se în semicerc pe colinele care dominau marea, de unde se deschidea o panoramă pînă departe spre larg. Dar, în afară de frumusețile naturale, călătorii sosiți din Apusul îndepărtat erau atrași la Smirna și de clima plăcută, împrospătată în timpul verii de adierile răcoroase ce veneau dinspre mare.

În sfîrșit, comparativ, cu mult mai mare era numărul acelora care vizitau Egiptul. Ceea ce constituia atracția pentru această țară era trecutul ei multimilenar, vegetația și fauna atît de caracteristice, la care se adăugau și căile de acces mult mai ușoare. Împrejurimile Alexandriei reprezentau un loc de recreație și distracție ; la o mică depărtare era localitatea Canopos, vestită pentru petrecerile ce aveau loc aici. Călătoria de la Alexandria se făcea, pe unul din numeroasele canale ale Deltei Nilului, în bărci ușoare și elegante ; pe parcurs se asculta muzică executată la diferite instrumente și se bea vin, care dădea repede o plăcută senzație de beție. Pe malurile canalului se aflau numeroase localuri de petrecere, unde se dansa sub bolțile de viță de vie și în sunet de flaut, așa încît totul era aranjat pentru încîntarea străinilor care veneau pînă aici de la mari depărtări.

Toate posibilitățile pe care le-am trecut mai sus în revistă erau rezervate exclusiv celor bogați, precum și unora — mai puțini — dintre scriitorii de seamă care se bucurau de protecția vreunui înalt personaj. În această situație este pe deplin îndreptățită întrebarea ce s-ar putea pune : „dar cei săraci ?" Ei bine, răspunsul nu este prea ușor de dat, deoarece izvoarele de informație sînt foarte puține și incomplete, așa încît nu ne putem face o idee suficient de clară în această privință. Dar să vedem ce ne spun ele.

În secolul I î.e.n. au început să fie amenajate la Roma anumite „spații verzi" pentru satisfacerea nevoilor de recreație ale unei populații numeroase care n-avea mijloace să plece în vreuna din localitățile de prin împrejurimi. Cel dintîi a fost Pompeius care, cu ocazia construirii teatrului pe Cîmpul lui Marte, pe o parte din grădinile sale, a cedat terenul înconjurător, plantat cu platani și chiparoși, spre a fi folosit de toți cetățenii. Exemplul a fost urmat de către rivalul său Cezar, care a lăsat prin testament poporului roman un parc pe care-l avea pe malul drept al Tibrului. Ceva mai tîrziu, Augustus a pus la dispoziția cetățenilor parcul lui Agrippa, iar în amintirea celor doi nepoți ai săi a deschis un parc umbros pe malul drept al Tibrului. Tot el a făcut accesibile tuturor cetățenilor terenurile acoperite cu arbori și amenajate ca locuri de plimbare din jurul mausoleului pe care și l-a ridicat pe Cîmpul lui Marte. Urmașii lui au continuat astfel de opere ; la sfîrșitul secolului I e.n., Marțial amintește de alei întinse, mărginite de plantații de merișor, pe care se plimbau cei ce voiau să respire aer curat. În sfîrșit, la începutul secolului al III-lea e.n. Septimiu Sever a amenajat un „parc al băilor" în jurul termelor care-i poartă numele.

Dar, în afară de aceste spații verzi accesibile tuturor, locuitorii mai puțin înstăriți aveau, după mărturia lui Aulus Gellius, — ca de altfel și astăzi — în imediata apropiere a Romei, cîte un petec de pămînt (**sub urbe rusculi**), pe care-l cultivau cu pomi fructiferi, zarzavaturi și flori. Cei care nu aveau nici măcar această posibilitate se mulțumeau să-și dea iluzia că se găsesc la țară, aranjîndu-și mici grădini pe terasele caselor, unde plantau cîțiva arbuști și flori, numite **solaria.** În sfîrșit, cei care locuiau într-o „casă-bloc" (**insula**) erau nevoiți să se mulțumească și cu mai puțin, așezînd cîteva ghivece cu flori la ferestre. Despre aceștia din urmă spune poetul Marțial cu amară ironie că erau adevărați filozofi, deoarece știau să concilieze într-un anumit fel viața de la oraș cu cea de la țară, pe care o așezau în fereastră (**rus in fenestra**). Dar fiind vorba de scriitori și poeți, ei își exprimau adeseori nostalgia după viața de la țară. Această aspirație este plastic exprimată de către satiricul Juvenal, care s-ar fi mulțumit, pentru a trăi la țară, și cu un ascunziș de șopîrlă...

Stațiunile de tratament și cură constituiau, în schimb, un privilegiu exclusiv al celor bogați ; deplasarea și petrecerea în localități în care existau condiții prielnice de vindecare a unei boli a devenit tot mai frecventă pe măsură ce știința medicală a

ajuns să descopere anumite remedii de această natură.

Localitățile cunoscute pentru apele lor termale sau minerale, ca Apone, Clusium, Cutiliae etc. erau frecventate pentru tratarea bolilor de tot felul ; medicii recomandau aceste izvoare termale sau hidrominerale ca rezultat al unei îndelungate experiențe și tradiții. Dar de cele mai multe ori ei se conformau gustului păturilor suprapuse ale societății romane, pentru care „cura" la astfel de stațiuni era mai mult o modă decît o necesitate. Așa s-a ajuns ca unele din ele să-și cîștige o mare celebritate, nu atît pentru eficacitatea lor curativă, cît mai ales pentru luxul și petrecerile pe care le prilejuiau.

Considerată atît sub aspectul tratamentului balnear propriu-zis, cît și sub acela al luxului și al distracțiilor pe care le oferea, stațiunea Baiae din Campania era, începînd cu ultimul secol al republicii și continuînd cu epoca imperială, cea mai vestită. La Baiae erau create pentru cei bolnavi toate condițiile unei vieți lipsite de griji, iar pentru cei care veneau aici să se bucure de plăcerile vieții toate desfătările pe care le puteau oferi natura însăși și iscusința artistică a omului. Sub acest din urmă aspect, Baiae a devenit în scurt timp proverbială.

Poziția geografică însăși a localității era din cele mai încîntătoare : înălțimile dinspre uscat erau acoperite cu o vegetație luxuriantă ; marea din față era de un albastru care o făcea să se confunde cu cerul, iar plaja avea un nisip auriu ; această poziție l-a făcut pe poetul Horațiu să spună că Baiae este cel mai plăcut loc din lume. Numeroase vile și palate somptuoase se ridicau pe înălțimile învecinate, de unde se deschidea în fața ochilor o minunată priveliște spre larg, altele se oglindeau de pe țărm în apa mării, iar unele se ridicau chiar din mijlocul undelor. Pe apele transparente ale golfului napolitan se legănau nenumărate bărci cu pînze, care desfătau ochiul prin culorile lor vii și variate.

În raport cu instalațiile pentru tratamentul bolnavilor, mult mai numeroase erau la Baiae localurile destinate celor care veneau aici pentru recreație și petreceri. Frumusețea naturii înconjurătoare, clima blîndă și transparența aerului, albastrul cerului și al mării, toate acestea constituiau un punct de atracție pentru cei care voiau să uite de trecut și să se bucure de prezent. Serbările și petrecerile se țineau lanț, cele din timpul zilei continuîndu-se cu cele ce se desfășurau la lumina lunii și sub cerul înstelat. Ele constau fie din spectacole de teatru, cîntece și dansuri sau reprezentații de mimi, fie din plimbări cu barca pe lacul Lucrinus din apropiere, în timpul cărora aveau loc bătăi cu flori, fie din jocuri de noroc, în care se risipeau averi, fie din orgii în timpul cărora se cheltuiau banii datorați creditorilor de către cei care veneau de la Roma pentru a nu-și plăti datoriile. Mai erau apoi unii care veneau, cum spune poetul Ovidiu, să se vindece de vreo boală, dar se întorceau cu o rană la inimă... Tot așa, Marțial relatează întîmplarea unei femei care a ajuns la Baiae cu renumele bun al Penelopei, pentru ca în scurtă vreme să plece cu faima rea a Elenei. Această întîmplare și multe altele similare îl fac să numească stațiunea Baiae „țărm al fericitei Venus, dar încîntător al naturii mărețe".

Petrecere într-un han la Ostia

CONFERINTA DE LA IALTA

4 — 11 FEBRUARIE 1945
stenograma integrală (III)

Traducerea de mai jos este făcută după revista „Mejdunarodnaia Jizn", numerele 6—9 din 1965, care reproduce stenogramele delegației sovietice. Ele au fost completate cu fragmente din stenogramele delegației americane — minutele Bohlen, minutele Statului Major Combinat Aliat și minutele Matthews, publicate în „Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta. 7945". United States Government Printing Office, Washington, 1955 (în text prescurtată cu sigla F.R.). Pentru oglindirea exactă a conținutului stenogramelor au fost conservate toate erorile de înregistrare, inadvertențele stilistice etc. Deosebirile notabile dintre stenogramele americane și cele sovietice sînt semnalate cu următoarele sigle : M.B. (minutele Bohlen), M.M. (minutele Matthews), M.S.M.C. (minutele Statului Major Combinat Aliat). Notele redacției române sînt însoțite de sigla N.R.R.

EUGEN BANTEA şi MIRCEA IOANID

Stettinius spune că, potrivit formulei propuse de Președinte, următoarele hotărîri necesită majoritatea celor 7 voturi ale membrilor Consiliului de securitate, inclusiv voturile tuturor membrilor permanenți :

I Recomandările Adunării Generale cu privire la probleme ca :

1. Primirea de noi membri
2. Excluderea temporară a unui membru
3. Excluderea unui membru
4. Alegerea secretarului general.

II Repunerea în drepturi și privilegii a unui membru temporar exclus.

III Înlăturarea amenințărilor aduse păcii și reprimarea încălcărilor păcii, inclusiv următoarele probleme :

1. Constituie oare o amenințare pentru pace nereglementarea unui litigiu între părți prin mijloacele alese de ele însele sau în conformitate cu recomandările Consiliului de securitate ?

2. Constituie oare o amenințare pentru pace sau o încălcare a păcii oricare altă acțiune din partea unei țări sau a alteia ?

3. Ce măsuri trebuie luate de către Consiliu pentru menținerea sau restabilirea păcii și în ce fel trebuie înfăptuite aceste măsuri ?

4. Nu trebuie oare însărcinat un organism regional să aplice măsurile de constrîngere ?

IV Aprobarea unui acord special sau a unor acorduri privind punerea la dispoziție a unor forțe armate și a unor fonduri.

V Formularea planurilor unui sistem general de reglementare a armamentelor și

Ședință la nivel înalt

prezentarea unor asemenea planuri statelor membre.

VI Rezolvarea chestiunii compatibilității între caracterul și activitatea oricărui organism regional, sau a unor măsuri regionale de menținere a păcii și securității și scopurile și principiile organizației universale.

Majoritatea de 7 voturi ale membrilor Consiliului de securitate, inclusiv voturile tuturor membrilor permanenți, cu condiția însă ca membrul respectiv al Consiliului să se abțină de la vot în orice hotărîre referitoare la un litigiu în care este parte, va fi cerută pentru următoarele hotărîri privind reglementarea pașnică a litigiului :

I Litigiul sau situația adusă la cunoștința Consiliului au oare un asemenea caracter încît pot da naștere la o amenințare pentru pace dacă vor continua ?

II Consiliul trebuie oare să invite părțile să reglementeze sau să aplaneze litigiul sau situația respectivă cu mijloace pe care le vor alege ele însele ?

III Consiliul trebuie oare să facă recomandări părților în ce privește metodele și procedura reglementării ?

IV Aspectele juridice ale unei chestiuni aflate în cercetarea Consiliului trebuie să fie transmise Curții internaționale ca să se obțină un aviz ?

V În cazul existenței unui organism regional însărcinat cu reglementarea pașnică a litigiilor locale, acest organism trebuie oare solicitat să se ocupe de litigii ?

Roosevelt declară că pe cîte crede această problemă va putea fi discutată și soluționată. Națiunile mari și națiunile mici urmăresc unul și același scop — menținerea păcii — și problemele de procedură nu trebuie să constituie un obstacol în atingerea acestui scop.

Stalin întreabă ce este nou în propunerile expuse de Stettinius față de ceea ce a anunțat Președintele în mesajul său din 5 decembrie.

Roosevelt răspunde că aceste propuneri au același conținut, în afară de cîteva mici modificări cu caracter redacțional.

Stalin întreabă ce modificări cu caracter redacțional au fost introduse.

Stettinius expune aceste modificări redacționale.

Molotov declară că delegația sovietică atribuie și ea o mare importanță problemelor ridicate și ar dori să studieze propunerea lui Stettinius. De aceea, el propune să se amîne discutarea problemei pînă la ședința de mîine.

Churchill declară că este de acord. Nu trebuie să se manifeste o grabă exagerată în studierea unei probleme atît de importante. Discuția poate fi amînată pînă mîine. El nu a fost întru totul mulțumit de propunerile inițiale elaborate la Dumbarton Oaks, căci nu era încredințat că ele țineau seama în întregime de situația reală a celor trei mari puteri. După studierea noilor propuneri ale Președintelui, îndoielile lui Churchill s-au risipit, în orice caz în măsura în care lucru-

rile privesc Comunitatea britanică de națiuni și imperiul britanic. Acesta se referă și la dominioanele independente ale Coroanei britanice.

Churchill recunoaște că problema așezării păcii pe temelii trainice depinde de prietenia și colaborarea celor trei mari puteri, dar noi ne-am pune într-o situație falsă și am greși împotriva intențiilor noastre dacă n-am prevedea ca statele mici să aibă posibilitatea de a-și exprima în mod liber doleanțele. Altminteri s-ar putea crea impresia că cele trei puteri principale ar avea pretenția să conducă lumea întreagă. Or, de fapt, ele vor să slujească pacea și să salveze lumea de grozăviile pe care le-au cunoscut majoritatea popoarelor în actualul război. Iată de ce cele trei mari puteri trebuie să arate într-o oarecare măsură că sînt dispuse să se supună intereselor cauzei generale.

El se gîndește, bineînțeles, înainte de toate, ce influență va avea noua situație asupra destinelor Comunității britanice de națiuni. Ar vrea să aducă un exemplu concret — exemplu dificil pentru Anglia : Hong Kongul. Dacă va fi adoptată propunerea Președintelui și China va cere să i se restituie Hong Kongul, Marea Britanie va avea dreptul să-și exprime punctul de vedere și să-l apere, dar Marea Britanie nu va putea lua parte la vot potrivit celor cinci chestiuni expuse în ultima parte a documentului american. La rîndul ei China ar avea dreptul să-și expună în întregime părerea în problema Hong Kongului, și Consiliul de securitate ar trebui să hotărască problema fără ca guvernul britanic să ia parte la vot.[1]

Stalin întreabă dacă Egiptul va fi membru al Adunării ?

Churchill răspunde că Egiptul va fi membru al Adunării, dar nu al Consiliului.[2]

Stalin declară că ar vrea să dea un alt exemplu, acela al Canalului de Suez care este situat pe teritoriul Egiptului.

Churchill roagă să fie examinat mai întîi exemplul pe care l-a dat el. Să presupunem că guvernul britanic n-ar putea fi de acord cu examinarea uneia din problemele menționate în paragraful 3, întrucît ar considera că această problemă afectează suveranitatea imperiului britanic. În acest caz guvernul britanic ar avea victoria asigurată, căci în conformitate cu paragraful 3, fiecare membru permanent va avea dreptul de veto asupra actelor Consiliului de securitate. Pe de altă parte, n-ar fi drept ca China să nu aibă posibilitatea să-și expună părerea cu privire la obiectul litigiului.

Același lucru este valabil și în privința Egiptului. În cazul în care Egiptul ar ridica problema Canalului de Suez împotriva englezilor, el (Churchill) ar admite discutarea acestei probleme fără nici o temere, întrucît interesele britanice sînt garantate prin paragraful 3, unde se prevede dreptul de veto. El presupune, de asemenea, că dacă Argentina va ridica pretenții față de Statele Unite, Statele Unite se vor supune procedurii de examinare stabilite, însă Statele Unite vor avea dreptul să obiecteze și să se opună prin veto hotărîrii Consiliului de securitate. Ele pot aplica doctrina Monroe[3].

Roosevelt spune că în declarația de la Teheran cele trei puteri au afirmat că sînt gata să-și asume răspunderea pentru instaurarea unei păci care să capete aprobarea popoarelor întregii lumi.

Churchill declară că din motivele pe care le-a expus, guvernul britanic nu obiectează împotriva adoptării propunerilor Statelor Unite. Churchill consideră că n-ar fi de dorit să se creeze impresia că cele trei puteri vor să stăpînească întreaga lume, fără a permite altor țări să-și exprime părerea[4].

Stalin declară că ar ruga, în primul rînd, ca documentul căruia i-a dat citire Stettinius să fie predat delegației sovietice, întrucît e greu să studiezi numai din auzite propunerile cuprinse în el. El are impresia că documentul în cauză reprezintă un comentariu la propunerile lui Roosevelt.

Referindu-se la interpretarea propunerilor americane făcute în cursul ședinței, Stalin spune că i se pare că hotărîrile adoptate la Dumbarton Oaks nu au numai scopul să asigure diferitelor țări dreptul de a-și exprima părerea. Un asemenea drept nu-i mare lucru. Nimeni nu-l contestă. Treaba-i mult mai serioasă. Dacă vreo națiune va ridica o problemă de mare însemnătate pentru ea, o va face nu numai pentru a avea posibilitatea să-și exprime părerea, ci pentru a obține o rezolvare a acestei chestiuni. Printre cei prezenți nu există nici unul care să tăgăduiască dreptul națiunilor de a-și exprima părerea în cadrul Adunării. Dar nu în aceasta constă esența problemei. După cît se pare, Churchill consideră că dacă China va ridica problema Hong Kongului, ea va dori să-și exprime numai părerea. Inexact. China va cere o rezolvare. Tot așa, dacă Egiptul va ridica problema retrocedării Canalului de Suez, el nu se va mulțumi să-și expună părerea în această privință. Egiptul va cere rezolvarea problemei. Iată de ce, acum nu e vorba pur și

---

[1] M. B. consemnează astfel sfîrșitul intervenției „În ultima analiză Marea Britanie ar fi apărată împotriva oricărei hotărîri potrivnice intereselor ei, prin exercitarea dreptului de veto conform paragrafului 3 din analiza d-lui Stettinius" (N.R.R.).

[2] M. B. atribuie această intervenție lui Eden (N.R.R.).

[3] M. B. nu înregistrează ultima propoziție, referitoare la doctrina Monroe. Matthews nu înregistrează prima parte a celei de-a treia ședințe plenare, începînd să consemneze intervențiile o dată cu discutarea problemei poloneze (N.R.R.).

[4] M. B. nu consemnează din ultima frază referirile la dominația mondială, însă la înregistrarea următoarei intervenții a lui Stalin consemnează răspunsul la această latură a chestiunii (N.R.R.).

simplu de a se asigura posibilitatea exprimării părerilor, ci de niște lucruri mult mai importante.

Churchill și-a exprimat temerea ca nu cumva să gîndească cineva că cele trei mari puteri vor să domine lumea. Dar cine intenționează o astfel de dominație ? Statele Unite ? Nu, ele nu se gîndesc la așa ceva (rîs și gest elocvent al Președintelui). Anglia ? Nici ea (rîs și gest elocvent al lui Churchill). Care va să zică, două mari puteri ies din sfera suspiciunilor. Rămîne cea de-a treia... U.R.S.S. Așadar U.R.S.S. tinde la dominația mondială ? (rîs general). Sau, poate, China este aceea care tinde la dominația mondială ? (rîs general). E clar că discuția despre tendința la dominația mondială e fără rost. Prietenul său, Churchill, n-ar putea cita nici o putere care să vrea să stăpînească lumea.

Churchill intervine spunînd că el personal nu crede, desigur, că vreunul din cei trei aliați tinde la dominația mondială.[5] Dar poziția acestor aliați este atît de puternică, încît alții pot gîndi astfel, dacă nu se vor adopta măsurile preventive corespunzătoare.

Stalin, continuîndu-și expunerea, declară că deocamdată două mari puteri au adoptat statutul organizației internaționale a securității, care, după părerea lui Churchill, le va apăra de acuzația că ar vrea să domine lumea. A treia putere nu și-a dat încă consimțămîntul asupra acestui statut. El va mai studia propunerile formulate de Stettinius și poate că atunci îi va fi mai clar despre ce este vorba. El crede însă că în fața aliaților stau, în prezent, probleme mult mai serioase decît chestiunea dreptului națiunilor de a-și exprima părerea sau chestiunea tendinței de dominație mondială a celor trei puteri principale.

Churchill a spus că nu există motive pentru a ne teme că vom avea neplăceri, chiar dacă propunerile americane vor fi adoptate. Da, desigur, atîta timp cît sîntem cu toții în viață, n-avem de ce să ne fie frică. Noi nu vom lăsa să se ivească divergențe periculoase între noi. Nu vom permite să aibă loc o nouă agresiune împotriva vreuneia din țările noastre.[6] Dar peste zece ani sau poate mai puțin vom dispărea și noi. Va veni o nouă generație, care n-a trecut prin tot ce am trăit noi și care va privi, probabil, altfel multe probleme. Ce se va întîmpla atunci ? Noi ne propunem, pare-se, să asigurăm pacea pentru cel puțin 50 de ani de aici înainte. Sau poate el, Stalin, își închipuie asta pentru că este naiv ?

Or, condiția principală pentru menținerea unei păci îndelungate este unitatea celor trei puteri. Dacă această unitate se va menține, pericolul german nu este cumplit. De aceea, trebuie să ne gîndim cum să asigurăm mai bine frontul unit al celor trei puteri, cărora trebuie să li se adauge Franța și China.[7] Iată de ce problema viitorului statut al organizației internaționale de securitate capătă o asemenea importanță. Trebuie să ridicăm cît mai multe opreliști în calea unor eventuale divergențe viitoare între cele trei puteri principale. Trebuie elaborat un statut care să îngreuieze la maxim apariția unor conflicte între ele. Aceasta este sarcina principală.

Trecînd mai concret la problema votului în Consiliul de securitate, Stalin roagă conferința să-l scuze că n-a izbutit să studieze în toate detaliile documentele referitoare la Dumbarton Oaks. A fost foarte ocupat cu alte treburi și de aceea se bizuie pe indulgența delegațiilor britanică și americană.

Roosevelt și **Churchill** lasă să se înțeleagă prin gesturi și exclamații că știu foarte bine cu ce a fost atît de ocupat Stalin.[8]

Stalin, continuînd, spune că, pe cît înțelege, toate conflictele care pot fi supuse spre examinare Consiliului de securitate se împart în două categorii. Din prima categorie fac parte litigiile a căror soluționare necesită aplicarea unor sancțiuni economice, politice, militare sau de altă natură. Din a doua categorie fac parte litigiile care pot fi reglementate cu mijloace pașnice, fără a se aplica sancțiuni. Este oare exactă această interpretare ?

Roosevelt și **Churchill** răspund că este exactă.[9]

Stalin declară apoi că, pe cît a înțeles, discutarea conflictelor din prima categorie presupune libertatea discuțiilor, dar pentru adoptarea unei hotărîri, reclamă unanimitatea membrilor permanenți ai Consiliului. În cazul acesta, toți membrii permanenți ai Consiliului iau parte la vot. Cu alte cuvinte, puterea care este parte în litigiu n-o să fie dată afară din sală. În ce privește conflictele din categoria a doua, care sînt rezolvate prin mijloace pașnice, se prevede o altă procedură : puterea care este parte în litigiu (inclusiv membrii permanenți ai Consiliului) nu ia parte la vot. Stalin întreabă dacă a înțeles bine situația.

Roosevelt și **Churchill** confirmă din nou că Stalin înțelege cît se poate de exact situația.[10]

Stalin încheind, spune că Uniunea Sovietică este acuzată că accentuează excesiv problema modului cum se va vota în cadrul Consiliului de securitate. I se reproșează Uniunii Sovietice că face prea multă zarvă în legătură cu această chestiune. Da, Uniunea Sovietică acordă într-adevăr o mare atenție procedurii votului, căci Uniunea So-

---

[5] M. B. nu înregistrează această primă frază a intervenției (N.R.R.).

[6] M. B. înregistrează astfel fraza : „.... Nici unul din ei nu va implica țara sa în acțiuni agresive..." (N.R.R.).

[7] M. B. nu înregistrează propoziția referitoare la Franța și China (N.R.R.).

[8] M. B. nu consemnează această intervenție a lui Roosevelt și Churchill (N.R.R.).

[9] M. B. nu înregistrează această intervenție (N.R.R.).

[10] M. B. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

vietică este în cel mai înalt grad interesată în hotărîrile care vor fi adoptate de Consiliul de securitate. Or, toate hotărîrile sînt adoptate prin vot. Se poate discuta o sută de ani și să nu se hotărască nimic. Pentru noi, importante sînt hotărîrile. Și nu numai pentru noi.

Să ne întoarcem, pentru o clipă, la exemplele menționate astăzi. Dacă China va cere restituirea Hong Kongului sau Egiptul va cere restituirea Canalului de Suez, această chestiune va fi votată în Adunarea generală și în Consiliul de securitate. Stalin poate să-l asigure pe prietenul lui, Churchill, că China și Egiptul nu vor rămîne singure într-o astfel de situație. Ele își vor găsi prieteni în sînul organizației internaționale. Acest lucru are o legătură directă cu problema votării.

Churchill declară că dacă țările în cauză ar cere ca pretențiile lor să fie satisfăcute, Marea Britanie ar spune „nu". Autoritatea organizației internaționale nu poate fi folosită împotriva celor trei mari puteri. [11]

Stalin întreabă dacă lucrurile stau într-adevăr așa. [12]

Eden răspunde că țările își pot spune cuvîntul, se pot înfrunta, dar hotărîrea nu poate fi adoptată fără acordul celor trei puteri principale. [13]

Stalin întreabă încă o dată dacă lucrurile stau într-adevăr așa. [14]

Churchill și **Roosevelt** răspund afirmativ. [15]

Stettinius declară că fără unanimitatea membrilor permanenți ai Consiliului de securitate nu pot fi aplicate nici un fel de sancțiuni economice. [16]

Molotov întreabă dacă aceasta se referă și la recomandări. [17]

Churchill răspunde că aceasta se referă numai la recomandările amintite în cele cinci puncte formulate la sfîrșitul documentului american. Organizația internațională de securitate nu va lichida relațiile diplomatice dintre țările mari și cele mici. Procedura diplomatică va continua să existe. Ar fi greșit să se facă prea mult caz de putere, sau să se abuzeze de ea, sau să se agite probleme care pot despărți cele trei puteri principale.

Stalin spune că există alt pericol. Colegii lui nu pot uita faptul că în cursul războiului ruso-finlandez, englezii și francezii au ridicat Liga Națiunilor împotriva rușilor, au izolat Uniunea Sovietică și au exclus-o din Liga Națiunilor, mobilizînd pe toți împotriva U.R.S.S. În viitor trebuie ridicate obstacole împotriva repetării unor asemenea lucruri. [18]

Eden declară că așa ceva nu se va putea întîmpla, dacă vor fi adoptate propunerile americane. [19]

Churchill confirmă că în cazul dat, un asemenea pericol va fi exclus [20].

Molotov spune că noi auzim pentru prima oară aceasta [21].

Roosevelt declară că un caz asemenea celui pomenit de Mareșalul Stalin nu se poate repeta, întrucît, pentru excluderea unui membru este necesar consimțămîntul tuturor membrilor permanenți [22].

Stalin spune că dacă prin adoptarea propunerilor americane nu este posibil să se excludă un membru, rămîne însă posibilitatea de a se mobiliza opinia publică împotriva vreunui membru.

Churchill declară că poate admite cazul cînd împotriva vreunui membru va începe o largă agitație, dar trebuie să se țină seama de faptul că, totodată, va intra în acțiune și diplomația. Churchill nu crede că Președintele ar vrea să ia atitudine împotriva Angliei sau să sprijine vreo acțiune îndreptată împotriva ei. El este convins că Roosevelt ar dori să se înceteze asemenea acțiuni. Churchill este de asemenea convins că Mareșalul Stalin n-ar dori să ia atitudine împotriva Angliei, fără a sta de vorbă în prealabil cu guvernul ei. El, Churchill, este convins că se pot găsi întotdeauna căi pentru rezolvarea litigiilor. În orice caz, el garantează aceasta în ce privește persoana sa.

Stalin declară că și el garantează în ce privește persoana sa. (Pe un ton de glumă) Și ce, Maiski o să se apuce să atace Anglia ? [23]

Roosevelt declară că unitatea marilor puteri este unul din țelurile noastre. El consideră că propunerile americane favorizează atingerea acestui țel. Dacă din nenorocire se vor ivi divergențe între marile puteri, ele vor deveni cunoscute lumii întregi oricare ar fi procedura votării. În orice caz, nu poate fi înlăturată discutarea divergențelor în adunare. Guvernul american crede că îngăduind libertatea de discuții în Consiliul de securitate, marile puteri vor demonstra lumii întregi încrederea pe care o nutresc reciproc.

---

[11] M. B. atribuie această intervenție deopotrivă lui Churchill și Stettinius, consemnînd numai ideea din ultima frază (N.R.R.).

[12] M. B. nu consemnează intervenția (N.R.R.).

[13] M. B. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

[14] M. B. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

[15] M. B. nu consemnează intervențiile (N.R.R.).

[16] M. B. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

[17] M. B. nu consemnează această intervenție (N.R.R.).

[18] M. B. nu consemnează ideea cuprinsă în ultima frază a intervenției (N.R.R.).

[19] M. B. nu înregistrează această intervenție (N.R.R.).

[20] M. B. consemnează astfel această intervenție : „Primul ministru a răspuns că în acea perioadă guvernele britanic și francez erau foarte supărate pe Uniunea Sovietică și că în orice caz o acțiune ca aceasta este imposibilă în lumina propunerilor de la Dumbarton Oaks" (N.R.R.).

[21] M. B. nu consemnează această intervenție (N.R.R.).

[22] M. B. nu înregistrează această intervenție (N.R.R.).

[23] M. B. nu înregistrează această intervenție (N.R.R.).

Stalin răspunde că acest lucru este just și propune să se continue mîine discutarea problemei [24].

Churchill întreabă : se poate discuta acum problema poloneză ? [25]

Stalin și **Roosevelt** sînt de acord cu propunerea lui Churchill.

Roosevelt declară că Statele Unite se află departe de Polonia, și el, Roosevelt, va solicita celorlalți doi participanți la conferință să-și expună punctele de vedere. În Statele Unite ale Americii locuiesc 5—6 milioane de persoane de origine poloneză. Poziția lui, ca și poziția masei principale a polonezilor ce locuiesc în Statele Unite coincide cu poziția pe care a expus-o la Teheran. El este în favoarea liniei Curzon *. Majoritatea polonezilor sînt, în fond, de acord cu acest lucru, dar polonezii, ca și chinezii, sînt întotdeauna foarte preocupați de gîndul să nu-și „șifoneze" prestigiul [26].

Stalin întreabă despre ce polonezi e vorba : despre cei adevărați sau despre emigranți ? Adevărații polonezi trăiesc în Polonia. [27]

Roosevelt răspunde că toți polonezii vor să capete ceva ca să-și „păstreze obrazul". Situația lui, ca președinte, ar fi ușurată dacă guvernul sovietic ar da polonezilor posibilitatea să-și „păstreze obrazul". Ar fi bine să se examineze problema concesiilor care să se facă polonezilor în sectorul sudic al liniei Curzon. [28] El nu insistă asupra propunerii sale, însă dorește ca guvernul sovietic s-o ia în considerație.

Latura esențială a problemei poloneze este aceea a constituirii unui guvern permanent în Polonia. Roosevelt consideră că opinia publică din Statele Unite nu este de acord ca America să recunoască guvernul de la Lublin, întrucît poporului american i se pare că guvernul de la Lublin reprezintă doar o mică parte a poporului polonez. După cîte știe, poporul american dorește să vadă în Polonia un guvern de unitate națională în care să intre reprezentanți ai tuturor partidelor poloneze : partidul muncitoresc sau comunist, partidul țărănesc, partidul socialist, partidul național-democrat și altele. El nu cunoaște personal pe nici unul din membrii guvernului de la Lublin și pe nici unul din membrii guvernului polonez de la Londra. El nu-l cunoaște personal decît pe Mykolajczyk. * În timpul cît a stat la Washington, Mykolajczyk i-a făcut impresia unui om cumsecade.

El, Roosevelt, crede că este important să se creeze în Polonia un guvern care să reprezinte masele populare ale țării și să capete sprijinul acestora. Poate că acesta va fi doar un guvern provizoriu. Există multe metode de formare a unui asemenea guvern și nu are importanță ce metodă se va alege. El vine cu propunerea de a se înființa un consiliu prezidențial alcătuit dintr-un mic număr de fruntași polonezi. Acestui consiliu prezidențial i se va da mandat să creeze guvernul provizoriu al Poloniei. Iată singura propunere adusă de el din Statele Unite, care se află la 3 000 mile. Noi sperăm, desigur, adaugă Roosevelt, că Polonia se va afla în cele mai prietenești relații cu Uniunea Sovietică.

Stalin spune că Polonia se va afla în relații prietenești nu numai cu Uniunea Sovietică, ci și cu toți aliații.

Roosevelt declară că ar vrea să audă ce părere au Mareșalul Stalin și Churchill despre propunerea sa. Rezolvarea problemei poloneze ar ajuta foarte mult cauza aliaților.

Churchill spune că este împuternicit să declare că guvernul britanic are o atitudine favorabilă față de propunerea Președintelui. Churchill a declarat mereu, în mod public, în parlament și în alte locuri că guvernul britanic are intenția să recunoască linia Curzon, așa cum este ea interpretată de guvernul sovietic, adică urmînd ca orașul Lvov să rămînă Uniunii Sovietice. El și Eden au fost criticați vehement, atît în parlament, cît și în partidul conservator pentru aceasta, dar el a considerat întotdeauna că după tragedia pe care a îndurat-o Rusia, apărîndu-se împotriva agresiunii germane și după eforturile depuse de Rusia pentru eliberarea Poloniei, pretențiile rușilor privind Lvovul și linia Curzon se bazează nu pe forță, ci pe drept. Churchill continuă și azi să împărtășească acest punct de vedere. [29]

Dar Churchill se interesează mai mult de problema suveranității, libertății și independenței Poloniei, decît de precizarea traseului frontierelor sale. El ar vrea ca polonezii

---

[24] M. B. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

[25] M. B. nu înregistrează această intervenție și nici cea următoare, a lui Stalin și Roosevelt. M.B. înregistrează în schimb o scurtă intervenție a lui Roosevelt care întreabă dacă se poate trece la discutarea problemei poloneze și o intervenție a lui Churchill care-și exprimă speranța că încă în această zi se poate păși la un început de discuție (N.R.R.).

* Fost ministru de externe al Marii Britanii, autorul unui proiect de delimitare a frontierelor dintre Polonia și U.R.S.S. (N.R.R.).

[26] M. B. nu consemnează ultima parte a intervenției. Începînd cu discutarea problemei poloneze se reiau M.M., care nu au înregistrat prima parte a ședinței. M.M. consemnează această ultimă parte a intervenției. (N.R.R.).

[27] M. B. nu consemnează această intervenție M.M. o consemnează (N.R.R.).

[28] M. M. consemnează astfel această parte a intervenției : „.... el își dă seama că dacă guvernul sovietic ar avea în vedere să facă o concesie în privința Lvovului și a zăcămintelor de petrol din provincia Lvov, aceasta ar avea un efect foarte salutar". M.M. consemnează de o manieră asemănătoare cu M.B. această parte a intervenției (N.R.R.).

* Lider al Partidului Țărănesc Polonez, fost prim ministru al guvernului polonez aflat în exil la Londra (N.R.R.).

[29] M.B. consemnează în acest loc o remarcă a lui Churchill similară din punct de vedere al conținutului cu cea a lui Roosevelt prezentată la nota 28. M.M. înregistrează de asemenea această remarcă a lui Churchill (N.R.R.)

să aibă o patrie unde să poată trăi așa cum cred ei de cuviință. El l-a ascultat în cîteva rînduri pe Mareșalul Stalin proclamînd cu cea mai mare fermitate același obiectiv. Întrucît a nutrit totdeauna încredere în declarațiile Mareșalului Stalin cu privire la suveranitatea și independența Poloniei, Churchill nu consideră problema frontierelor ca fiind foarte importantă.

Marea Britanie nu are nici un fel de interese materiale în Polonia. Marea Britanie a intrat în război pentru a apăra Polonia împotriva agresiunii germane. Marea Britanie se interesează de Polonia, deoarece pentru ea aceasta constituie o chestiune de onoare. Marea Britanie nu va putea niciodată să accepte o hotărîre care n-ar asigura Poloniei o situație permițîndu-i să fie stăpînă în casa ei. Churchill face însă o rezervă : libertatea Poloniei nu trebuie să însemne că i se va admite intenții ostile sau intrigi împotriva Uniunii Sovietice. Noi, declară Churchill, n-am cere ca Polonia să fie liberă, dacă ea ar avea intenții ostile față de Uniunea Sovietică. [30]

Churchill speră că participanții la consfătuire nu se vor despărți înainte de a întreprinde măsuri practice în problema poloneză. În prezent există două guverne poloneze, față de care aliații au păreri diferite. El, Churchill, nu a avut contacte directe cu membrii actualului guvern polonez de la Londra. Deși guvernul britanic recunoaște guvernul polonez de la Londra, el nu socoate necesar să întîlnească pe membrii acestui guvern. Dar Mykolajczyk, Romer și Grabski * sînt oameni inteligenți și cinstiți, și guvernul britanic întreține legături prietenești cu ei.

El întreabă dacă nu se va putea constitui chiar aici un guvern polonez ca acela despre care a vorbit Președintele, pînă în momentul cînd poporul polonez va putea alege în mod liber un guvern care va fi recunoscut de Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite, precum și de celelalte Națiuni Unite ce recunosc în prezent guvernul polonez de la Londra. Churchill crede că crearea organismului despre care a vorbit Președintele pregătește calea pe care mergînd, poporul polonez își va statornici constituția sa și își va alege o administrație proprie. Dacă acest lucru ar putea fi realizat, s-ar face un mare pas înainte pe calea ce duce spre pace și prosperitate în Europa Centrală. Churchill sprijină propunerea Președintelui. Dar, desigur, adaugă Churchill, liniile de comunicații ale Armatei Roșii trebuie să fie în orice condiții asigurate. [31]

Stalin spune că, așa cum a declarat Churchill, problema Poloniei este pentru guvernul britanic o chestiune de onoare. Stalin înțelege acest lucru. El trebuie să spună însă la rîndul său că pentru ruși, chestiunea Poloniei nu este numai o chestiune de onoare, ci și una de securitate. Chestiune de onoare pentru că în trecut rușii au păcătuit mult față de Polonia. Guvernul sovietic se străduiește să șteargă aceste păcate. [32] Chestiune de securitate pentru că de Polonia sînt legate cele mai importante probleme strategice ale statului sovietic. [33]

Problema nu stă numai în faptul că Polonia este o țară ce se mărginește cu noi. Desigur, aceasta are însemnătate, dar esența problemei este mult mai profundă. De-a lungul istoriei, Polonia a fost întotdeauna coridorul prin care trecea dușmanul ca să năvălească asupra Rusiei. E de ajuns să amintim doar ultimii treizeci de ani : în cursul acestei perioade nemții au traversat în două rînduri Polonia pentru a ataca țara noastră. De ce oare dușmanii au trecut pînă acum atît de ușor prin Polonia ? În primul rînd pentru că Polonia era slabă. Coridorul polonez nu poate fi închis în mod mecanic dinafară, numai de către forțele rusești. El nu poate fi zăvorît cu siguranță decît din interior cu forțele proprii ale Poloniei. Pentru asta este nevoie ca Polonia să fie puternică. Iată de ce Uniunea Sovietică este interesată în crearea unei Polonii puternice, libere și independente. Problema Poloniei este o problemă de viață și de moarte pentru statul sovietic.

De aici, cotitura radicală pe care am făcut-o față de Polonia în comparație cu politica țarismului. Se știe că guvernul țarist țintea să asimileze Polonia. Guvernul sovietic a schimbat complet această politică inumană și a pornit pe calea prieteniei cu Polonia și a asigurării independenței sale. Tocmai aici sălășluiesc cauzele care-i determină pe ruși să fie favorabili unei Polonii puternice, independente și libere.

Acum despre unele chestiuni mai speciale care au fost atinse în discuție și asupra cărora există divergențe.

În primul rînd despre linia Curzon. El, Stalin, trebuie să remarce că linia Curzon nu a fost concepută de ruși. Autorii liniei Curzon sînt Curzon, Clemenceau și americanii care au luat parte la Conferința de la Paris din anul 1919. Rușii n-au fost prezenți la această conferință. Linia Curzon a fost adoptată pe baza unor date etnografice împotriva voinței rușilor. Lenin nu era de acord cu această linie. El nu voia să cedeze Poloniei orașul și regiunea Bielostok,

---

[30] M. B. și M. M. nu consemnează ideea cuprinsă în această frază (N.R.R.).

* Oameni politici polonezi aflați în emigrație la Londra (N.R.R.).

[31] M. B. și M. M. consemnează că în acest moment se ia o pauză de zece minute la propunerea lui Stalin (N.R.R.).

[32] M. B. consemnează astfel această parte a intervenției : „Este una de onoare pentru că Rusia a avut în trecut multe motive de nemulțumire împotriva Poloniei și dorește să le vadă eliminate“ (N.R.R.).

[33] M. B. și M.M. nu consemnează ideea cuprinsă în această frază (N.R.R.).

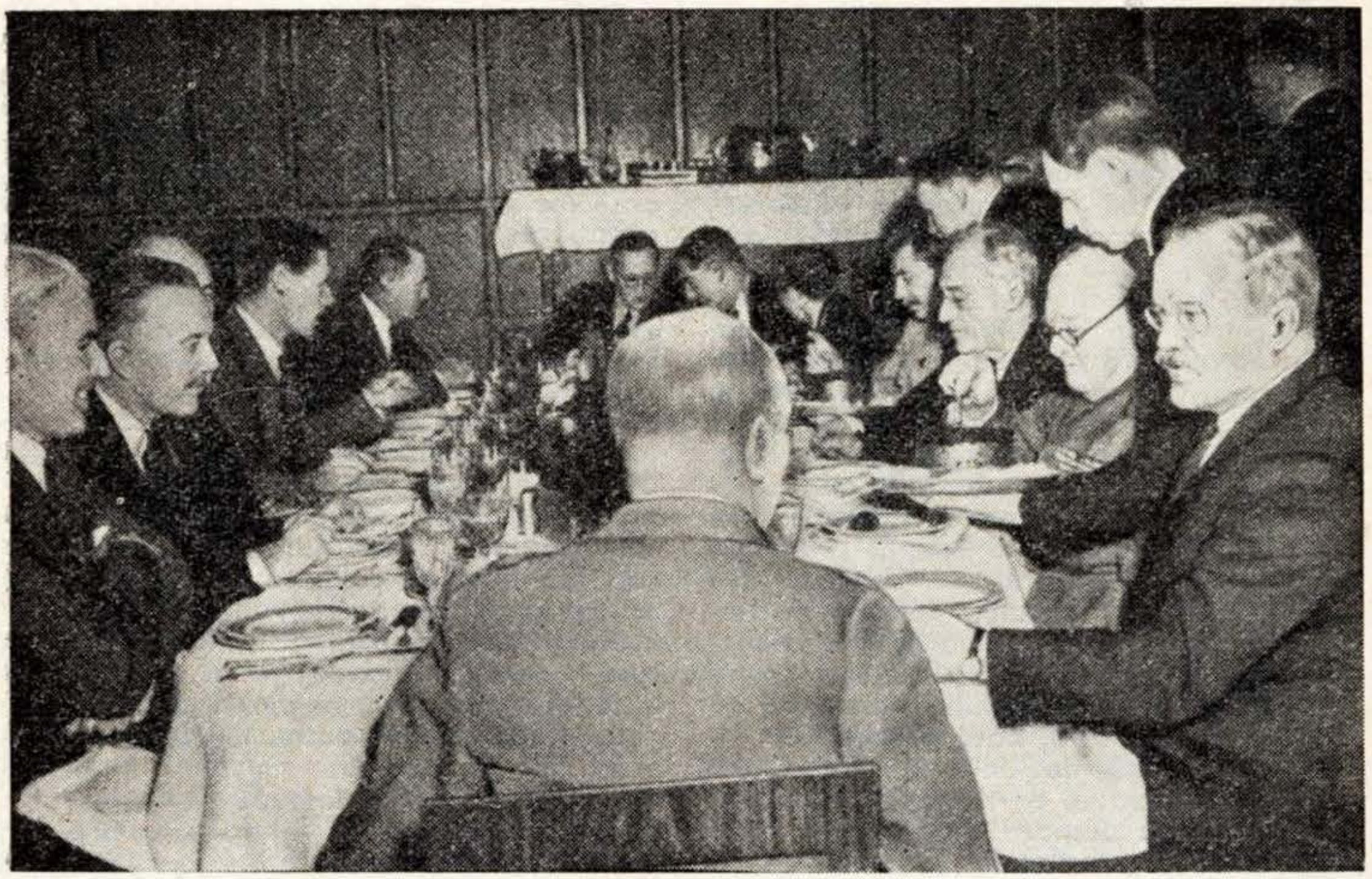

Dineu la Ialta

care, în conformitate cu linia Curzon, trebuiau să revină Poloniei.

Guvernul sovietic a și făcut concesii în comparație cu poziția lui Lenin. Și acum ce vreți, ca noi să fim mai puțin ruși decît Curzon și Clemenceau ? În felul acesta ne faceți de rușine. Ce vor spune ucrainenii dacă vom accepta propunerea dv ? Ei vor spune poate că Stalin și Molotov s-au dovedit a fi apărători mai puțin temeinici ai rușilor și ai ucrainenilor decît Curzon și Clemenceau. Cu ce obraz s-ar întoarce atunci Stalin la Moscova ? Nu, mai bine ca războiul împotriva nemților să dureze ceva mai mult, dar trebuie să fim în stare să dăm Poloniei o compensație în vest pe seama Germaniei.

În timpul ședерii lui Mykolajczyk la Moscova, acesta l-a întrebat pe Stalin ce frontieră recunoaște guvernul sovietic Poloniei în vest. Mykolajczyk a fost tare bucuros cînd a auzit că noi recunoaștem drept frontieră vestică a Poloniei linia rîului Neisse. De altfel, pentru mai multă precizie trebuie să se spună că există două rîuri Neisse : unul curge ceva mai la est, aproape de Breslau, și celălalt mai spre vest. Stalin socotește că frontiera vestică a Poloniei trebuie să urmeze Neisse de vest și roagă pe Roosevelt și Churchill să-l sprijine în acest sens [34].

Cealaltă problemă despre care Stalin ar vrea să spună cîteva cuvinte este aceea a creării guvernului polonez. Churchill propune să se creeze guvernul polonez chiar aici, la această conferință. Stalin crede că Churchill s-a exprimat greșit : cum se poate crea un guvern polonez fără participarea polonezilor ? Mulți îl numesc pe el, Stalin, dictator, socot că el nu este democrat, dar el are totuși suficient simț democratic pentru a nu încerca să constituie un guvern polonez fără polonezi. Guvernul polonez poate fi constituit numai cu participarea polonezilor și cu consimțămîntul lor.

Momentul potrivit pentru aceasta a fost toamna trecută cînd Churchill a venit la Moscova și a adus cu el pe Mykolajczyk, Grabski și Romer. Au fost atunci invitați la Moscova și reprezentanții guvernului de la Lublin. S-a aranjat o întîlnire între polonezii de la Londra și cei de la Lublin S-au desprins chiar și unele puncte de acord Churchill probabil ține minte acest lucru Apoi Mykolajczyk a plecat la Londra, urmînd a se întoarce foarte repede la Moscova, în vederea desăvîrșirii demersurilor pentru organizarea unui guvern polonez. În loc de aceasta însă, Mykolajczyk a fost alungat din guvernul polonez de la Londra pentru că apăra un acord cu guvernul de la Lublin. Actualul guvern polonez de la Londra, de sub șefia lui Arciczewski și condus de Raczkiewicz, se opune unui acord cu guvernul de la Lublin. Mai mult chiar, este ostil unui asemenea acord. Polonezii de la Londra

---

[34] M. B. nu consemnează ideea cuprinsă în această frază. M.M. o consemnează (N.R.R.).

califică guvernul de la Lublin drept o adunătură de criminali și de bandiți. Bineînțeles, guvernul fost la Lublin, în prezent de la Varșovia, nu rămîne nici el dator și-i califică pe polonezii de la Londra drept trădători și vînduți. In asemenea condiții, cum să-i mai unești ? El, Stalin, nu știe cum !

Fruntașii guvernului din Varșovia — Bierut, Osóbka-Morawski și Rola-Zymierski — nici nu vor să audă de vreo unificare cu guvernul polonez de la Londra. Stalin i-a întrebat pe polonezii de la Varșovia ce concesii ar fi gata să facă. Răspunsul a fost următorul : polonezii de la Varșovia ar putea admite în rîndurile lor, dintre polonezii de la Londra, persoane ca Grabski și Zeligowski, dar nici nu vor să audă ca Mykolajczyk să fie prim-ministru. Stalin este dispus să facă orice încercare pentru a-i uni pe polonezi, dar numai cu condiția ca această încercare să aibă șanse de succes. Ce-i de făcut ? Să-i invităm poate aici pe polonezii de la Varșovia ? Sau poate să-i invităm la Moscova și să stăm acolo de vorbă cu ei ? [35]

In încheiere, Stalin ar vrea să mai abordeze încă o problemă, o problemă foarte importantă despre care va vorbi de data aceasta în calitate de militar. Ca militar ce anume cere el din partea guvernului unei țări eliberate de Armata Roșie ? El cere un singur lucru : ca acest guvern să asigure ordinea și liniștea în spatele frontului Armatei Roșii, să împiedice izbucnirea unui război civil înapoia liniei frontului nostru. La urma urmelor, pentru niște militari este destul de indiferent ce fel de guvern va fi acesta ; important este doar să nu se tragă în ei pe la spate. In Polonia există guvernul de la Varșovia. In Polonia există, de asemenea, agenți ai guvernului de la Londra care au legături cu cercurile clandestine numite „forțe ale rezistenței interne". Ca militar, Stalin compară activitatea unora și a celorlalți, și în acest cadru ajunge inevitabil la următoarea concluzie : guvernul de la Varșovia se descurcă destul de bine pe tărîmul asigurării ordinii și liniștii în spatele frontului Armatei Roșii, în timp ce de pe urma „forțelor rezistenței interne" nu avem decît prejudicii. Aceste „forțe" au și reușit să ucidă 212 militari ai Armatei Roșii. Ele atacă depozitele noastre pentru a pune mîna pe arme. Ele încalcă ordinele noastre privind înregistrarea stațiilor de radio pe teritoriul eliberat de Armata Roșie. „Forțele rezistenței interne" încalcă toate legile războiului. Ei se plîng că-i arestăm. Stalin trebuie să declare deschis că dacă aceste „forțe" vor continua atentatele împotriva soldaților noștri, îi vom împușca.

In încheiere, din punct de vedere pur militar, guvernul de la Varșovia se dovedește util, în timp ce guvernul de la Londra și agenții lui din Polonia dăunători.

Bineînțeles, militarii vor sprijini întotdeauna guvernul care asigură ordinea și liniștea în spatele frontului, fără de care succesele Armatei Roșii sînt imposibile. Liniștea și ordinea în spatele frontului sînt una din condițiile succeselor noastre. Acest lucru îl înțeleg nu numai militarii, ci și nemilitarii. Așa stau lucrurile.

Roosevelt propune să se amîne pe mîine discutarea problemei poloneze. [36]

Churchill spune că guvernul sovietic și guvernul britanic au surse diferite de informații. Guvernul britanic consideră că guvernul de la Lublin nu reprezintă nici măcar 1/3 din poporul polonez. Aceasta este părerea guvernului britanic. Desigur, aici este posibilă și o greșeală. Bineînțeles, nu trebuie să se dea crezare oricărei relatări a oamenilor ce sosesc din Polonia. Guvernul britanic dorește un acord întrucît se teme că ciocnirile dintre armata clandestină poloneză și guvernul de la Lublin pot duce la vărsare de sînge și numeroase arestări. Guvernul britanic recunoaște că atentatele împotriva Armatei Roșii, în spatele frontului ei, sînt inadmisibile. Guvernul britanic nu poate socoti însă că guvernul de la Lublin are vreun temei să considere că se sprijină pe o bază largă, cel puțin în măsura în care se poate aprecia din informațiile aflate la dispoziția guvernului britanic și care, desigur, pot să nu fie ireproșabile.

Roosevelt declară că timp de cinci secole problema poloneză a dat dureri de cap lumii. [37]

Churchill spune că trebuie să ne străduim ca problema poloneză să nu mai dea dureri de cap omenirii. [38]

Stalin răspunde că este neapărat necesar să se realizeze acest lucru. [39]

---

[35] M. B. consemnează în continuare o intervenție a lui Stalin, înregistrată astfel : „Trebuie să spun că guvernul de la Varșovia are o bază democratică cel puțin egală cu aceea a lui de Gaulle". M.M. consemnează de asemenea această remarcă (N.R.R.).

[36] M. B. nu înregistrează această intervenție. M.M. o înregistrează (N.R.R.).

[37] M. B. și M. M. nu consemnează această intervenție (N.R.R.).

[38] M. B. și M. M. nu consemnează această intervenție (N.R.R.).

[39] M. B. și M. M. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

— Va urma —

GENTZ

corespondent al domnilor munteni

DUMITRU HÎNCU

Istoria secretă a guvernării ultimilor doi domni fanarioți și a primului domn pămîntean din Țara Românească este intim legată de una din personalitățile cele mai bizare ale secolului al XIX-lea, un personaj controversat despre care s-au scris nenumărate cărți, care a scris el însuși mult, și ar putea fi un admirabil erou de roman pentru multiplele fațete ale existenței sale ce în anumite momente a fost aceea a unui aventurier, pentru prăpastia dintre totala-i imoralitate din viața privată și desăvîrșita respectabilitate a ideilor și sistemelor politice pe care le preconiza, pentru mulțimea intrigilor în care a fost amestecat și măsura în care, din umbra ce fără îndoială îl avantaja, a înrîurit asupra celor mai de seamă evenimente din primele decenii ale veacului trecut. Metternich l-a numit „prietenul meu" și i-a fost realmente prieten, cu atît mai mult cu cît îi era foarte îndatorat. Țarul Alexandru I i-a spus „cavalerul Europei" deși dacă ar fi știut ce știm noi astăzi despre dînsul ar fi avut destule motive să se îndoiască de cavalerismul lui. Napoleon I l-a stigmatizat ca pe „un mizerabil scrib... unul din oamenii fără onoare care se vînd pentru bani", dar și el a avut numai pe jumătate dreptate, căci dacă Friedrich von Gentz s-a vîndut într-adevăr pentru bani a fost însă și un polemist de cea mai înaltă clasă.

Oricum, ceea ce nimeni nu poate tăgădui este că în cursul vieții sale — și o bună bucată de timp după moarte — Gentz a fost una din celebritățile vremii, un om despre care s-a afirmat, poate cu bun cuvînt, că era creierul politicii externe habsburgice, în timp ce Metternich era numai mîna ce acționa. A fost confidentul celor mai de seamă bărbați politici ai Germaniei și Angliei, un publicist ale cărui lucrări erau numaidecît traduse din Rusia pînă în Statele Unite, un ins cu foarte întinse și ramificate legături, un inițiat în secretele cele mai strașnic păzite ale Sfintei Alianțe.

Dar cu aceasta am ajuns și la drama vieții lui Friedrich von Gentz care, înzestrat cu o elocință și o dialectică ieșite din comun, a fost paladinul unei cauze pierdute, căci și-a pus întreg talentul și toată abilitatea diplomatică în serviciul monarhiei absolute și al combaterii „ideilor franceze", adică ideile revoluției burgheze, al căror marș biruitor nu putea fi însă oprit de nici un sistem și de nici o intrigă, oricît de dibaci țesută. De aceea și izbînzile i-au fost efemere, talentul i s-a irosit zadarnic, iar gloria l-a trădat repede, deși nu atît de repede și de complet cum se pricepea el însuși s-o facă.

Născut în Prusia, la 2 mai 1764, a intrat de foarte tînăr în aparatul de stat prusac, dar după izbucnirea revoluției franceze s-a dedicat mai cu seamă activității publicistice, traducînd mai întîi din Burke, devenind apoi editorul unor publicații ca : „Neue Deutsche Monatsschrift" și „Historisch-Politischer Journal" (ce s-au bucurat de colaborarea unui Herder, unui Jean Paul etc.) și, în sfîrșit, autorul unor studii ce i-au adus renume : „Über den Ursprung und Charakter des Krieges gegen die französische Revolution" (Despre originea și caracterul războiului împotriva revoluției franceze) și „Von dem Politischen Zustande von Europa vor und nach der französischen Revolution" (Despre situația politică a Europei înainte și după revoluția franceză). În 1803 s-a mutat la Viena — care, în împrejurările de atunci, îi putea oferi un cîmp mult mai larg de afirmare — și a intrat în serviciul monarhiei habsburgice într-o funcție destul de modestă în ciuda titlului pompos : consilier imperial (Kaiserlicher Rat). Dar pamfletele politice „Authentische Darstellung über die Verhältnische zwischen England und Spanien vor und bei den Ausbruch des Krieges zwischen beiden Mächten" (Autentică relatare a relațiilor dintre Anglia și Spania înainte și la izbucnirea războiului dintre cele două puteri), „Fragmente aus der neusten Geschichte

des politischen Gleichgewichts in Europa" (Fragmente din istoria contemporană a echilibrului politic în Europa), „Mémorie sur les moyens de mettre un terme aux malheurs et aux dangers de l'Europe et sur les principes d'une pacification générale" (Memoriu asupra mijloacelor de a pune capăt nenorocirilor și primejdiilor Europei și asupra principiilor unei pacificări generale) au continuat să-i consolideze faima de zelos și talentat scutier al absolutismului. În 1809, funcția de ministru de externe al imperiului a fost preluată, pentru multă vreme, de prințul Metternich și o dată cu acest eveniment a început și pentru Friedrich von Gentz o fulgurantă ascensiune, iar între cei doi o colaborare și o amiciție care a durat pînă la moartea lui Gentz.

Trei ani mai tîrziu, prin Metternich a ajuns și Ioan Caragea la Gentz. Motivele care l-au îndemnat pe domnul fanariot să se adreseze ministrului de externe austriac pentru recomandarea unui „corespondent" care să-l țină la curent cu evenimentele vieții publice internaționale nu sînt precis certificate de nici un document. Dar anumite conciliabule care au precedat începerea corespondenței lasă ca ele să se întrevadă cu destule șanse de verosimilitate.

Tratatul de la București din 1812, prin care Turcia se angaja să asigure domnilor din Moldova și Țara Românească 7 ani de guvernare, nu putea fi desigur socotit de Caragea — care cunoștea atît de bine moravurile de la curtea sultanilor — o garanție îndestulătoare. Sublima Poartă dădea dovadă de atîta fantezie cînd era vorba să-și calce obligațiile cele mai solemne... În aceste împrejurări e foarte cu putință ca el să-și fi căutat o acoperire, un eventual sprijin din partea Austriei. Pe de altă parte, și urmărind concomitent acest obiectiv, Caragea putea prea bine să dorească a se face util Porții punîndu-i la îndemînă informații asupra intențiilor și planurilor nutrite de cancelariile europene în ceea ce o privea. Dacă nu cumva această misiune i-a fost sugerată chiar de Constantinopol cu prilejul investiturii, ipoteză adesea întărită de cuprinsul corespondenței.

Avînd în vedere toate aceste considerente, alegerea corespondentului nu era de loc ușoară. Era nevoie de un om care să nu aibă o situație oficială prea evidentă, dar care în același timp să fie la curent cu toate subtilitățile diplomatice. După cîte arată o broșură publicată la Paris în 1895 de un român, probabil o teză de doctorat (Alexandresco, Nicolas G : La correspondance du Chevalier Frédéric de Gentz avec le prince de Valachie Jean Caradja et la Question d'Orient — A. Pedone, editeur), domnul fanariot a șovăit mai întîi între von Hardenberg, ambasadorul Hanovrei la Viena, și consilierul de legație prusian Piquot. Deși se poate prea bine ca, uzînd de mijloace ocolite, insinuante, specific fanariote, el să fi căutat ca Metternich să afle pe o cale indirectă că era în căutarea unui corespondent, spre a sonda mai întîi opinia atotputernicului ministru.

În orice caz, Metternich i-a propus lui Gentz să fie corespondentul lui Caragea la 27 decembrie 1812 și în aceeași zi activul consilier s-a și pus în legătură cu Caragea, prin von Fleischhakl, agentul austriac la București. „Singura condiție asupra căreia trebuie să insist de pe acum — i-a scris Gentz lui von Fleischhakl —... este secretul absolut atît asupra numelui meu, cît și al corespondenței în chestiune ; întrucît dacă lucrul ar deveni cunoscut aici ori în altă parte, adio cu independența la care țin din principiu și care îmi este indispensabilă spre a răspunde cum se cuvine la așteptările comitentului meu" (Se va vedea, însă, îndată cît valora, la propriu, independența lui Gentz și cît de mult ținea el la secretul corespondenței sale față de anume urechi străine).

Tratativele duse de Fleischhakl cu Caragea s-au desfășurat cu o repeziciune care contrasta izbitor cu încetineala diplomației din vremea cînd — pentru a-l parafraza pe prințul de Ligne — negocierile internaționale nu mergeau, ci dansau, și foarte curînd cavalerul von Gentz s-a adresat direct domnului. Curtean cu experiență și adulator mlădios, cavalerul și-a făcut în același timp — fără să aibă aerul că o face — și lui însuși un portret cît se poate de măgulitor, spre a se recomanda încrederii și desigur nu mai puțin generozității domnului : „Ocupat de douăzeci de ani cu urmărirea marilor evenimente ale lumii, cu dezvoltarea și discutarea lor în scrieri care au dobîndit sufragiile suveranilor celor mai luminați și a părții celei mai respectabile a publicului din diferitele țări unde ele au circulat, am toate motivele să cred că, într-un fel sau altul, unele mențiuni despre persoana sau lucrările mele au ajuns pînă la un prinț cunoscut din totdeauna pentru luminile sale, prin izbînda cu care a cultivat toate ramurile literaturii și superioritatea cu care a îmbrățișat și pătruns toate marile evenimente ale Europei". După care, afișînd un aer de desăvîrșită sinceritate, el s-a crezut dator să-și pună încă o dată în lumină „independența". Recunoscînd că poseda titlul de consilier imperial, Gentz a ținut totuși să-și încredințeze interlocutorul că era vorba numai de un titlu onorific. „Dacă prin această favoare — afirma el — m-aș afla legat de serviciul curții imperiale, nu m-aș fi putut gîndi la propunerea pe care am supus-o Alteței Voastre" (În treacăt fie spus, „titlul onorific" îi aducea atunci lui Gentz 4 000 de ducați).

Și corespondența a început. Ea a fost ulterior publicată — fiind socotită o importantă contribuție la cunoașterea dedesubturilor diplomației europene la începutul secolului trecut — în primul volum din „Dépêches inedites du Chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie pour servir á l'histoire de

la politique européenne" de către contele Prokesch-Osten fiul (E. Plon et Cie, Imprimeurs-Editeurs, Paris, 1876). Din punctul de vedere al interesului pe care îl prezintă pentru istoria noastră națională, lucrarea este însă lacunară dintr-o sumă de motive, mărturisite chiar de editor, care a lăsat cu bună știință de o parte scrisorile autografe ale domnilor Țării Românești și a făcut o triere și în corespondența lui Gentz, ignorînd voit pasaje sau chiar scrisori întregi pe care le-a considerat de mai mic interes ; dar tocmai aceste scrisori sau fragmente cu caracter personal ar fi putut pune în lumină cu mai multă pregnanță natura relațiilor dintre cel mai apropiat consilier al lui Metternich și domnii Țării Românești.

Prima scrisoare din volumul amintit este datată 2 februarie 1813, cea din urmă poartă data 20 iulie 1818 — adică imediat înainte de mazilirea domnului ; scrisorile lui Gentz, uneori adevărate memorii, o dată cu o certă doză de prezumție, dovedesc totuși că el nu exagerase de fel atunci cînd, la 23 iulie 1813, îi scrisese doamnei Rahel, soția bunului său prieten Warnhagen von Ense, (care, în 1874, i-a publicat interesantul „Jurnal" în trei volume) : „Știu tot ; nici un om de pe pămînt nu cunoaște politica contemporană cum o cunosc eu, căci nimeni nu poate să fie ca mine într-o intimitate atît de strînsă și în același timp cu toți șefii principalelor partide". Corespondența lui cuprinde informații amănunțite asupra demersurilor și intențiilor cancelariilor europene, prezentate și comentate însă totdeauna în așa fel încît să înfățișeze Austria drept cea mai fidelă apărătoare a integrității Imperiului otoman, cu scopul evident de a fi comunicate mai departe, la Constantinopol. „Prințul Metternich m-a însărcinat cu un comision pe care-l socotesc foarte interesant și de care mă voi achita cu cea mai scrupuloasă exactitate" — vestea la începutul scrisorii din 5 februarie 1814, iar mai departe nota : „Prințul Metternich a dorit ca să transmit Alteței Voastre aceste intenții. El știe, monseniore, că aveți mai bine decît oricine altcineva mijloacele de a le face cunoscute la Constantinopol și de a le da toată greutatea pe care o merită". Corespondența din 14 ianuarie 1815 debutează și ea cu un „comision" : „Am avut prilejul să vorbesc astăzi dimineață cu d. prinț de Metternich despre afacerile Porții. El mi-a dat misiunea să anunț pe Alteța Voastră că intențiile sale în această privință sînt invariabil aceleași..."

Continuată cu regularitate, cam de două ori pe lună timp de șase ani, corespondența dintre Gentz și Caragea (pentru care cel dintîi a devenit cu timpul și omul de afaceri la Viena) s-a desfășurat, se pare, spre mulțumirea și folosul ambelor părți. În orice caz, Friedrich von Gentz, făcîndu-și la sfîrșitul lui 1814 bilanțul veniturilor încasate în acel an, a notat în „Jurnalul" său, cu o satisfacție nedisimulată : „Sfîrșitul acestui an a fost strălucit. În afară de sumele pe care le datorez relațiilor cu Bucureștiul, am avut beneficii extraordinare de 48 000 de florini. Veniturile mele din 1814 s-au ridicat la nu mai puțin de 17 000 ducați" [1]. În ciuda stipendiilor pe care le primea de la Metternich, în ciuda resurselor pe care spiritul lui fertil știa să le găsească și aiurea, Gentz trecea totuși adesea prin neliniștile unui om care, fără a fi bogat la origine, trăia într-o lume fastuoasă, cu plăceri gălăgioase, serbări, lux, mîncăruri alese și femei ce se lăsau scump plătite.

Luate laolaltă, toate aceste împrejurări explică de ce Gentz a fost interesat să continue corespondența cu curtea domnească de la București și după plecarea precipitată a lui Caragea (căruia i-a girat, de altfel, mai departe afacerile și i-a ușurat instalarea la Pisa).

Încît, după un scurt răstimp de întrerupere, Gentz a intrat în legătură și cu ultimul domn fanariot din Țara Românească, Alecu Suțu, cu care a corespondat din martie 1819 pînă la sfîrșitul lui ianuarie 1821 — Suțu a murit, se știe, la 1 februarie același an — și apoi, după mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, cu primul domn pămîntean : Dimitrie Grigore Ghica. Cu acesta din urmă, corespondența a durat de la 6 decembrie 1822 pînă la 16 mai 1828, în același spirit și cu aceleași obiective: informarea și influențarea indirectă a cabinetului de la Constantinopol, dar și cu un apreciabil beneficiu personal pentru eminența cenușie a guvernului de la Viena.

[1] Pentru a face și mai evidentă importanța acestor venituri, nu strică, poate, să amintim că în 1814, un ducat era egal cu 11,50 franci francezi, iar un florin cu 2,65 franci.

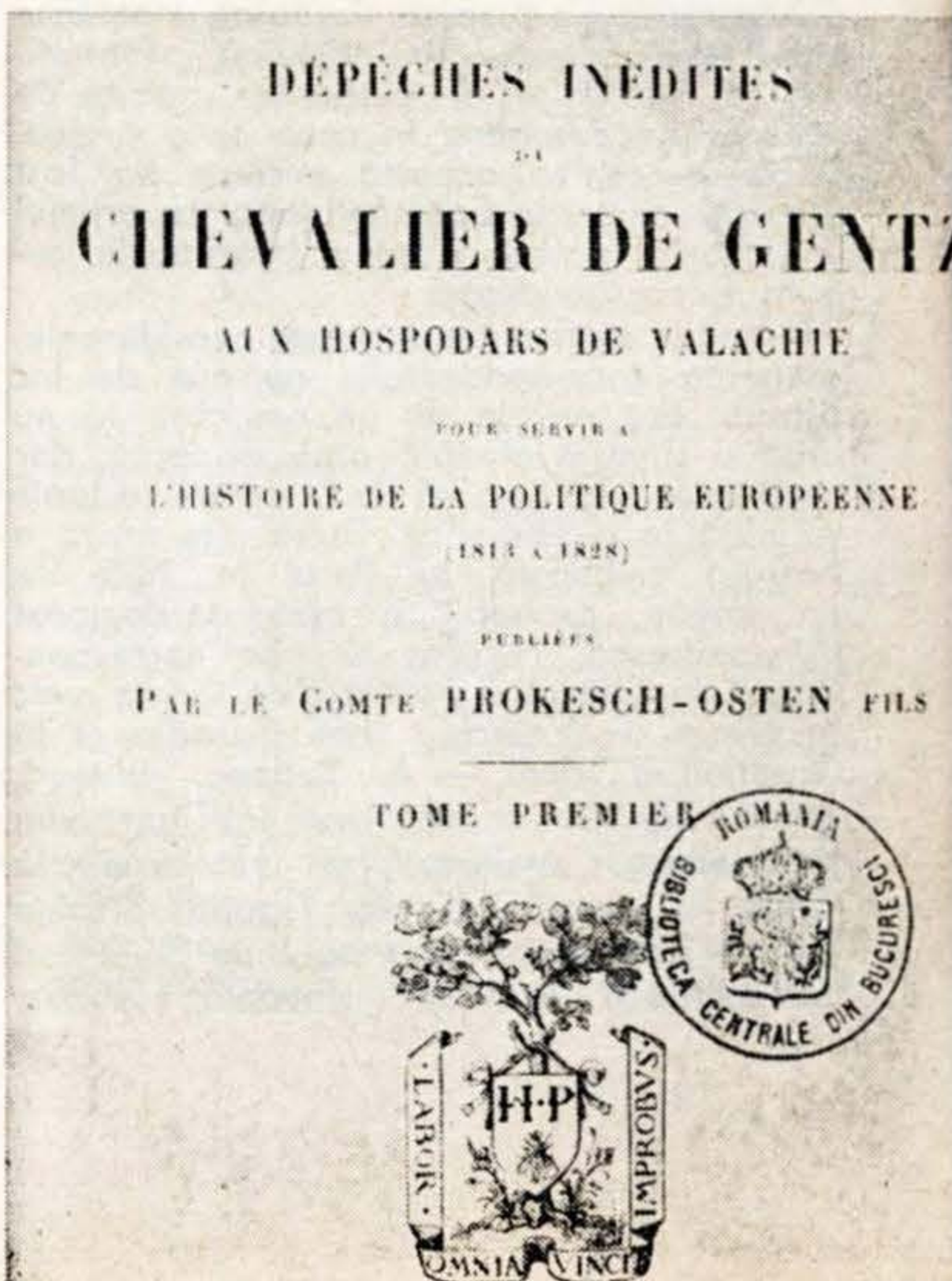
DÉPÊCHES INÉDITES

DU

CHEVALIER DE GENTZ

AUX HOSPODARS DE VALACHIE

POUR SERVIR A

L'HISTOIRE DE LA POLITIQUE EUROPEENNE

(1813 à 1828)

PUBLIÉES

PAR LE COMTE PROKESCH-OSTEN FILS

TOME PREMIER

ROMANIA
BIBLIOTECA CENTRALE DIN BUCUREȘTI

Pocale cu motive floral-vegetale, din tezaurul de la Sîncrăieni (raionul Miercurea Ciuc), mărturii ale celebrei arte a argintului *din perioada de apogeu a culturii dacice (secolul I î.e.n. — secolul I e.n.) — Muzeul Național de Antichități.*

Obiect primitiv de cult, cu semnificații magic-simbolice (așa numita „horă") din neolitic — Muzeul Național de Antichități.

Coif de paradă de aur de stil traco-getic de la Poiana-Coțofenești (regiunea Ploiești) de la începutul secolului al IV-lea î.e.n. — Muzeul Național de Antichități.

Ladă sculptată din lemn de chiparos, din secolul al XV-lea, operă de artă păstrată în muzeul Mînăstirii Putna (detaliu).

Casă țărănească din Muzeul etnografic al Transilvaniei — Cluj.

BĂLCEŞTII

destinul unei familii

HORIA NESTORESCU

La începutul veacului trecut, boiernaşii argeşeni de pe Valea Topologului care, din moşi strămoşi, îşi spuneau doar „ot Bălcesci", adoptară drept nume de familie, toponimul locului ; astfel s-a născut Bălcescu, **nume izvorît dintr-un străbun pămînt românesc, nume care avea să intre în istoria României în focul dezvoltării naţiunii şi s-o străbată ca un simbol al patriotismului înflăcărat, al devotamentului pînă la suprema jertfă.**

MAMĂ A GRACCHILOR

Pităreasa Zinca-Petrescu, după soţ, „foarte stimată şi cunoscută în toată ţara pentru minunata doftorie cu care tămăduia de albeaţă la ochi", rămăsese văduvă şi cu sumedenie de datorii, cînd cel de-al cincilea prunc vedea lumina zilei. Copiii — Costache, Maria, Sevastiţa, Nicolae şi Barbu — au moştenit de la mama lor, aşa cum îşi amintesc cei care i-au cunoscut, „o inimă blîndă, inima ei chiar, de-o bună şi adevărată româncă".

Legenda — ţesută de gazetarii vremii dintr-un adevăr aflat de la chiar „nenea Costache" — spune că, prin anii celui de-al doilea deceniu al veacului trecut, Tudor Vladimirescu, care iubea mult copiii, venit să inspecteze gestiunea sameşului de Dolj — Barbu pitarul, tatăl Bălceştilor, „luase în braţe pe Costache şi pe Nicolae şi le spunea despre războaiele lui Mihai Viteazul".

— „Parcă-l văd şi acum — istorisea Costache Bălcescu — Tudor ne spunea : Mă băieţi, să aveţi pururea înaintea voastră pe Mihai Viteazul şi faptele sale".

PRINŢUL NEGRU

Cel mai mare dintre copiii pităresei Zinca, Costache, îşi începe de timpuriu cariera funcţionărească în postul de „copist" la Isprăvnicatul de străini din Bucureşti ; un sfert de veac mai tîrziu avea să devină preşedinte ad-interim al Consiliului de Miniştri !

„Un bărbat frumos, înalt şi cu o înfăţişare măreaţă — oacheş, cu nişte ochi mici dar lucioşi, din a căror privire, cînd se însufleţea, parcă s-aruncau scîntei ! Cu fruntea înaltă şi palidă, era falnic şi impunător !" — aşa şi-l amintea nepoata sa, Olga, pe Costache Bălcescu, căruia prietenii, la Paris, în anii emigraţiei, îi spuneau : **le prince noir !**

În anii premergători revoluţiei, Bălceştii publică o serie de traduceri sau lucrări originale, contribuind prin aceasta la realizarea scopului militant al „Asociaţiei literare" : îmbinarea acţiunilor culturale cu cele politice, propăşirea limbii şi literaturii române prin unitatea intelectualităţii progresiste din toate ţările române, răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice.

Costache, a cărui pregătire de economist era unanim recunoscută, traduce, în 1844, cartea lui Iosef Droz : „Economie politique ou principes de la science des richesses" şi tipăreşte un „Projectu pentru o casă de păstratu şi împrumutare" difuzat gratuit, un an mai tîrziu.

Nicolae, fostul iuncăr-învățător, preocupat de studiile militare, care, împreună cu maiorul Cristian Tell, pregătea proiectul unei „Bibliothèque militaire", traduce cartea generalului Henri Jomini : „Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre et de leur rapports avec la politique des Etats" și publică, în 1844, articolul despre „Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum".

Cumnatul lor, serdarul Scarlat Geanoglu, tipărește, în aceeași vreme, două traduceri : „Istoria lui Napoleon Bonaparte" (1840) și „Aducerea trupului Împăratului Napoleon în Franța" (1843).

Bălceștii, prin condiția lor socială — sînt mai aproape de moșneni decît de clasa boierească. Costache, prin căsătorie, se apropie de mediul burgheziei în formare nu numai prin preocupări ; Elena Năcescu, soția sa, era fiica unui cunoscut „rachieru" din mahalaua Olarilor. Ei iau parte activă la viața politică a țării, găsindu-se în mijlocul celor mai progresiste cercuri.

Deși funcționar al statului — șef de masă la Departamentul Vistieriei — Costache participă, în noiembrie 1846, la agitația politică prilejuită de alegerile generale pentru Obștească Adunare, sprijinindu-l pe Grigore Grădișteanu, unul dintre puținii candidați ai opoziției. Din acest motiv este îndepărtat din serviciu — împreună cu alți 12 funcționari — și, deși mai pe urmă ceilalți sînt reprimiți, el „nevoind a se încovoia spre a-și recăpăta slujba, nu a fost reintegrat".

„...PRISON OBLIGE COMME NOBLESSE"

Nicolae Bălcescu cunoscuse, și el, destul de timpuriu represaliile stăpînirii. Fusese arestat, pălmuit de însuși spătarul Ghica — șeful oștirii — la unul din interogatorii, judecat și condamnat — „nevîrsnic" fiind — la 3 ani închisoare pentru participarea la mișcarea revoluționară din anul 1840. Dacă vremea petrecută în chiliile mînăstirii Mărgineni își lăsase, pentru totdeauna, pecetea asupra sănătății sale, și așa destul de șubredă, ea va determina destinul său. „Eu — mărturisea prietenilor săi — mi-am în-

Nicolae Bălcescu (dagherotip)

ceput viața aruncat în închisoare pentru revoluție și închisoarea obligă ca și noblețea."

Avem prilejul, astăzi, a da la lumină și un nou document inedit din acea vreme ; este vorba de actul prin care năstavnicul mînăstirii Mărgineni era înștiințat de grațierea deținutului Nicolae Bălcescu și i se ordona „ca să încredințeze pe numitul în mîna d. Barbu Bălcescu" spre a fi adus la București :

Vornicia temnițelor

Năstavnicul Mănăstirii Mărgineni

Măria Sa prea înălțatul nostru domn cu prilejul sărbătorii sfintei învieri a domnului mîntuitorul nostru Isus Hristos milostivirea revărsînd și asupra lui Nicolae Bălcescu ce cu porunca de supt no [loc alb] din anul încheiat s-au trimis în surghiun lăcul acei mănăstiri pă soroc de ani trei au bine venit prin luminat ofis din 18 ale curgătoarei luni no. 239 alăturat în copie pe lîngă adresa Ci[nstitului] departament supt no. 1021 a-i dărui desăvîrșească ertare din hotărîrea sorocită. De aceea să scrie cuviosiei voastre ca să încredințeze pe nu-

Luxița Florescu

mitul în mîna d. Barbu Bălcescu a-l aduce la Vor[nicie] spre a să aduce la îndeplinire înalta poruncă.

Șeful Vorniciei, Blaremberg

Ajutorul me[sei] Teodor Cialic

Anul 1842
Luna apr[ilie] 22
Des. 1
Mas[a] 1
No. 962

[Rezoluție :] *Potrivit cu cele poruncite s-au slobozit apr[ilie] 27* [1]

Cît trebuie să-l fi impresionat și ce înrîurire va fi avut asupra tînărului Barbu — care, pe atunci, nu avea decît 18 ani — clipa eliberării fratelui său ! Și cîte oare nu-și vor fi spus ei pe drumul de la Mărgineni la București ?

UNDE EȘTI MIHAI VITEAZUL ?

„Pe fruntea lui largă și curată — își amintea Vasile Alecsandri — se vedeau trecînd gînduri mărețe : în ochii lui limpezi și negri lucea o flacără tainică, ce parcă înota într-o rouă de lacrimi la cuvintele de patrie, glorie și independență națională !"

În fiecare clipă a vieții sale, Nicolae Bălcescu a dus o luptă fără preget, nespus de dureroasă, în care dăruia picătură cu picătură o părticică din ființa sa, spre a trezi în conștiința semenilor săi dorința de dreptate socială și de eliberare națională.

Inegalabile vor rămîne rîndurile așternute, pentru eternitate, pe o filă a manuscrisului său : „Dar unde este Mihai Viteazul acum spre a realiza aceste proecte ? Cunoaștem un viteaz mult mai [mare] decît acest erou : poporul. Patriotismul unui popor e mult mai puternic decît oricît de mare erou individual. Cînd inima lui va fi aprinsă de acea mare idee a regenerației naționale și cînd el va fi hotărît a o apăra cu sîngele său nici o putere din lume nu-l va putea birui. Datoria epocii noastre, a generației noastre este a sădi această mare idee în inima oricărui român".

Membri ai „Asociației literare" și ai organizației secrete „Frăția", ai „Comitetului revoluționar de la 1848", secretari, oficiali sau neoficiali, ai Guvernului provizoriu Nicolae și Costache au luat parte activă la pregătirea și desfășurarea revoluției. Mezinul, Barbu, nu împlinise 24 de ani cînd flacăra revoluției fusese aprinsă și pe pămîntul românesc. Îl întîlnim la Buzău, gata a face dintr-acest județ unul „în stare a da exemplu la celelalte 16", ori, mai tîrziu, pe Cîmpul lui Traian alături de generalul Magheru.

Înfrîngerea revoluției îi împrăștie dincolo de granițele țării. Costache și Nicolae iau drumul Parisului unde grupează, în jurul revistei „România viitoare", un mare număr de exilați. Aici, Nicolae publică cunoscutul său articol despre „Mersul revoluției în istoria Românilor", iar Costache polemizează cu defăimătorii revoluției în nota despre „Cheltuielile revoluției și reacției în Țara Românească". Barbu, crescut „lîngă mamă și surori" — cum își amintește nepoata sa, Tea Crăsnaru-Mandrea — de la care „învățase toate leacurile", își scăpă viața plecînd la Constantinopol, unde „se întinsese zvonul că e un doctor bun".

În pragul morții, cînd în întreaga Europă reacțiunea triumfa, N. Bălcescu avu previziunea să scrie : „Va veni ziua fericită, ziua izbînzii, cînd omenirea întreagă se va scula spre a sfîșia acest văl și dușmanii tăi [înzeită Libertate] se vor împietri la vederea chipului tău de lumină, atunci nu va mai fi nici om rob, nici nație roabă, nici om stăpîn pe altul, nici popor stăpîn pe altul, ci domnia Dreptății și Frăției !... Atunci toți Românii vor fi unu, liberi și frați !"

Pe lespedea mormîntului său din Palermo, urmașii au săpat cuvinte atît de scumpe lui — simbol al unei nemărginite iubiri față de patrie : „Și cel din urmă al meu cuvînt va fi încă un imn ție, țara mea mult dragă !"

[1] Arhiva Istorică Centrală, Mînăstirea Mărgineni, dosarul 1/1830, f. 268 r.

„IUBITOARE DE NEAM ȘI DE ȚARĂ"

„Umbră" a lui Nicolae, Tița — Sevastița Bălcescu — era o „femeie de o deșteptăciune rară, cultă, energică, și îndemănatică la toate". În amintirile lor, fiicele lui Barbu Bălcescu aveau să lase impresionante pagini despre Sevastița. Olga Gigurtu notează, de pildă, cu o deosebită emoție unul din sfaturile primite de la „tanti Sevasti" în preajma nunții : „Căsătoria e o fericire pentru femeie, căci în ea își găsește adăpostul și mijlocul de a-și împlini menirea de soție și mamă". Femeie superioară, distinsă, cu multă înțelegere și dragoste față de oameni, ea a fost pentru locuitorii Bălceștilor — căci aici își petrece cea mai mare parte a vieții sale — o adevărată mamă. Ca o „cometă binefăcătoare : venea și dispărea, lăsînd în urma ei o rază de lumină".

Îl întovărășește pe Nicolae o parte a exilului, la Hyères, și n-a putut niciodată să-și ierte că în toamna anului 1852 l-a lăsat să plece singur spre Palermo, după încercarea neizbutită de a se reîntoarce în patrie. Contemporanii își amintesc că ordinele domnului, inspirate de marii boieri și consulul țarist, „nu-i învoiră nici măcar a coborî din vapor și a pune piciorul pe țărmul românesc". Întîlnirea cu îndurerata sa mamă are loc, din acest motiv, pe celălalt mal al Dunării, la Nicopole.

După tragicul sfîrșit al lui Nicolae, Sevastița a adunat cu o adevărată religiozitate orice relicvă rămasă de pe urma sa.

Moare singură, nespus de singură, în cumplita iarnă a anului 1883, găsindu-și mormîntul în pămîntul Bălceștilor, pe care l-a iubit atît de mult.

Un an mai tîrziu se stinge și Barbu. Primise botezul focului revoluției la 1848 ; călit la școala emigrației, fusese unul dintre cunoscuții agitatori revoluționari și unioniști craioveni. După Unire, se retrăsese din viața politică, fiind mai mulți ani avocat și, în cele din urmă, primar al Craiovei.

La sărbătorirea semicentenarului revoluției, în 1898, Costache Bălcescu este ales — ca singurul în viață dintre cei 13 membri ai „Comitetului revoluționar de la 1848" — președinte al „Comitetului oficial pentru sărbătorirea revoluției". Își dă însă imediat demisia datorită caracterului politic-oficial care se încerca a se imprima serbărilor de către guvern. Într-un interviu acordat presei cu acest prilej, el spune, printre altele : „Ideea sărbătoririi mișcării de la 1848 ar fi bună dacă s-ar face o serbare națională. După cîteva zile însă m-am convins că nu e vorba de o serbare națională, ci de politica de toate zilele".

Pităreasa Zinca Bălcescu (1846). Acuarelă de Miklos Sikó

Maria Geanoglu-născută Bălcescu

ÎN PAGINA ALĂTURATĂ, DE LA STÎNGA LA DREAPTA :

- *Barbu Bălcescu (desen în cărbune executat de Olga Gigurtu în 1875)*
- *Constantin Bălcescu*
- *Bonifaciu Florescu în ultimii ani ai vieții (colecția George D. Florescu)*

SCHITA A GENEALOGIEI FAMILIEI BĂLCESCU

(Fragment)

popa NECULA
at Bălcesti
1766

TĂNASE postelnicelul
= Ecaterina Băbeanu
1778, 1780, 1784, 1808

ZINCA BĂLCESCU
(c 1788-1862)
= 1811 pitarul Barbu Petrescu
(c 1770-1825)

1 COSTACHE
1813-1902
⊙ Bellu (Bucuresti)
1 = 1842 Elena Năcescu (div 1858)
2 = 1873 Agata Berechet (1842-1912)

1 EMILIA (1860-1900)
2 ANA (1868-1946)
3 CONSTANTIN (1870-1936)
4 BARBU (1871-1931)
= 1918 Aurelia Grosu-Viziru (1888-1963)
f.c

2 MARIA
(1817-1882)
⊙ Bellu (Bucuresti)
= 1835 Scarlat GEANOGLU
(c 1803-1864)

1 GEORGE (1837-1897)
= 1873 Victoria Caramzulea (1870-1944)
f.c

2 ANASTASIA (1836-?)
= ? Alexandru COCIU (?-1870)

3 ELISABETA (1840-?)
= 1870 Vasile DELEANU (1840-1870)
f.c

3 SEVASTITA
(1818-1883)
⊙ Bălcesti (Arges)

4 NICOLAE
(1819-1852)
⊙ Mîne Cappucinilor (Palermo-Italia)
= Alexandra FLORESCU
(1816-1899)

BONIFACIU
(1848-1899)
= 1873 Rose Le Roho
(1849-1928)
f.c

5 BARBU
(1824-1884)
⊙ Sineasca (Craiova)
1 = 1853 Elena Aman (1837-1860)
2 = 1863 Maria Lange (div 1868)
f.c

1 OLGA (1858-1940)
= 1876 Petre GIGURTU (1846-1918)

2 ZOE (1858-1924)
= 1877 Nicolae MANDREA (1842-1910)

3 ANA (1859-1944)
= 1882 Dumitru CULCER (1850-1927)

Costache Bălcescu se stinge din viață în august 1902, aproape nonagenar, lăsînd în urma sa un secol de lupte pentru făurirea națiunii și statului român.

MESAJUL BĂLCEȘTILOR

Deschizînd ochii, pruncul născut la Pesta în acel sfîrșit de primăvară 1848, avea să vadă un cer purpuriu luminat de flacăra revoluției aprinsă pe întreg continentul european. Mama care îl adusese la viață în chinuri de moarte îi dădu numele de **Bonifaciu** (bonifatus — **cu destin fericit).** Era fiul Luxiței Florescu și al lui Nicolae Bălcescu !

De pe pămîntul însîngerat al Ungariei revoluționare, Luxița — în clipele hotărîtoare pentru revoluția română — adresează iubitului ei și prin el tuturor românilor un mesaj de o înaltă forță morală : „Pierdeți-vă starea, viața, totul, numai drepturile țării dobîndite, nu !"

Bonifaciu — așa cum și-l amintesc mulți dintre cei care l-au cunoscut — era „un om de o vie inteligență, de o mare cultură."

Din nefericire, numele își va dezminți sensul. Bonifaciu — absolvent al Liceului imperial „Louis le Grand" din Paris și al Facultății de litere din Rennes — va trece asemenea unui meteorit, luminînd doar o clipă bolta pe care strălucea „Luceafărul" poeziei românești.

Debutează cu o „Istorie în cîntece a popoarelor", conferință ținută în cadrul societății „Uniunea română" din Paris, în vremea studenției ; scrie versuri, eseuri literare, cronici teatrale și politice. Prieten al lui Macedonski și, un foarte scurt timp, în cercul „Literatorului" ; mai apoi, el însuși editor sau redactor a numeroase ziare și reviste („Dacia viitoare", „Biblioteca omului de gust", „Portofoliul român" și altele). Publică numeroase studii istorice, filozofice și de popularizare științifică.

El se stinge din viață cîteva luni după mama sa, în 1899, la sfîrșitul acelui veac de neîncetate frămîntări sociale și naționale.

Bălceștii și-au înscris numele pe răboiul oamenilor mari ai României nu numai prin acțiunile lor din timpul revoluției sau din anii emigrației ; ceea ce i-a impus istoriei este, fără îndoială, credința lor neclintită în destinul poporului român, căruia i-au închinat întreaga lor viață. Ei au luptat pentru ca România — așa cum scria Nicolae — să-și ocupe rangul ce i se cuvine în marea familie a națiilor europene !

Casa Bălceștilor (fotografie contemporană păstrată în arhiva familiei Bălcescu)

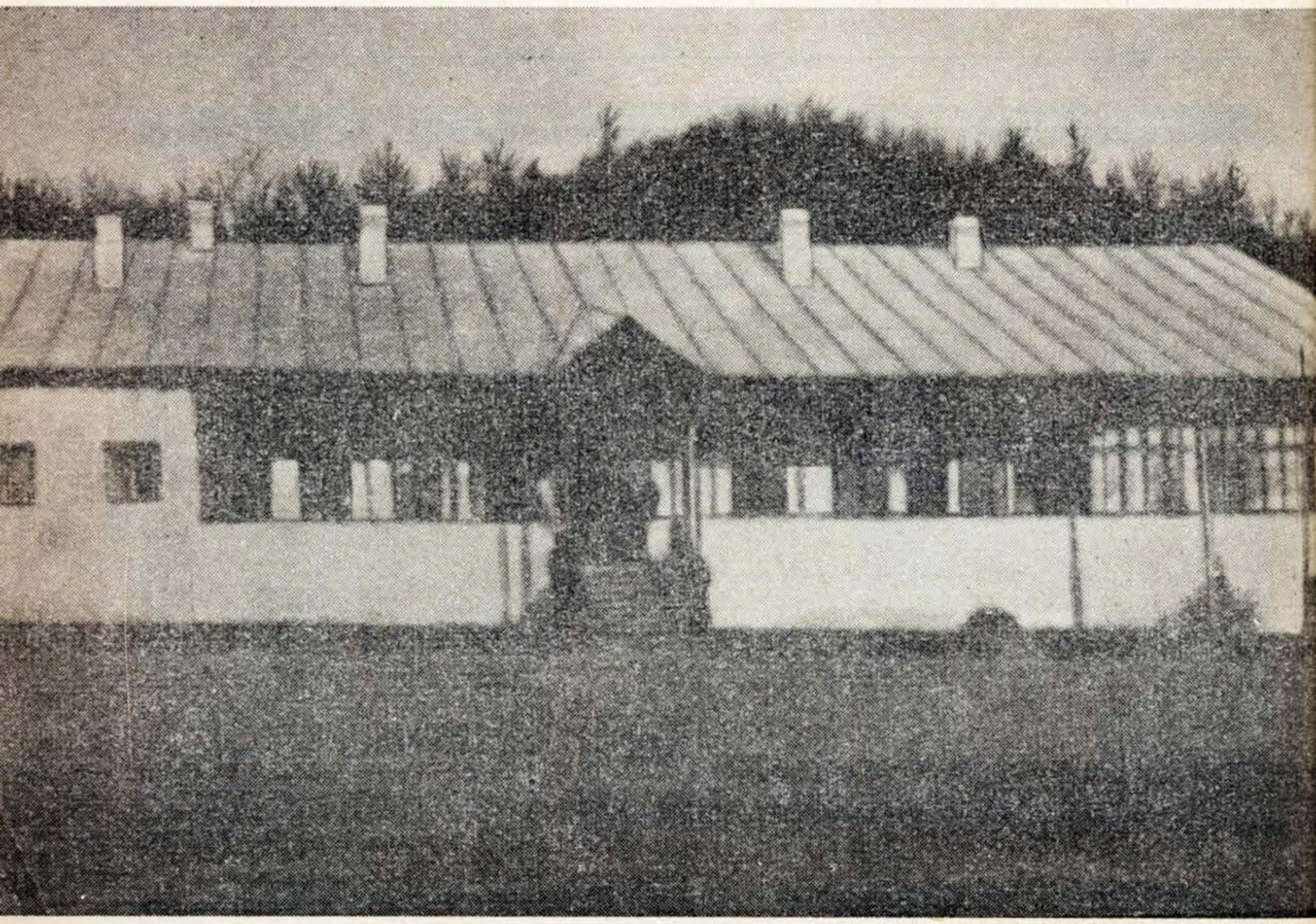

Pe

urmele

bourului

„DESCĂLECAREA“ ŢĂRII MOLDOVEI

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

„Capul cil di bour a fiară vestită
Sămneadză putere ţărăi nesmintită“.
(Dosoftei)

Legenda „descălecării“ Moldovei de voievodul Dragoș din Maramureș, a fost pentru prima dată consemnată în scris în secolul al XV-lea. În versiunea ei mai largă, păstrată în așa-numita cronică moldo-rusă, se spune că Dragoș a pornit cu ceata lui „la vînătoare de fiare și au aflat supt munții înalți urma unui bour și au pornit pe urma bourului prin munți... și au trecut peste plaiurile înalte ...și au ajuns pe urma bourului la locuri de șes și frumoase și au prins din urmă călări pe un bour la un rîu, pe mal, sub o salcie și l-au omorît și s-au ospătat din vînatul lor“. Impresionați de splendoarea locurilor în care se aflau, ei au hotărît să rămînă cu toții acolo ; s-au întors apoi acasă și au vorbit tuturor „despre frumusețea țării și despre rîuri și despre izvoare“, îndemnîndu-i să vină cu ei și să se așeze în acele locuri. Învoindu-se cu toți în privința plecării, au cerut și încuviințarea craiului Vladislav (sic) „care le-a dat drumul cu mare miluire“. Și pornind ei din Maramureș, au trecut cu femeile și cu copiii „peste munții înalți, cînd tăind pădurea, cînd dînd pietrile în lături... și au ajuns la locul în care Dragoș ucisese bourul și le-a plăcut și s-au așezat acolo“. Din mijlocul lor au ales după aceea și au ridicat ca „domn și voievod“ pe Dragoș. „Și de atunci — continuă cronica — s-a început, cu voia lui Dumnezeu, țara Moldovei. Și Dragoș voievod a întemeiat cel dintîi oraș pe rîul Moldova și după aceea a întemeiat orașul Baia și alte orașe pe rîuri și la izvoare. Și și-a făcut pecetie voievodală în toată țara, cu capul de bour“.

Legenda aceasta, în trăsăturile ei esențiale, se regăsește la marii cronicari moldoveni Grigore Ureche și Miron Costin, care i-au mai adăugat unele date păstrate de tradiție. De la ei a trecut la alți cronicari si istorici, constituind pînă către mijlocul secolului al XIX-lea principalul izvor pentru explicarea formării statului moldovenesc. Cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe măsura lărgirii informației documentare și a dezvoltării spiritului critic în folosirea surselor, legenda „descălecatului“ a început să fie supusă unei atente analize cu scopul de a separa elementul veridic de cel fabulos. Un rol însemnat în această privință l-au avut în special cercetările lui D. Onciul. Ele au fost de natură să arate că explicarea științifică a formării statului moldovenesc impune renunțarea la mitul „descălecatului“. Tradiția cu privire la vînatul zimbrului — după D. Onciul — nu este altceva decît un mit etiologic, inventat cu scopul de a explica proveniența zimbrului din marca țării. Singurul fond istoric al tradiției despre începuturile Moldovei este participarea românilor din Transilvania la luptele împotriva tătarilor și „întemeierea“ statului moldovenesc de un voievod român din Maramureș, al cărui nume era Dragoș.

N. Iorga socotea și el că legen la „descălecării" Moldovei de vînătorul Dragoș este o simplă interpretare a stemei și numelui țării după uzanța folosită de oamenii Renașterii de a crea un început fabulos patriei și neamului cărora le aparțineau. Ea își are originea într-o baladă de ospeție, întîlnită atît la români, cît și la unguri. În vremea lui Ștefan cel Mare a trecut în letopisețele oficiale „adăugită cu povestea luptelor craiului Lazlău cu tătarii, cu conștiința originii romane căpătată din cărțile Renașterii și din spusele celor care le citiseră".

În urma celor scrise de N. Iorga, explicația originii legendei despre Dragoș a fost reluată de Romul Vuia, I. Minea și de alți cercetători, care deși au exprimat puncte de vedere diferite în privința originii ei, au fost de acord în a o considera ca legendă heraldică.

Pe măsură ce acumularea de noi știri documentare reliefa existența unor formațiuni politice românești pe teritoriul Moldovei cu mult înainte de data așa-numitului „descălecat" al lui Dragoș, devenea tot mai evidentă inconsistența teoriei „descălecatului" în explicarea formării statului moldovenesc. Cu toate acestea, cazuri izolate de istorici au continuat să susțină, exagerînd vădit, rolul determinant al factorului extern, al „descălecării" elementelor maramureșene în crearea Moldovei, ca stat de sine stătător. Era evidentă în aceste cazuri neînțelegerea noțiunii științifice de stat, nesocotirea caracterului de clasă al statului, identificarea lui cu populația organizată. Or, elucidarea unei probleme atît de importante, ca aceea a apariției statului, presupunea și presupune ca o condiție sine qua non, pe lîngă cunoașterea deplină a materialului faptic concret, pe lîngă erudiție deci, o concepție științifică despre stat.

În ultima vreme problema a fost reluată în lumina materialismului istoric, ceea ce a permis adîncirea analizei procesului de formare a claselor, de apariție a statului. Din cercetările întreprinse reiese faptul de necontestat că statul moldovenesc de sine stătător — așa cum el este cunoscut în secolul al XIV-lea, cînd ar fi avut loc „descălecarea" țării — era rezultatul unui îndelungat proces istoric, desfășurat pe teritoriul de la est de Carpați. Alcătuirea și extinderea cu timpul a domeniilor feudale, create în urma creșterii, începînd din secolul al X-lea, a inegalității de avere în sînul obștilor sătești, au dus la nașterea unor formațiuni politice de natura statelor-domenii, embrion al statelor feudale. Stăpînii domeniilor, sprijiniți pe „slugi" înarmate, exercitau de la curțile lor întărite o autoritate de temut împotriva maselor țărănești.

Tendința de a mări numărul supușilor, ca și nevoia de a face față împotrivirii acestora și permanentelor primejdii din afară, au dus la unirea eforturilor stăpînilor de domenii, la constituirea unor organisme politice mai puternice, de tipul cnezatelor și voievodatelor. Asemenea formațiuni semistatale erau răspîndite înainte de secolul al XIV-lea pe întreg teritoriul Moldovei ; în sud-vest brodnicii, în șesul Moldovei berladnicii, în nord bolohovenii. Ele se întîlneau apoi în Vrancea, Cîmpulung și în alte părți. Existența lor denotă o însemnată densitate a populației pe teritoriul Moldovei, fapt ce infirmă teoria marelui gol demografic de aci, care ar explica „descălecarea" din Maramureș. Începînd cu secolul al XI-lea, un șir de date documentare ilustrează rolul însemnat pe care îl joacă în anumite împrejurări formațiunile politice de pe teritoriul Moldovei. Izvoarele poloneze ce stau la baza cronicii lui I. Dlugosz arată, de pildă, că în anul 1070 „valahii" au luptat alături de ruteni și pecenegi, sprijinind pe Viaceslav de Poloțk împotriva lui Boleslav, regele Poloniei. În anul 1166 „valahii" din regiunea Mării Negre apar ca aliați ai Bizanțului împotriva ungurilor. Doi ani mai de vreme, în 1164, la granița cnezatului de Halici, „valahii" au prins și au predat împăratului bizantin, Manuel Comnenul, pe sebastocratorul Andronic Comnenul care, bănuit că uneltește împotriva împăratului, a trebuit să-și caute salvarea fugind la cneazul Haliciului.

Cînd, în secolul al XIII-lea, regatul maghiar a încercat, sprijinit de papalitate, să-și extindă autoritatea la est de Carpați, el a găsit aci formațiuni politice românești hotărîte și capabile să-și apere libertatea și credința lor religioasă.

Prin înființarea, în 1227, în colțul de sud-vest al Moldovei, a episcopatului catolic al cumanilor, fost mai înainte al Milcoviei, s-a creat un prim avanpost al expansiunii maghiare la est de Carpați. Feudalitatea maghiară și călugării misionari catolici au intrat astfel în contact direct cu formațiunile politice locale și au încercat, și pe cale diplomatică și cu forța, să le supună și să convertească pe locuitori la catolicism. Interesul mare pentru „valahii" „schismatici" și „infideli" de la est de Carpați se oglindește în sporirea, după cel de-al treilea deceniu al secolului al XIII-lea, a știrilor despre ei cuprinse în actele emise din cancelaria papală sau din cea a regatului maghiar. La 14 noiembrie 1234, papa Grigore al IX-lea comunica printr-o scrisoare lui Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, îngrijorarea sa, pricinuită de știrile, ce-i fuseseră desigur aduse la cunoștință, cu privire la „valahii" din episcopatul catolic al cumanilor.

Ele se refereau la organizarea religioasă avansată a acestora — cu episcopi — și la refuzul lor de a primi religia catolică.

Iureșul marii năvăliri a tătarilor din 1241 a frînat dezvoltarea economică și politică a formațiunilor statale de pe teritoriul Moldovei. Ele și-au revenit după lovitura primită pe măsură ce în Imperiul tătăresc, care se întindea de la Carpați pînă la Oceanul Pacific, „pacea mongolă" chema la ordine și asigura liniștea, fie ea și relativă, dar absolut necesară prosperității economice. Manifestarea unei oarecare toleranțe din partea cuceritorilor față de creștini a deschis drumul călugărilor catolici în imperiul tătăresc ; lor le-au urmat apoi negustorii și oamenii de afaceri care au contribuit la înviorarea comerțului. Drumuri comerciale importante au început să străbată întinsul imperiu și să unească țările Europei de Orient.

Lumea catolică n-a renunțat însă la ideea supunerii formațiunilor politice românești. Prin bula papală din 25 martie 1245, dată din Lion, căpeteniile religioase ale românilor (valahilor), ca și ale altor popoare din Europa răsăriteană erau îndemnate să intre în unitatea „Sfintei Mame", cu alte cuvinte să accepte unitatea bisericii. În 1247 solul papal Giovanni da Pian del Carpini, trimis la hanul tătar, relata că printre voievozii ruteni întîlniți de el în drum spre curtea hanului Batu era și un voievod valah. În cronica lui Thomas Tuscus se menționează intervenția în 1276—1277 a valahilor, probabil cei din nord-estul Moldovei, într-un război de răsunet european.

Criza de la sfîrșitul secolului al XIII-lea din Imperiul tătăresc a fost folosită de căpeteniile politico-militare de pe teritoriul Moldovei pentru a-și întări poziția autonomă. Căutînd să înlăture stăpînirea tătară, ce devenea de nesuportat, simțindu-se totodată, amenințate de statele vecine, dornice de cuceriri, căpeteniile formațiunilor politice din Moldova au trebuit să ducă o politică de alianțe elastică, aptă să slujească interesele apărării. Ca o necesitate obiectivă se impunea unirea eforturilor lor, strîngerea într-o formațiune mai largă, și deci mai puternică, în stare să le asigure în interior privilegiile pe care și le creaseră pe seama supușilor, a maselor țărănești, și să poată împiedica cotropirile din afară. Legăturile economice, înlesnite de dezvoltarea tîrgurilor și apariția unor orașe, antrenate, prin drumurile comerciale ce treceau pe teritoriul Moldovei, în schimbul internațional, veneau să asigure durabilitatea procesului de strîngere la un loc a formațiunilor politice de pe teritoriul de la est de Carpați.

O mare importanță în crearea statului moldovenesc a avut-o faptul că luptele îndelungate cu tătarii — în care au fost antrenate toate popoarele din centrul și estul Europei — au prilejuit nu o dată solidarizarea eforturilor românești din cele trei provincii, Moldova, Transilvania și Țara Românească. Spre sfîrșitul celui de-al treilea deceniu din secolul al XIV-lea Basarab reușea, înfrîngînd pe tătari, să statornicească hotarul Țării Românești pînă dincolo de Chilia. Victoriile lui au făcut să crească nădejdile căpeteniilor românești din Moldova de a se elibera de sub stăpînirea mongolă. În marile campanii pe care le-a organizat cîțiva ani mai tîrziu împotriva tătarilor regele Ungariei, Ludovic de Anjou, forțele românești din cele trei provincii aveau să poarte greul luptei. Succesele obținute în această luptă au contribuit la unirea unor formațiuni statale mici și constituirea în Moldova a unei organizări statale mai largi, din care se va dezvolta ulterior statul moldovenesc de sine stătător. În fruntea acesteia a ajuns, sprijinit fiind și de regele maghiar, Dragoș din Maramureș, acoperit de glorie în lupta împotriva tătarilor. Se recunoștea prin aceasta aportul românesc la înfrîngerea tătarilor, se întăreau legăturile dintre Transilvania și Moldova, în special dintre Maramureș și nord-estul Moldovei, ținuturi ce formau din timpuri străvechi o unitate etnico-culturală.

Politica dusă de Dragoș și urmașii lui, de supunere față de coroana maghiară, contravenind aspirațiilor locale de viață politică proprie, a dus la răsturnarea dinastiei dragoșeștilor și alegerea pe tronul Moldovei tot a unui voievod maramureșean, Bogdan, cunoscut prin rezistența sa împotriva tendințelor regatului maghiar de desființare a autonomiilor locale. El a reușit, într-o conjunctură politică internațională favorabilă, să desprindă teritoriul de la est de Carpați de sub suzeranitatea regelui maghiar și să pună bazele statului moldovenesc de sine stătător.

Concluzia se impune de la sine. Istoricește nu se poate spune despre Dragoș sau chiar despre Bogdan că ar fi „descălecat"" sau „întemeiat" Moldova. O asemenea afirmație ar însemna nesocotirea faptelor istorice, ignorarea caracterului de masă și de durată al procesului istoric, care, el, în multitudinea de aspecte pe care le cuprinde — și din care au fost reamintite cîteva — se poate numi „întemeierea" statului. Instaurarea domniei a fost actul final al procesului de „întemeiere" a statului, un act progresist, de mare însemnătate pentru viitorul poporului. Spre el tindea să ducă și a dus în chip firesc cursul dezvoltării istorice de pe teritoriul Moldovei. Dragoș sau Bogdan nu au creat o „țară", ci au fost ridicați în fruntea ei ca elemente care să asigure ceea ce cursul istoriei, el însuși, impunea : strîngerea la un loc, într-un singur stat, a formațiunilor politice existente pe teritoriul Moldovei.

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

(Continuare din numărul trecut)

Fragmentele pe care le reproducem continuă seria însemnărilor lui C. Argetoianu privitoare la moravurile întîlnite și cunoscute de el la curtea regală imediat după restaurație. Autorul surprinde numeroase momente și aspecte ale cupidității regelui Carol, reginei Maria, prințului Nicolae și ale celorlalți membri ai familiei regale. Un mare interes prezintă pentru cititor și acele pasaje din memorii în care autorul înfățișează portretele membrilor familiei regale deveniți, mai toți, aventurieri ce cutreierau lumea, ca urmare a detronării lor din diferite țări în perioada de după primul război mondial.

M. C. STĂNESCU

În sînul familiei regale • Aranjamentul cu principesa Elena • Plasamentul principesei Ileana • Căsătoria ei cu arhiducele Anton • Familia arhiducală • Arhiducii și afacerile

Dacă conjuncturа economico-financiară, sărăcia, bancherii și deponenții mi-au făcut o oca de venin pe zi [...] înaltele fantezii ale familiei regale au fost, în schimb, în răstimpul acestor 13 luni de sarbădă guvernare, nesecate izvoare de petrecere. Cîte o dată, ce e drept, mi-au dat și de furcă, dar în aceste cazuri, spectacolul a fost destul de savuros ca să răsplătească ostenelile mele. Au fost și excepții la această regulă, au fost și chestii care mi-au dat de muncă fără nici o compensație de ordin distractiv, ba care mi-au lăsat chiar o amintire penibilă. În această categorie intră regularea definitivă a raporturilor dintre rege și principesa Elena, afacere ce nu se terminase pînă la venirea mea în fruntea Ministerului de Finanțe din cauza cîtorva chestiuni de ordin material ce mai rămăseseră de lichidat. Mi-a revenit mie trista cinste să sfîrșesc o ceartă care încordase pînă la enervare raporturile regelui cu toată familia lui.

Am arătat deja în cursul acestor amintiri amestecul meu, solicitat de rege, în toamna anului 1930, în diferendul său cu principesa Elena, și rezultatele la care ajunsesem, cu ajutorul regelui George, care izbutise să obțină de la soră-sa concesiuni însemnate față de primele ei pretenții. Principesa renunțase pe rînd la garanția regelui Alexandru al Iugoslaviei și la a guvernului român pentru executarea obligațiilor de ordin financiar asupra cărora ambii soți căzuseră de acord. Înțelegerea se făcuse pe baza următoarelor condițiuni: principesa se obliga să nu petreacă în România

mai mult de 4 luni[1] în palatul de la Șosea, a cărui întreținere rămînea în sarcina listei civile, tot anul, precum tot în sarcina regelui cădea și întreținerea principesei pe timpul ședерii sale la București ; în afară de aceste 4 luni în România, principesa putea să aibă pe voievodul Mihai alte două luni cu dînsa, în străinătate ; în fine, pentru asigurarea unui trai corespunzător situației ei de mamă a principelui moștenitor, regele se îndatora să verse principesei o pensiune anuală de 7 200 000 lei. De partea sa, principesa Elena se angaja să înceteze orice acțiune de defăimare împotriva regelui, atît prin organele opiniei publice din străinătate, cît și în sînul familiilor domnitoare înrudite sau împrietenite cu dînsa. Și se mai angaja să-și stabilească domiciliul la Florența, unde urma să-și cumpere o casă. Pentru cumpărarea acestei case și pentru spezele de instalare, regele s-a obligat să verse, o dată pentru totdeauna, suma de 30 000 000 lei. Pe de altă parte, principesa ceda regelui vila regală de la Mamaia (singurul bun ce îi revenise din moștenirea regelui Ferdinand) și ferma sa de la Crevedia (cumpărată în timpul Regenței din banii ei). În executarea acestor ultime clauze, fără de care toată înțelegerea s-ar fi desfăcut și negocierile ar fi trebuit să fie reluate de la început — regele se izbise de o greutate mare : n-avea parale. Atins serios prin criza bancară, obișnuitul său finanțator, Aristidé Blank[2] n-a mai mișcat din urechi, iar celălalt făcător de minuni, Malaxa, nu-și luase încă zborul : era de abia la începutul mănoasei domnii. Neștiind cum să iasă din încurcătură, regele a făcut apel la mine, **să îi găsesc o soluție,** cu alte cuvinte să plătească statul — bietul stat ! — pentru dînsul. Dar ce sacrificii nu era totdeauna gata să facă statul — și țara — pentru scumpa noastră dinastie ! Greutatea era că trebuia găsită o modalitate de plată **fără publicitate ;** nu putea deci fi vorba nici de o lege specială, nici de un credit extraordinar, care să pue din nou în discuție întreaga „aventură".

Înțelegerea cu principesa Elena era încă, și a rămas, secretă. O încercare de a plăti suma în rate a rămas fără rezultat. Trebuie să mărturisesc aici, cu rizicul de a jigni unanimele simpatii care au înconjurat-o, că nenorocita principesă, ca și întreaga familie grecească, s-au arătat și cu acest prilej, de o implacabilă aviditate bănească. Era natural poate ca față de regele Carol să nu manifesteze nici o condescendență, dar față de țară, care o primise cu atîta dragoste, principesa Elena ar fi putut să fie mai înțelegătoare și să priceapă că începuse vremea sărăciei. N-a vrut să știe de nimic : banii sau viața ! M-am trudit și i-am găsit. Am luat 27 milioane de la fondul timbrului de aviație cu care am cumpărat vila de la Mamaia pentru stat-majorul și birourile bazei hidro-aeronautice de la Constanța (!) și 3 milioane de la fondul de încurajare a agriculturii (Ministerul de Domenii) cu care urma să cumpăr ferma. Noroc pentru tezaurul public că pînă în cele din urmă s-a găsit mușteriu pentru fermă generalul Condeescu (fostul aghiotant al principesei în timpul Regenței), așa încît am putut economisi 2 din cele 3 milioane menite să completeze suma de 30.

M-au învinuit unii că după înapoierea prințului Carol și urcarea sa pe tron m-am îndepărtat de principesa Elena cu care avusesem în tot timpul Regenței relațiuni cordiale și aproape intime. Faptul este exact, dar învinuirea nedreaptă, căci atitudinea mea nu a fost determinată prin motive de oportunitate. Mai întîi, legăturile mele cu prințul Carol erau mai vechi, și sufletește și politicește eram mai aproape de dînsul decît de soția lui ; ceea ce a determinat însă atitudinea mea a fost **marea nădejde** pe care o pusesem cu toții — și eu mai mult decît oricine — în noua Domnie, și pentru realizarea căreia aș fi trecut peste tată și peste mamă. Mai tîrziu, pe măsură ce încrederea mea în rege scădea, m-aș fi apropiat poate din nou de prințesă, dacă în cursul negocierilor în care am fost amestecat fără să vreau aș fi întîlnit din partea ei mîndrie și sentiment în loc de lăcomie și arghirofilie. Ultima lovitură cu cele 30 de milioane pe care, ca mi-

---

[1] De fapt, principesa Elena n-a folosit această clauză a înțelegerii, iar cele două luni în străinătate ale voievodului au fost reduse sub diferite pretexte la o lună, sau șase săptămîni, invocîndu-se starea sănătății sau necesitățile educației prințului.

[2] Deja deschis cu 11 milioane față de rege pentru cumpărarea casei d-nei Lupescu și probabil cu multe alte sume.

nistru de finanțe, am primit-o eu în spinare, a rupt și ultimul fir care mă mai lega de o femeie de altminteri plină de farmec. Partizanii principesei Elena, care mi-au aruncat piatra, să nu uite că la urma urmelor am contribuit și eu la ridicarea căminului în care oropsita damă a putut adăposti ulterior amorurile ei cu ducele de Aosta, soț nefericit al unei infirme plimbate în cărucior..

Căsătoria principesei Ileana — fata mamii — cu arhiducele Anton, celebrată cu mare alai la Sinaia, în 26 iulie, a adus nota ei de veselie în mijlocul greutăților în care se zbăteau cu toții. Copilul preferat și răsfățat al reginei Maria, nu era însă și sora preferată a regelui Carol. Progenitura noastră regală se împărțea în trei categorii : într-un prim grup — Carol și Elisabeta — copiii incontestabili ai regelui Ferdinand, într-un al doilea — Marioara și Nicolae dubioși — și singură de felul ei, Ileana, iarăși fără nici o îndoială, fiica lui Barbu Știrbey. La Curtea noastră, secretele alcovului erau secretele tuturor și cu destrăbălata educație pe care o primise în continua lor promiscuitate cu slugile, aflase și odraslele dinastiei istorioarele mai mult sau mai puțin pipărate, pe care oamenii și le povesteau pe șoptite. Anecdota cu fragеda Elisabeta, chemînd pe mica Ileana la fereastră cu cuvintele „vino iute să vezi pe tatăl tău", ca să vadă pe prințul Barbu coborînd din automobil — a făcut pe vremuri înconjurul Bucureștilor. Carol și Elisabeta, nedespărțiți, au tratat totdeauna cu o totală indiferență pe Marioara și pe Nicolae, și cu dispreț pe Ileana. Toate acestea sînt lucruri știute, și dacă le mai repet aci e ca să explic pentru ce cei în curent cu moravurile și sentimentele familiei regale se așteptau la o mare rezervă — dacă nu la mai mult — din partea regelui Carol cu prilejul căsătoriei puiului de cuc. Cu atît mai mult cu cît, lovind în Ileana, drăguțul nostru împărat știa că atinge adînc și pe doamna mamă, cu care, în acel moment — ca mai întotdeauna de altminteri —, era la cuțite.

Spre marea mirare a tuturor, regele a făcut lucrurile „digranda" și s-a purtat față de Ileana cu toate aparențele celei mai frățești și calde afecțiuni. Îmi aduc aminte de discursul pe care l-a ținut la marele dejun de peste o sută de tacîmuri din ziua nunții, în sala „morească" din Castelul Peleș : ne-a emoționat pe toți, atît de frumos și adînc a vorbit ! Avea el, nu e vorbă, planul lui : sigur să se scape de soru-sa, a socotit elegant să îi dea pașaport acoperind-o cu flori. Într-adevăr, sub pretextul că prezența unui habsburg pe teritoriul României întregite ar fi putut da loc la tulburări, sau în tot cazul la nemulțumiri, mai ales în ținuturile de peste munți, Maiestatea Sa n-a consimțit la căsătorie decît cu condiția ca tînăra pereche să nu-și stabilească reședința în țară și să nu petreacă în România mai mult de o lună pe an, și aceasta de fiecare dată numai cu învoirea sa. Această hotărîre a provocat scene disperate din partea Ilenei și a reginei și șiroaie de lacrămi, pe care le-a vărsat mai ales Ileana, legată de țara românească și de tot ce era românesc printr-o dragoste „frenetică", explicabilă mai mult prin educația ce primise și prin istericalele ei de față mare ținută prea mult în sala de așteptare, decît prin picătura românească de sînge ce îi insinuase în vine rezervatul și întotdeauna echilibratul domn Barbu [...]

Toate : mese, ceremonie religioasă, recepții, defilări, focuri de artificii — au mers de minune și nimeni n-a avut nimic de zis. Numai serviciul vestiarului în seara recepției celei mari a fost mizerabil întocmit. Deși ca ministru în exercițiu, și încă de interne, eram printre cei privilegiați, abia mi-am găsit pardesiul, iar în locul țilindrului meu, nou nouț și strălucitor, o jerpelitură de pălărie plouată și necălcată. O jertfă mai mult pe care am adus-o pe altarul Patriei.

Partea într-adevăr distractivă a acestor ceremonii mărețe, dar lipsite de comunicativă veselie, a reprezentat-o n-aș zice familia, ci mai potrivit „banda" arhiducală. Era într-adevăr o adunătură „fin de race" cum nu cred că se mai găsesc multe în casele domnitoare. În afară de mire, din ceata lor de vreo zece copii, arhiducele Leopold Salvator și arhiducesa Blanca nu adusese la Sinaia decît trei exemplare, pe arhiducesa Margareta[3] și pe arhiducii Leopold și Franz-Josef ; erau numai trei, dar erau reușiți. Din toată familia, numai arhiducesa Blanca și mirele Anton au fost la locul lor. Anton nu se deosebea

[3] Căsătorită mai tîrziu cu un conte Taliani, diplomat italian.

prin nimic de modelul brevetat al prințului bine crescut. Nu era nici mai inteligent, nici mai prost, nici mai urît, nici mai frumos — nici mai familiar, nici mai înțepat decît cum trebuia să fie. Vorbea măsurat, ținea pe Ileana de mînă și era plin de deferență pentru oamenii cu situații oficiale și pentru cucoane. Tip simpatic și desăvîrșit de băiat bun, fericit să scape prin căsătorie de calicia și de tutela familiei și să-și poată cumpăra un aeroplan, visul vieții lui. Pe Blanca o cunoscusem de departe la Viena, pe vremea cînd făcea încă copii și se îmbrăca veșnic în alb, vara și iarna. Era o femeie frumoasă de tip brun meridional și cu toată mania albului se profila cu eleganță : mi-o reamintesc ca una din cele mai plăcute apariții de la curtea bătrînului Franz-Josef. Așa cum s-a înfățișat la Sinaia, îmbătrînită și îmbîcsită, n-ai mai fi recunoscut niciodată în Madama lipsită de eleganță și posomorîtă pe fiica sclipitorului Don Carlos, faimosul pretendent legitimat la tronul Spaniei, sau pe sora lui Don Jaime, aventurosul prinț. Dar așa cum era, cu tot aspectul ei burghez și puțin atrăgător, era o ființă normală și se strecura printre oameni nebăgată în seamă, după cum nici dînsa nu se sinchisea de nimeni — și din păcate nici de copiii ei.

O regulă, pe care experiența mi-a confirmat-o totdeauna, vrea ca în familiile numeroase, în care cei mai mulți nu se ridică pe terenul moral și intelectual peste un nivel foarte scăzut, un singur element dinamic și intens conturat să dea tonul tuturor „amorfilor" care mișună în jurul lui. În numeroasa și incolora familie a arhiducelui Leopold Salvator cele două asemenea elemente dătătoare de ton, erau arhiducii Leopold junior și Franz-Josef. Cel dintîi, în vîrstă de vreo 35 de ani, băiat frumușel cu o mustăcioară neagră, dar chel și hîrșit înainte de vreme, era un descreierat, avea deja un trecut de escroc în urma lui și trăgea pe dracul de coadă. Ca mulți din prinții familiilor detronate, îmbrățișase după război cariera de aventurier și trecuse în America prin clipe neplăcute. Afacerea a fost prin toate gazetele pe vremea ei. Tînărul arhiduce șterpelise perlele pe care mătușă-sa, arhiducesa Maria Anunziata, i le încredințase ca să le depună la o bancă. Arhiducesa păgubită reclamase parchetului ; arhiducele, prea încrezător în „spiritul de familie", care de la prăbușirea tronurilor nu se mai confunda cu „spiritul de abnegație", fusese „cules" la hotelul în care sta cu nota neplătită și ospitalizat cîteva luni pe gratis în închisorile statului New York.

Aventura s-a lichidat cam în doi peri ; pînă în cele din urmă, arhiducesa a renunțat la pretențiile ei, dar arhiducele a rămas cu pușcăria preventivă și cu un rechizitoriu sever al procurorului, ceea ce nu l-a împiedicat să se plimbe mai departe în toată Europa cu Lîna de aur la gît și să facă la Sinaia pe nuntașul cu ifose.

Mai tinerel — n-avea nici 25 de ani — arhiducele Franz-Josef era un zevzec, nebun după petrecere și cu darul beției. Cît a stat la Sinaia a dus-o împreună cu fratele său într-un chef. Fără lăscaie și unul și altul, au dat peste banda Trixi Mironescu-Georges Romalo, și ține-te Doamne ! Ajunsese să se tutuiască cu toți „sugacii" noștri și să se dea toată noaptea în spectacol la Cazinou și prin birturile din Sinaia. Pînă pe la 3 dimineața le ținea tovărășie și iubita lor surioară Margareta, smochină uscată, dar figură simpatică, ajunsă la aproape 40 de ani fără să aibă „revelația" Miopului și, care, pusă în fața unui spectacol ce nu-l mai văzuse, petrecea „comme une petite folle", dar fără să-și piardă cu totul capul, așa încît avea precauția să reintegreze „Castelul" înainte ca frații ei să fie cu totul „gata". Înapoierile arhiducilor la Peleș, în zori, deșteptau zilnic ecourile jepilor stîncoși și pînă și împietrita lor impasibilitate, obișnuită cu tăcerea din jurul smeritei așezări a regelui Carol și a reginei Elisabeta. Priveau bieții jepi, plini de indulgență, dar și de dispreț, cum urcau odraslele împărătești la deal, în zigzaguri și în chiote, de-a valma cu bețivii adunați prin diferitele localuri („Embrassemoi, mon cher Georges !" — „Je t'aime bien, mon vieux François, parce que tu n'es pas Joseph !" — Ha, ha, ha !"), cum se pupau cu sentinelele de la corpul de gardă și cu vardiștii urduroși pe jumătate adormiți. La poarta Castelului, tovarășii de chef se despărțeau, dar nu totdeauna, și cei pătrunși înăuntru continuau să-și rîgîie veselia pe scările și prin culoarele Palatului, pînă-și nimereau odăile. Loveau cu bastoanele în coifurile și armurile medievale, răs-

turnau scaunele și canapelele, urlau și cîntau pînă ce larma deștepta damele și slugile găzduite în etajul de sus, căci în cel de jos nu locuia nimeni. leșeau toți pe pragul ușii, servitorii își făceau cruce, Margareta căsca, arhiducesa Blanca în papilote se repezea cu o umbrelă după odraslele ei și le ducea în lovituri și în „șimpfturi" pînă la paturile pe care se prăbușeau în neștire. Numai bătrînul arhiduce, surd ca un buștean, rămînea străin de tot ce se petrecea și ar fi sforăit mai departe în voia Domnului dacă grațioasa sa soție nu l-ar fi deșteptat cu sila ca să-și verse focul asupra lui.

Bătrînul Leopold Salvator ajunsese o ruină. Nu-l mai văzusem de mai bine de 20 de ani de pe vremea cînd, general ferches de artilerie, se plimba pe ulițele Vienei, cu nasul și ochii după fetițe. Acum, se tîra melancolic prin odăile și pe terasele Peleșului, gîrbovit, într-un veston de pensionar famelic, cu un fel de trîmbiță lungă în ureche, în care cei din jurul său răcneau pe rînd. El răspundea la toți : „So, so," și-și vedea mai departe de treabă — adică de nimic [...]

A treia zi după nuntă, regele, sătul de chefuri și de larmă, a expediat peste graniță rămășițele Atrizilor, dîndu-le și bani de drum. Ei însă au plecat cu părere de rău, căci se obișnuiseră toți cu mîncarea bună. După cîteva săptămîni, Leopold junior s-a înapoiat totuși la București, dar de data asta sub formă de samsar. Venise pe nesimțite, și într-o bună dimineață m-am pomenit cu el la minister. Mi s-a prezentat cu ifose de K.und K. [...] ca reprezentant al unei case de motociclete și mi-a cerut să-i aprob numaidecît, fără alte forme, o furnitură. Deși în cei 60 de ani ai vieții mele nu mai văzusem un habsburg într-o asemenea postură, cunoșteam prea bine trecutul celui de față ca să nu mă prea mire intervenția lui. L-am tratat cu politețe, l-am asigurat că voi studia propunerea și probabil că n-așI mai fi dat altă urmare afacerii, dacă n-ar fi venit a doua zi Vîlcovici la mine să mă informeze că alteța sa imperială și regală pătrunsese în mai multe servicii din Ministerul Comunicațiilor și căutase să-și plaseze marfa și oamenii, impunîndu-se smeriților funcționari români în numele înaltei sale rudenii. Mi-am dat seama că scandalul bătea la ușă și am raportat faptele regelui, rugîndu-l să ia măsurile ce va crede de cuviință. În ziua următoare, arhiducele Leopold a părăsit Bucureștiul și s-a dus să-și exercite talentele pe alte meleaguri.

Și revoluția franceză lăsase pe prinții Casei de Bourbon pe drumuri. Și-au strîns cu toții cureaua pantalonilor și au petrecut timpul bejeniei în mizerie. Unul singur, contele de Provence (mai pe urmă Ludovic al XVIII-lea) a încercat să-și cîștige viața dînd lecții, profesiune onorabilă ; dar nu numai prinții regali, dar nici chiar vreunul din aristocrații emigrați nu au decăzut pînă pe treapta samsarlîcului sau a traficurilor dubioase. În urma cascadei tronurilor din 1918—1919, reprezentanții celor mai ilustre și mai vechi dinastii s-au pus fără rușine în slujba gheșeftarilor veroși și au speculat fără rușine prestigiul numelui ce purtau. După marii duci ruși ajunși croitori, coafori, birtași, fără nici o vocațiune profesională și numai în slujba snobismului parizian și american, am văzut pe fiii kronprințului german, plasatori de cauciucuri în Argentina, pe prințul Paul al Greciei în nu mai știu ce fabrică de automobile din America, și mai tîrziu pe infantul Alfonso (cumnatul reginei noastre) inspector la Ford. Deosebirea de atitudine în lumea celor cu sînge „albastru" la un veac de distanță e un semn al timpurilor și văzută prin contingențele vieții moderne, purtarea unui Leopold de Habsburg nu trebuie să mire prea mult. Așezîndu-se pe față în rîndul escrocilor n-a făcut decît să asculte imboldurile unui temperament prea vioi, și a sărit dincolo de cal.

Crescut în ierarhia încă intactă a secolului trecut, m-am găsit jenat în fața capetelor încoronate cu o mostră în palmă și cu o ofertă pe buze chiar cînd nu erau escroci, ci băieți cumsecade, doritori să-și cîștige o pîine sau să-și îmbunătățească traiul. Îmi aduc astfel aminte de o scenă penibilă. Erau cîteva luni după mărețele serbări de la Sinaia, Ileana și arhiducele Anton obținuse permisia să petreacă cîteva săptămîni în România. Într-o dimineață am fost poftit la Cotroceni, arhiducesa Ileana dorind să-mi vorbească despre „Liga navală", o fundațiune a ei, la care ținea foarte mult, deși n-avea nici un rost în rosturile noastre. Pe cînd ascultam păsurile domniței noastre, arhiducele Anton a intrat în salonul în care ne aflam, **cu un voluminos ghiozdan sub braț,** și-a sărutat

soția și s-a scuzat pe lîngă mine că nu poate să stea fiindcă avea **întîlnire la Ministerul Comunicațiilor (și el !) pentru o furnitură de avioane ! Cumnatul regelui samsar de avioane,** iată o situație neprevăzută ! Mă întrebam ce ar fi gîndit bătrînul rege Carol dacă ar fi putut bănui așa ceva și care ar fi fost reacțiunea lui ! Se vede că și tînărul rege Carol n-a gîndit mai prejos ca cel bătrîn, căci n-am mai auzit nici de afacerea avioanelor, nici de alta în timpul scurtelor vizite pe care arhiducele Anton ni le-a mai făcut în anii următori [...]

Buclucurile prințului Nicolae • D-na Doleti și primul ei soț, Săveanu • Prințul Nicolae vrea să scape de Regență ca să se însoare • Drama de familie

Măruntele aventuri și incidente provocate de prinții colaterali n-ar fi izbutit să dea filmului Casei regale decît un interes foarte relativ. Pentru excitarea interesului celor care au asistat la desfășurarea lui, dar desigur nu și pentru mulțumirea lor sufletească, a intrat brusc în scenă și o vedetă : prințul Nicolae. De la ultima întrevedere pe care o avusesem cu dînsul, în ianuarie 1931, se ținuse la o parte și evitase pe cît putuse să apară în viața publică. Nu făcuse excepție decît pentru căsătoria soru-si Ileana, cu prilejul căreia a luat parte la toate serbările. Junele Nicolae era supărat foc ; sta acasă și urla și înjura între patru pereți : frate-său, regele, nu îi da voie să se însoare cu d-na Doleti. Relațiunile lui cu această „doamnă" datau de doi-trei ani, de pe la începutul Regenței. D-na Doleti n-avea nimic italian, era fiica unui Dumitrescu, zis Tohan, după un sat din județul Buzău, în care se născuse si unde avea o proprietate. De o frumusețe discutabilă, dar înzestrată cu toate atracțiile viciului, deșteaptă și șireată, prinsese în mrejele ei pe tînărul Săveanu (fiul lui Nicușor Săveanu, fostul ministru și viitorul președinte al Camerei), vicios și el, dar prostănac, în destul ca să o ia de nevastă. Prințul a cunoscut-o la Automobil-Club, unde doamna venea des să dejuneze cu soțul si cu amantul ei, dl. B., amîndoi membri ai cercului. Practica femeie făcea, cum zice francezul, „d'une pierre deux coups" si putea astfel să-și elaboreze în liniște prcgramul zilei. În patima lui sportivă, prințul Nicolae a întîrziat într-o zi prin birourile clubului si a rămas la dejun și el. Întîlnirea a fost decisivă, adevăratul „coup de foudre" : Nicolae își găsise **femeia vieții lui.** Cochetărie, bîlbîială de timid, ochi pe dos de mironosiță, manevrele de apropiere n-au fost lungi, și d-na Săveanu a căzut o dată mai mult pe spate. Dar de data asta pusese mîna pe ceva solid, și s-a hotărît să nu-i mai dea drumul. Cu oameni care au vocațiunea vieții de familie, acei din ramura noastră de hohenzollerni, lucrul nu era greu. Cei doi tineri și-au jurat dragoste și credință pe viață. Scandalul a izbucnit într-o zi cu soare, la poarta Automobil-Clubului. Prințul dejunase cu iubita și soțul ei, coborîse cîteștrei scara și cînd să se despartă, d-na Săveanu, în loc să se urce în mașina conjugală, s-a urcat în a prințului, și șterge-o, fără nici o explicație ! Săveanu a sărit în a lui, și după ei ! Au luat-o la goană spre Șosea, prințul înainte și Săveanu după el. În dreptul Palatului prințesei Elena, prințul a oprit mașina, a scos garda palatului și — tocmai sosea și Săveanu cu ochii beliți — nu s-a jenat să ordone arestarea supărătorului soț. S-a urcat apoi la volan lîngă damă și a plecat liniștit înainte. În fața scandalului, căci toată lumea a aflat cele întîmplate, tînărul Săveanu, silit probabil și de ai lui, a cerut divorțul. Ca compensațiune a fost numit Consul si detașat la Bruxelles. Mă aflam întîmplător interimar la Externe în momentul plecării tînărului erou, după înscrierea divorțului ; a venit tatăl Săveanu la mine : „Știi nenorocirea ce s-a întîmplat lui fiumeu, fii drăguț și dă-i ceva că n-are cu ce pleca la Bruxelles !". I-am dat 30 000 de lei în contul suplimentelor listei civile ! După divorț, d-na Dumitrescu-Tohan a luat numele de Doleti, pe care l-a găsit mai eufonic și mai elegant, după o bunică, italiancă din Brăila.

În cîteva luni d-na Doleti s-a înstăpînit complet peste inima și peste mintea principelui ei iubovnic, iar acesta n-a mai avut decît un gînd : să se însoare cu dînsa. Pe vremea aceea tradițiunea

și morala nu-și pierduse încă toate drepturile și prințul Nicolae își dădea seama că nu putea contracta o asemenea căsătorie cît timp era regent. De aci vădita antipatie cu care a început să-și îndeplinească înaltele sale funcțiuni, greutatea cu care miniștrii ajunsese să pună mîna pe dînsul pentru a-i explica afacerile curente și a-i obține semnătura, neașteptatele lui ieșiri împotriva instituției regenței și amenințările neîncetate cu demisia. Aghiotantul și omul lui de încredere, colonelul Manolescu, mi-a spus mai tîrziu, ca să-mi explice ura prințului împotriva regelui, că Nicolae **nu adusese** pe Carol în țară decît **fiindcă acesta îi făgăduise că-i va înlesni căsătoria.** Cred că lucrurile n-au fost tocmai așa ; mai întîi n-a adus Nicolae pe Carol — **a contribuit mult** la pregătirea atmosferei în armată și a ajutat pe sub mînă cît a putut, **dar nu l-a adus el. Carol ar fi venit și fără dînsul.** Apoi sînt convins că Carol, așa cum îl cunosc eu, **nu i-a făgăduit nimic,** și că versiunea cea exactă a acestor făgăduieli este aceea pe care mi-a dat-o regele și pe care o reproduc mai la vale [...]

Am întrebat pe regele Carol cum stau lucrurile cu privire la această făgăduială și iată textual răspunsul lui : „Am căutat în lungi conversații să conving pe Nicolae că vrea să facă o prostie și am sfîrșit prin a-i spune că niciodată nu îi voi da consimțămîntul meu. **Că poate să se însoare, treaba lui dacă nu pricepe — dar trebuie să aleagă între căsătorie și situația lui de prinț al familiei regale.** Dacă crede că va fi mai fericit ca soț al d-nei Doleti decît ca prinț al României, să o facă, dar din ziua din care se va fi căsătorit va pierde drepturile lui, chiar la titlul de prinț de Hohenzollern — i-a spus-o chiar șeful Casei noastre — și toate gradele, însărcinările și alocațiunile legate de calitatea lui de membru al familiei regale, din care va înceta să mai facă parte. Aceasta este făgăduiala mea de consimțămînt : **am făgăduit că voi respecta hotărîrea pe care va lua-o, fie și împotriva dorințelor și voinței mele.** Fiecare om e liber să se decapiteze".

Bineînțeles că n-am încercat un moment să-l induplec în favoarea cererii prințului, nu numai fiindcă o găseam absurdă, dar mai ales fiindcă mi-era frică ca nu cumva, cedînd asupra cazului frate-său, regele să nu se lase mai moale și asupra cazului său : atît ne mai lipsea, să vedem pe Duduia cocoțată pe tronul României. Acțiunea mea s-a mărginit la o îndulcire a raporturilor, pe cît a fost cu putință, între cei doi frați. Mai tîrziu, însărcinat de rege cu misiuni, mai mult sau mai puțin agreabile, pe lîngă recalcitrantul prinț, am făcut ce-am putut ca să împac lucrurile, dar sarcina a fost peste puterile mele — după cum se va vedea — și n-am ajuns la nimic.

În familia regală, raporturile se încordaseră nu numai între rege și prințul Nicolae care, încăpățînat ca un catîr și amorezat ca un prost, nu vroia să știe decît de căsătorie — dar și între rege și augusta sa mamă, atît de înțelegătoare săraca de ea, pentru toate pornirile inimii și sexului. Deși plină de sfială față de legătura lui clandestină, regina primise cu bucurie întoarcerea fiusău Carol. De cîte ori nu-mi spusese ea înainte: „Carol e făcut să domnească ; pe Carol l-am pregătit eu pentru domnie !" Deși posteritatea va primi cu un surîs această pretenție de ordin educativ, nu e mai puțin adevărat că regina avea încredere în primul ei născut, și mai avea încredere și în altceva : în influența ei asupra aceluia pe care îl „pregătise". Convingerea sa că Carol va domni sub **influența ei,** că dînsa va juca din nou un rol important, mai important chiar ca cel pe care îl jucase sub tutela lui Barbu Știrbey și a lui Ionel Brătianu pe timpul defunctului Ferdinand, era cu atît mai înrădăcinată în capul ei, cu cît socotea greșit pe fiul său, foarte sensibil sugestiunilor „familiei" — iar „familia", în carența principesei Elena [4], **era dînsa.** Vorbind o dată cu ea, pe timpul Regenței, de prințul exilat, regina mi-a spus cu căldură : „Elena n-a știut să ia pe Carol. Putea face din el ce vrea. Carol n-are decît o slăbiciune : viața de familie. Cînd era Ileana mică, deși vîrsta lui ar fi putut să-l îndrepte spre alte plăceri, venea și sta ceasuri întregi lîngă leagănul ei, se juca cu ea, făcea pe doica — era o priveliște de neplătit ! Elena n-a știut să-i creeze o viață de familie simpatică, și acum singur nu știe ce să facă. **„La force de la Lupescu sur lui, c'est qu'elle l-a trouvé désemparé".** Deși era un

[4] La începutul Restaurației, regina s-a arătat foarte rece față de ideea unei împăcări fie și numai de formă între Carol și Elena.

fond de adevăr în observația reginei, viitorul trebuia să-i dovedească că se înșelase atît asupra maleabilității lui Carol, cît și asupra puterii ei de sugestiune, ca unică reprezentantă a „familiei". La întoarcerea lui Carol, regina era însă plină de iluzii în această privință. Rolul ei șters în timpul Regenței și obligațiunea de a ceda primul pas principesei Elena nu o apropiase de regimul regelui minor, nu se simțea destul de bătrînă ca să fie pusă la o parte, în muzeul accesoriilor istorice. Toate la un loc o îndrumaseră să salute cu complezanță zorile noii domnii. Deziluzia a fost însă imediată. Regele Carol, care cunoștea forte bine, probabil, și temperamentul și intențiile dinamicei sale mame, a pus-o la pas din primul moment, sau cum zice românul, cu botul pe labe. Ca să îi piară orice poftă de amestec în afacerile domniei, augustul său fiu a silit-o de la început să stea liniștită în dosul gratiilor haremului și să se mulțumească cu ghitara amintirilor și cu dulceața de trandafiri. I-a interzis orice contact cu Știrbey sau cu familia lui, și pînă și Ileana n-a mai avut voie să vadă pe „nenea Barbu" sau pe „fetițele" lui. Noul încoronat n-a socotit însă despărțirea dintre regala sa mamă și omul ei ca o suficientă răzbunare pentru memoria tată-său și pentru umilințele trecutului, și s-a repezit asupra „prințului" odinioară atotputernic, cu toate amenințările, cu toate vexațiunile și cu toate persecuțiunile „compatibile" cu legile si cu regulamentele „în vigoare", pînă ce l-a silit, după cîteva luni, să plece din țară și să se expatrieze împreună cu credincioasa lui soție. Neputincioasă, regina își frîngea mîinile în dosul gratiilor, plîngea și primea în fiecare zi altă lovitură. Umilită, se supunea la toate, fiindcă regele o ținea cu paralele, amenințînd-o de fiecare dată cu o reducere din partea ce i se cuvenea din lista civilă. Ca să se învețe minte, abia urcat pe tron, i-a și redus cu vreo 4 milioane de lei alocația anuală ce primise pînă atunci, recomandîndu-i să mai împuțineze numărul cailor de călărie și al doamnelor de onoare. Pe acestea, de altminteri regele ar fi vrut să le vadă toate schimbate, fiindcă le considera înfeodate lui Barbu Știrbey, afară de d-na Mavrodi, credincioasă și neclintită carlistă ca și fetele ei. Neîndrăznind totuși să mărturisească adevăratul motiv, avusese delicatețea (înainte de toate față de zisele dame) să ceară înlocuirea lor cu altele mai tinere, „fiindcă erau prea bătrîne". Regina a rezistat, a refuzat să-și schimbe damele, iar biata Irina Procopiu, în naivitatea ei, și-a vopsit părul ca să pară mai june. Ca să facă față economiilor impuse de domnul fiu, doamna mamă s-a mulțumit să vîndă cîțiva cai și să taie lefurile damelor de onoare.

Vigilența filială n-a despărțit-o însă numai de Barbu Știrbey și de ai lui: n-a mai avut voie să primească nici să întîlnească aiurea pe un om politic român sau străin, castelul Pelișor fiind astfel transformat într-un adevărat gineceu, în care n-au mai putut să pătrundă decît femeile și eunucii vieții noastre politice Ca să ajungă să ne spună cîte ceva, prăbușita împărăteasă (unde erau clipele de suferință, dar și de mărire de la Iași !) era silită la tot felul de combinații [...]

Se supunea însă la toate, pînă în cele din urmă, de frică să nu-i taie din leafă.

Pînă în toamna anului 31, relațiunile dintre rege și regina Maria au fost cînd mai rele, cînd mai bune, raporturile lor zilnice s-au desfășurat încă pe un fond de animozitate reciprocă crescîndă, animozitate datorită tocmai unei extraordinare similitudini de caracter. Amîndoi erau la fel de încăpățînați, voluntari, ambițioși și închipuiți. Amîndoi se considerau infailibili și voiau să îndrumeze tot ; impulsurile erau identice la mamă și la fiu, **numai potențialul voinței era diferit.**

Ca toți veleitarii, Carol izbucnea, dar renunța la planul urmărit îndată ce da de o greutate, sau chiar și numai fiindcă concepea alt plan. Regina Maria o dată pornită, era, dimpotrivă, greu de oprit și sub aspecte mai puțin violente voința ei nu se obosea și știa să-și ajungă țelurile, cîte o dată după nenumărate ocoluri.

În anul care trecuse de la urcarea lui Carol pe tron, i se năruise toate nădejdile, puse în scumpul ei fiu, „pe care-l educase" în vederea unei intime colaborări la cîrma statului. De aci pînă să ia automatic poziție împotriva oricărei hotărîri sau acțiuni a tînărului rege nu era decît un pas, pe care regina jignită în ce avea mai scump, în amorul ei propriu și în ambițiunile ei politice, s-a grăbit să-l facă.

(Va urma)

NOAPTEA CUȚITELOR LUNGI

— Dragă Ernst.
— Dragă Adolf...
Hitler și Roehm, înconjurați de „cămășile brune" la cîteva luni de la preluarea puterii de către naziști

L. GHERGHINESCU

La 1 ianuarie 1934 Hitler îi trimitea lui Ernst Roehm, căpetenia formațiilor S.A. [1], o lungă scrisoare care se termina cu următoarele declarații patetice de recunoștință, afecțiune și amiciție :

La capătul primului an al marii prefaceri național-socialiste, mă simt dator să-ți mulțumesc, dragul meu Ernst, pentru neprețuitele servicii pe care le-ai adus mișcării și să te asigur că sînt recunoscător destinului, pentru că mi-a îngăduit să am oameni ca tine printre prietenii și colaboratorii mei.

Cu sinceră prietenie și întreaga mea recunoștință.

Exact șase luni mai tîrziu, la 1 iulie, Roehm era împușcat, din ordinul lui Hitler, într-o celulă a închisorii Stadelheim din München. Era cel mai de seamă episod dintr-o sîngeroasă răfuială care a rămas cunoscută în istoria celui de-al III-lea Reich sub numele de „noaptea cuțitelor lungi".

Teroarea „cămășilor brune"

Hitler și Roehm se tutuiau de 15 ani. Făcuseră cunoștință în 1919, cînd aderaseră amîndoi la un „partid" de extremă dreaptă din Bavaria, care număra pe atunci... șapte membri. Viitorul führer era, la acea dată, angajat civil al unui regiment din München, avînd ca misiune, după propria sa expresie, „scoaterea cu sila a gărgăunilor democratici și socialiști din mințile oamenilor". Roehm era ofițer de carieră, cu gradul de căpitan, și făcea parte din statul major al districtului militar nr. 7. O schijă de obuz îi zdrobise, în 1914, rădăcina nasului, ceea ce dădea figurii lui porcine o înfățișare și mai respingătoare.

De la prima lor întîlnire, cei doi s-au plăcut și apreciat reciproc. Un an mai tîrziu, cînd Hitler și-a creat propriul său partid, Roehm l-a urmat, obținînd pentru el sprijinul armatei, fără de care o asemenea mișcare era sortită pieirii : fondurile statului major au servit la organizarea de mitinguri, la tipărirea afișelor și broșurilor de propagandă, și mai ales la angajarea de membri în batalioanele de asalt, înființate în 1921 și puse la început sub comanda unui fost ocnaș, Johann Klintzich.

Brutal, grosolan și profund imoral, Roehm s-a ocupat cu multă sîrguință de educarea celor din S.A. într-un „spirit ofensiv, fără menajamente față de adversar, fără reticențe și fără compromisuri" (caracterizarea aparține lui Goebbels). Traduse în practică, aceste principii de conduită au însemnat instaurarea unei veritabile terori antimuncitorești și antidemocratice, la München și în alte localități bavareze. „Cămășile brune" — cum li se spunea membrilor batalioanelor de asalt, din cauza uniformei lor — atacau întrunirile partidelor de stînga, le devastau sediile și foloseau bîta, cuțitul și pistolul pentru a schilodi sau ucide pe cei ce li se împotriveau.

În 1923, naziștii au făcut o tentativă de a înlătura guvernul **landului** Bavaria și de

[1] S.A. (Sturmabteilung) : batalioanele de asalt naziste.

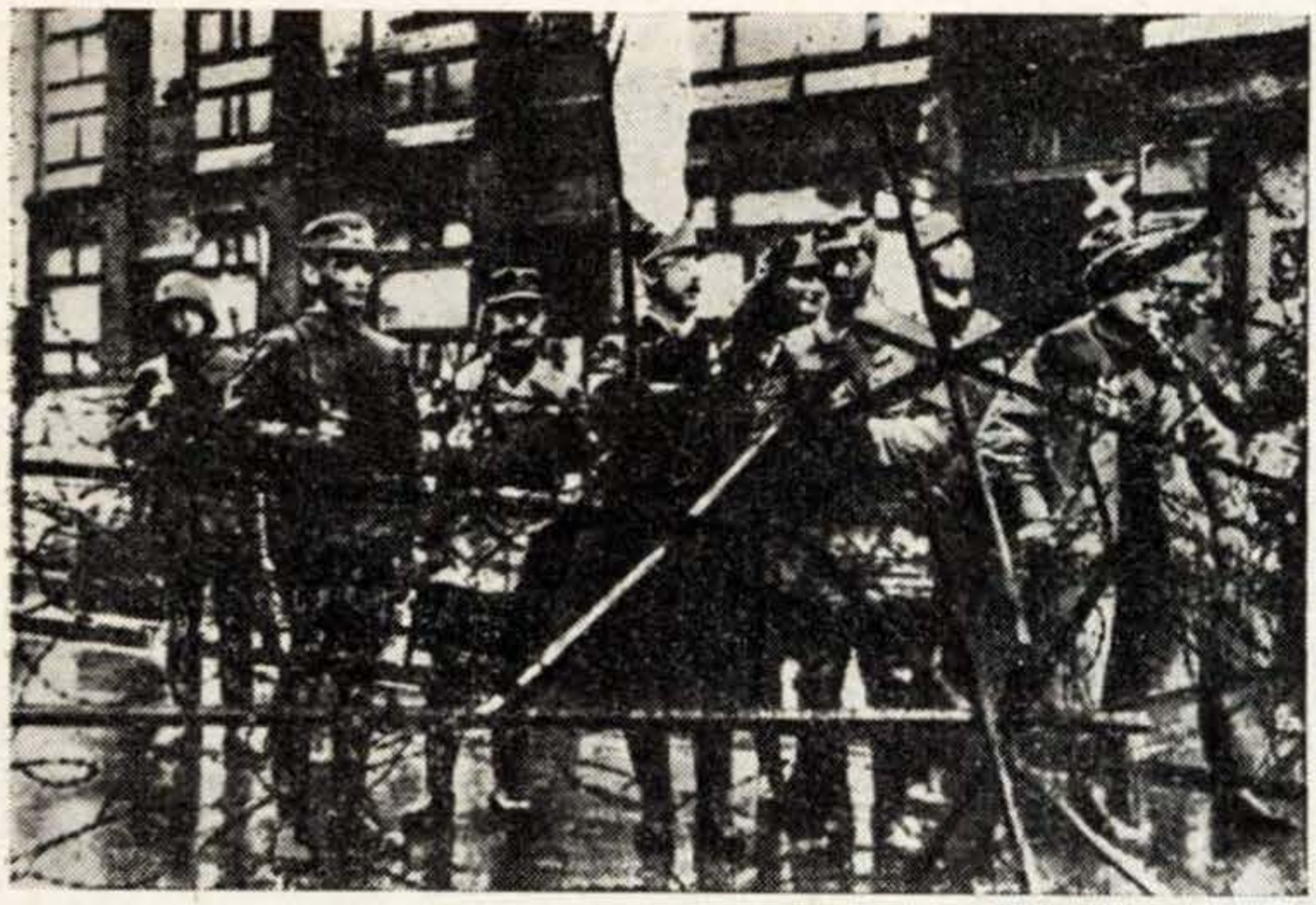

Puciștii de la München (noiembrie 1923) capitulează după primele focuri de armă : în spatele sîrmei ghimpate care înconjoară ministerul de război, Himmler înalță steagul alb. În dreapta, Roehm (X)

BERLIN

30 iunie

1934

a pune mîna pe putere. Puciul era organizat de Hitler, cu complicitatea ultrareacționarului general Ludendorff. La 9 noiembrie, în fruntea a 3 000 de S.A., ei s-au îndreptat spre centrul Münchenului, cu intenția de a ocupa punctele strategice ale orașului. Cu o zi înainte, Roehm izbutise să pătrundă în birourile ministerului de război.

Acesta a fost însă unicul succes al complotiștilor. Cîteva ore mai tîrziu, Roehm era încercuit în sediul ministerului de trupele rămase credincioase guvernului. Tentativa lui Hitler și Ludendorff de a-l despresura a eșuat lamentabil : a fost suficientă o salvă trasă de cîteva zeci de polițiști care barau strada Residena, pentru ca miile de „cămăși brune" să o ia la fugă, înspăimîntate. Convins că e grav rănit (în realitate își scrîntise umărul, aruncîndu-se pe pavaj, pentru a nu fi nimerit de gloanțe), Hitler s-a grăbit și el să se pună la adăpost.

Împreună cu Roehm și ceilalți consorți, el a fost arestat a doua zi. Dar magistrații s-au arătat deosebit de mărinimoși cu puciștii : deși codul penal prevedea pedepsirea loviturilor de stat cu muncă silnică pe viață, Hitler a fost condamnat la cinci ani de închisoare și eliberat după numai nouă luni de detențiune. O soartă la fel de blîndă au avut și complicii lui, inclusiv Roehm.

Dar acesta se săturase, pentru moment, de aventuri naziste, care ofereau avantaje puține și riscul de a se alege cu un glonte în cap. În 1925, el a plecat în Bolivia, unde a căpătat gradul de locotenent-colonel și s-a ocupat, vreme de cinci ani, de represiunile organizate împotriva țăranilor.

Abia în 1930 a revenit în Germania, după nenumărate insistențe ale lui Hitler. Acesta avea urgentă nevoie de Roehm ca șef al S.A.-ului. Pe de o parte, muncitorii — și, în primul rînd, comuniștii — se organizaseră în detașamente de apărare, astfel încît agresiunile „cămășilor brune" se soldau adesea cu usturătoarea lor înfrîngere. Pe de altă parte, în rîndul batalioanelor de asalt domnea o haotică indisciplină, care le făcea să se încaere pentru o sticlă de **schnaps** sau pentru un ceas furat de la un trecător.

Roehm a reușit să introducă o oarecare ordine în rîndul acestei bande de criminali. Toți istoricii nazismului sînt de acord în a recunoaște drept hotărîtoare contribuția sa la pavarea drumului spre putere, pe care l-a parcurs Hitler în cei trei ani următori.

Idiotul de caporal

În 1933, führerul era cancelar al Germaniei. În fruntea S.A.-ului, Roehm dispunea de 500 000 de oameni, cu alte cuvinte de un efectiv de cinci ori mai mare decît al Reichswehrului (armata regulată), ale cărei limite fuseseră fixate prin tratatul de la Versailles. Era o situație pe care ofițerii superiori o suportau cu dificultate, cu atît mai mult cu cît fostul căpitan nu se sfia să-și exprime în public proasta lui părere despre ei : „Generalii sînt toți niște cîrpaci. Nu poți aștepta de la dînșii nici o idee bună".

Pe vremea cînd Hitler și Himmler erau mîndri să poarte cămășile brune...

Ambiția lui Roehm era de a încorpora în rîndurile S.A.-ului atît Reichswehrul, cît și numeroasele organizații paramilitare existente, dintre care cea mai importantă era **Stahlhelm** [1]. Era un mijloc de a ocoli prevederile tratatului de pace și, în același timp, de a face din el însuși un generalissim. Hitler privea cu simpatie proiectul, dar se temea de o înfruntare directă cu casta militară, atîta vreme cît mai trăia bătrînul mareșal Hindenburg, care era președintele Republicii Germane. Un alt motiv care-l obliga pe führer să nu se pună rău cu ofițerii era determinat de proiectele lui expansioniste în cadrul cărora era firesc ca armata să ocupe un loc de seamă.

La începutul lui 1934, conflictul dintre S.A. și Reichswehr s-a ascuțit considerabil. O încercare a lui Hitler de a aduce antagoniștii în jurul unei mese rotunde a dat greș și, după plecarea generalului von Blomberg, căruia refuzase să-i dea mîna, Roehm nu s-a sfiit să declare șefului și prietenului său :

— Pe mine n-o să mă învețe un idiot de caporal cum să mă port.

[1] Stahlhelm : „Coiful de oțel".

Această nedelicată aluzie la gradul pe care-l avusese Hitler în primul război mondial pare să-l fi jignit grav pe führer, mai ales că ea fusese rostită în prezența unui numeros anturaj. Goering, Goebbels, Himmler și alte căpetenii naziste, cărora ambițiile lui Roehm le creiau serioase preocupări, au speculat din plin lipsa lui de tact, continuînd să furnizeze lui Hitler amănunte reale sau născocite despre disprețul manifestat de conducătorul „cămășilor brune".

De un mare ajutor le-a fost Viktor Lutze, comandantul grupei S.A. „Nord" (Hanovra), care-l invidia pe superiorul său și ar fi dorit să-i ia locul. Lutze a intrat în contact atît cu cercurile ofițerești, cît și cu Reynhard Heydrich, șeful siguranței, aducîndu-le dovezi despre un pretins complot împotriva lui Hitler, conceput și organizat de Roehm.

Prin stîngăciile și gafele lui, acesta a ușurat mult sarcina lui Lutze. Lipsit de fler, Roehm nu a înțeles că demagogia socială a naziștilor din perioada electorală nu mai era la modă după venirea lor la putere. Pentru a ralia cît mai strîns în jurul său masa „cămășilor brune", amatoare de o chivernisire rapidă, el a început să agite lozinca „celei de a doua revoluții" : exproprierea marilor averi și împărțirea lor între fidelii zvasticii, lipsiți de mijloace materiale.

Este interesant de remarcat că numeroși cercetători ai arhivelor naziste s-au lăsat amăgiți de limbajul lui Roehm din ultimele sale luni de viață și îl socotesc un exponent al aripii „stîngi" a partidului. John Wheeler- Bennet, de pildă, care analizează cu luciditate multe aspecte din istoria celui de-al III-lea Reich, este convins că Roehm reprezenta „tendințele proletare din rîndurile hitleriștilor".

E adevărat că șeful S.A.-ului folosea o terminologie capabilă să dea naștere la unele confuzii. În discursurile sale, el ataca „reacțiunea" și făcea aluzii la iminenta revoluție „național-**socialistă**". Dar noțiunile cu care jongla nu aveau, de fapt, nici un conținut „de stînga". Ceea ce îl interesa era, în principal, să-și creeze o bază de masă în sînul propriei sale formații și, în secundar, să-i sperie pe cei bogați, pentru a dobîndi de la ei cît mai substanțiale avantaje materiale.

Răfuiala

În primăvara lui 1934, Hitler se afla sub presiunea celor trei categorii de dușmani pe care izbutise să și-i facă Roehm : comandamentul Reichswehrului, cercurile industriale și financiare, și în sfîrșit, cei

mai apropiați colaboratori ai führerului. Cu toții cereau capul lui Roehm.

Bizuindu-se pe „probele" furnizate permanent de Lutze, Goering și Himmler i-au înfățișat lui Hitler, cu lux de amănunte, pericolul unei conspirații dirijate de Roehm. Prima măsură luată de führer a fost de a decreta iulie drept lună de concediu pentru S.A. : în răstimpul ei, membrii batalioanelor de asalt nu aveau voie să poarte uniforma și nici să participe la defilări și exerciții. Roehm a fost nevoit să se încline, dar pentru a contracara o eventuală dizolvare a organizației, a convocat o conferință a șefilor S.A. în localitatea balneară Wiessee, din apropiere de München, și l-a invitat pe Hitler să participe. Data reuniunii : ultima zi a lunii iunie.

Se pare că hotărîrea definitivă a führerului de a lichida S.A.-ul și pe conducătorul său a fost luată în ultima săptămînă a aceleeași luni. La 25 iunie, generalul von Fritsch, comandantul suprem al armatei, a decretat starea de alarmă, consemnînd trupele în cazărmi și anulînd toate permisiile. Trei zile mai tîrziu, S.A.-ul primea un ordin asemănător din partea lui Himmler.

În noaptea de 29 spre 30 iunie, Hitler, însoțit de Lutze, a sosit cu avionul la München și a plecat imediat spre Wiessee. Roehm și ciracii săi dormeau liniștiți la hotelul „Hanslbauer". Deșteptarea a fost tragică. Obergruppenführerul Edmund Heines, primul adjunct al lui Roehm, a fost smuls din pat și împușcat chiar în fața hotelului. Aceeași soartă au împărtășit-o alți doisprezece comandanți de batalioane S.A., care se aflau acolo.

Roehm a fost transportat la München și întemnițat în închisoarea Stadelheim. Din ordinul lui Hitler, i s-a pus la dispoziție un pistol, pentru a se sinucide. Dar el a refuzat, declarînd, așa cum afirmă martorii oculari :

— Dacă Adolf vrea să mă căsăpească, s-o facă cu mîna lui.

Adolf a preferat însă să încredințeze, această nobilă misiune S.S.-iștilor Eicke și Lipke, care au tras de trei ori în Roehm pînă ce acesta și-a dat ultima suflare.

Între timp, führerul transmisese la Berlin parola „colibri". Era semnalul de dezlănțuire a represiunii împotriva S.A.-ului : 150 de șefi ai batalioanelor de asalt au fost ridicați de la domiciliile lor și împușcați la zidul școlii de ofițeri „Lichterfelde".

Dar „noaptea cuțitelor lungi" a fost un prilej pe care Hitler l-a folosit pentru a lichida și alți adversari politici, care nu aveau nimic comun cu S.A.-ul. Generalii von Schleicher și von Bredow au fost împușcați, împreună cu soțiile, în pragul propriilor locuințe. La fel au sfîrșit : Gregor Strasser, în trecut adept al nazismului doi colaboratori apropiați ai fostului cancelar von Papen, fostul prim ministru al Bavariei, Gustav Kahr, care rezistase puciului din 1923, călugărul Bernhard Stempfle, care-l ajutase pe Hitler să scrie „Mein Kampf", dar care cunoștea episoade compromițătoare din viața lui personală etc.

Lutze, adjunctul și inamicul lui Roehm

Printre cei executați, se numărau și cele trei „cămăși brune" care incendiaseră Reichstagul în 1933, oferind astfel pretextul pentru instaurarea stării de asediu și pentru declanșarea crîncenelor represiuni anticomuniste.

Trăsătura comună a tuturor celor enumerați mai sus era faptul că, înainte de a fi victime, fuseseră complici mai mult sau mai puțin entuziaști ai lui Hitler. Dar au murit și oameni cu desăvîrșire nevinovați. Astfel, criticul muzical Willi Schmid a fost asasinat sub ochii soției și celor trei copii ai săi, în urma unei... erori : fusese confundat cu un alt Willi Schmid, șef al unui batalion de asalt.

„Noaptea cuțitelor lungi" a ținut în realitate două nopți — pînă în dimineața de 2 iulie. Era prima baie de sînge a naziștilor și a costat mai bine de o mie de vieți. În comparație însă cu masacrele care aveau să urmeze, cele întîmplate atunci capătă, în perspectiva timpului, proporțiile unei banale răfuieli între gangsteri.

Născut la 28 septembrie 1882 în satul Perchiu din comuna Huruiești (raionul Adjud), eminentul istoric Vasile Pârvan a fost răpit științei acum 40 de ani printr-un sfîrșit neașteptat, la 26 iunie 1927, într-o clinică chirurgicală din București. În scurta sa viață, acest spirit de elită a închinat antichității clasice partea cea mai importantă a activității sale atît de complexe și de intense.

În anii de facultate de la București, el fusese prins cu desăvîrșire în preocupările de istorie medievală și modernă a românilor, în care se distinsese ca eminent discipol al unor somități ca Nicolae Iorga, Ion Bogdan, Dimitrie Onciul.

Cu toate acestea, tînărul student Pârvan nu fusese nici atunci străin de farmecul civilizației greco-romane. Concomitent cu laborioasa sa activitate din seminariile de istorie națională, el urmase și cursurile de filologie clasică, fiind chiar unul din cei mai distinși elevi ai lui Dimitrie Evolceanu. Iar cînd, la terminarea facultății, își dădea examenul de capacitate pentru învățămîntul secundar, avea să-și aleagă ca materie principală limba latină. De altfel, pasiunea lui pentru cultura antică venea de departe, chiar din frageda adolescență. El își făcuse cursul secundar, ca premiant, la liceul clasic din Bîrlad, reputat pe atunci ca unul din cele mai bune pentru învățarea limbii grecești și a celei latine.

Vasile PÂRVAN

istoric al antichității clasice

Prof. univ. RADU VULPE

Reamintirea acestor amănunte e necesară pentru a înțelege trecerea lui Pârvan de la lucrările sale medieviste din țară la studiile de istorie antică pe care le-a făcut peste hotare. În momentul cînd, proaspăt licențiat, în 1904, avea să candideze cu succes la bursa pe care Universitatea din București o instituise pentru studii de istorie veche în Germania, Pîrvan pornea pe noul său drum, înarmat cu pregătirea necesară și cu o dispoziție sufletească de mult manifestată.

În Germania, unde a rămas în total cinci ani, Pârvan a depus o muncă fără preget, îndeplinind toate lucrările cerute în diferitele seminarii pe care le frecventa și strîngînd un imens material nu numai în vederea tezei de doctorat, dar și pentru alte studii pe care le proiecta pentru viitor, cu deosebire în legătură cu antichitatea patriei sale. Pînă la sfîrșitul vieții aveau să-i folosească notele adunate atunci. Profesorii săi de aici, printre care figurează nume cu mare răsunet, ca H. Gelzer, Eduard Meyer, O. Hirschfeld, Lehmann-Haupt, Kekule von Stradonitz, H. Dessau, K. Regling, Conrad Cichorius, i-au dat aprecieri din cele mai bune. Erau cu toții atît de uimiți de capacitatea extraordinară a acestui tînăr și de maturitatea pregătirii cu care venise din țară, încît de la început l-au considerat ca pe un egal *(ebenbürtig)*.

Activitatea lui creatoare în cîmpul antichității s-a desfășurat de la început pe două direcții : una națională, alta universală. Pe linia națională, el a scris încă din 1906, la Berlin, lucrările *Cîteva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia Traiană* și *Salsovia*. Cea dintîi trasa liniile generale ale unei sinteze asupra țării noastre în epoca romană. Era un plan complet, care lua în considerare toate problemele esențiale ale istoriei noastre vechi și în care, pentru prima oară, se acorda elementului băștinaș o importanță primordială. În a doua lucrare, după ce analiza o inscripție din secolul IV e.n., care permitea localizarea definitivă a Salsoviei antice la Mahmudia și care oferea importante amănunte despre ultimele încercări de apărare ale credințelor păgîne în fața creștinismului triumfător, Pârvan proceda din nou la o expunere programatică, preconizînd de data aceasta săpături arheologice sistematice pe limes-ul din Dobrogea. Cu acest prilej, el socotea de urgentă necesitate formarea unei serii de tineri arheologi români care să fie atrași în această vastă operă de explorare. Punctele de program propuse intrau de fapt în propriul său plan de activitate, pe care și-l întocmea de pe acum și pe care va căuta să-l urmeze în tot cursul vieții.

Pe linia istoriei universale, Pârvan avea să înceapă cu teza sa de doctorat despre naționalitatea negustorilor din imperiul roman (*Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*), apărută în 1909. Valoarea lucrării e cu mult mai presus decît ar reieși din folosirea ei ca teză pentru un titlu universitar. În același timp, Pârvan a pregătit și un întins studiu istoric despre Marcu Aureliu (*M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*), pe care l-a publicat tot în 1909, în românește.

Tot în acea vreme Pârvan a pregătit o a treia lucrare mare, concepută de data aceasta pe linia antichității naționale. Este cartea *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, care, departe de a se limita la modesta aluzie epigrafică din titlu, cuprinde și toate izvoarele istorice și lingvistice de care se putea dispune pe atunci relativ la acest subiect. Autorul conclude că misionarismul creștin în Dacia s-a dezvoltat după plecarea legiunilor lui Aurelian, cu deosebire în secolele IV—V, că creștinismul românesc este la origine opera misionarilor latini, iar nu a celor orientali, că poporul român s-a format printr-un contact permanent între populațiile romane de pe ambele maluri ale Dunării.

După obținerea doctoratului și după o călătorie arheologică în Italia, Pârvan s-a întors în țară, fiind numit chiar în 1909 la catedra de istorie veche și epigrafie a Universității din București, rămasă vacantă prin moartea lui Grigore C. Tocilescu. În anul următor avea să devină director al Muzeului Național de Antichități, iar încă un an mai tîrziu era ales membru al Academiei Române. La o vîrstă de mai puțin de 30 de ani, el se vedea ridicat la trei din cele mai importante demnități culturale. Avea în mînă principalele situații de pe care putea să acționeze în scopurile sale științifice și le-a justificat cu mult peste așteptări.

La catedră și la seminariu s-a dovedit un maestru strălucit, prin vivacitatea gîndului, prin noutatea și profunzimea ideilor sale despre fenomenele istoriei antice, prin erudiția sa impunătoare, prin riguroasele metode de cercetare, prin sobrul și impresionantul său dar de expunere. La conducerea Muzeului, care a fost totdeauna un Institut arheologic de fapt, a arătat o neîntrecută destoinicie ca organizator. I-au lipsit mijloacele necesare pentru a se ocupa de cerințele muzeistice ale instituției ; în schimb a dat un impuls hotărîtor explorărilor arheologice pe teren. După ce a publicat o lucrare de interpretare istorică despre *Cetatea Tropaeum*, săpată anterior de către Gr. Tocilescu și G. Murnu, a deschis un nou șantier, în cetatea *Ulmetum* de la Pantelimonul de Sus, o fortificație romană de un spațiu mai restrîns, a cărei explorare putea fi dusă pînă la capăt într-un timp limitat. Săpăturile au durat acolo patru ani, cu rezultate arheologice și epigrafice deosebit de prețioase mai ales pentru studiul vieții rurale romane, pe care le-a publicat într-o monografie în patru tomuri. În același timp a mai scos la iveală trei memorii academice, cuprinzînd roadele altor cercetări diverse, din Dobrogea, Oltenia și Moldova de Jos.

Imediat după încheierea săpăturilor de la Ulmetum, în 1914, Pârvan a deschis un nou șantier de seamă în cetatea *Histria*, străvechea colonie milesiană de pe malul lacului Sinoe. În sfera preocupărilor sale arheologice, limitate la început la epoca romană, intra acum și perioada de înflorire a civilizației elenice. Fiind vorba de un important oraș sclavagist din regiunile noastre, cel mai vechi de pe cuprinsul României, cu o viață continuă care a durat 12 secole și cu o mare întindere, șantierul Histria avea să devină permanent. În proporții sporite, cu mijloace mult mai ample și cu rezultate mereu bogate, activitatea acestui șantier continuă și în prezent. Din abundentele materiale descoperite la Histria, Pârvan a apucat să publice, cu excelente comentarii, trei serii de inscripții grecești și latine, printre ele fiind unele de o importanță istorică excepțională. Concomitent cu munca sa de la Histria,

Pârvan s-a ocupat, ocazional, și cu celelalte două orașe grecești de pe litoralul nostru : *Tomis* (Constanța) și *Callatis* (Mangalia), procedînd la săpături și publicînd asupra lor studii bogate.

Săpăturile conduse de Vasile Pârvan, cu deosebire cele de la Ulmetum și de la Histria, pe lîngă importanța rezultatelor lor documentare, au avut fericitul efect de a consolida o școală românească de arheologie și de istorie veche, pe care el, cel dintîi, a reușit s-o creeze.

După anii de încordare ai primului război mondial, Vasile Pârvan a scris o serie de lucrări care ieșeau din cadrul riguros al ocupațiilor științifice obișnuite. Acele lucrări sociologice sau filozofice, reprezentînd articole speciale, prelegeri universitare ocazionale și discursuri comemorative, sînt foarte importante, pe de o parte fiindcă ne dau prilejul să cunoaștem vederile sale generale asupra marilor probleme ale unei lumi ce încă nu ieșise bine din război și, pe de alta, fiindcă ne permit să surprindem limitele gîndirii sale rațional-idealiste. Dar chiar aceste încercări de sociologie ori de filozofie generală sînt profund impregnate de cultura lui clasică. De la *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, o sinteză de ideologie burgheză progresistă, scrisă în iunie 1918, pînă la *Datoria vieții noastre*, o admirabilă expunere de etică culturală, pînă la *Despre valorile istorice* și *Despre ritmul istoric*, demonstrații de filozofie istorică, pînă la splendidele flori ale spiritului său cuprinse în volumul *Memoriale*, fără a vorbi de eseurile pornite direct de la problemele antice, ca *Gînduri despre lume și viață la greco-romanii din Pontul Stîng*, *Parentalia*, *Anaxandros*, *Laus Daedali*, ori de cursurile sale speciale de istoria religiilor și despre originea dramei antice, recunoaștem la fiece pas un gînditor subtil, care în forma literară originală a unui distins stil academic, exprimă reflecțiile unei rațiuni formate în intimitatea antichității clasice.

Începînd de prin anii 1922—1923, Vasile Pârvan s-a întors la opera lui de creație științifică și de cercetări pe teren. Atunci a scris el cartea *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, într-un atractiv stil de popularizare, „pe înțelesul tuturor", dar cu un bogat fond de erudiție și de interpretări originale, producînd o primă sinteză istorică a rezultatelor pe care le obținuse prin cercetările sale din Sciția Minoră. Aci el analizează împrejurările locale în momentul apariției romanilor, stăruind asupra vieții getice și asupra avîntului comercial al cetăților elene din Pontul Stîng, stabilește etapele așezării elementelor romane aduse prin armată, ori prin colonizări civile individuale de caracter agricol, studiază organizarea teritorială și toate progresele vieții materiale și spirituale a populației romanizate din epoca de apogeu a dominației romane la Dunărea de Jos.

Tot în anul 1923, Pârvan a prezentat la Congresul internațional de istorie de la Bruxelles comunicarea *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în care pentru prima dată se urmărea progresul influențelor grecești în regiunile geto-dace pe baza descoperirilor arheologice. Această comunicare, ca și lucrarea *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, prin care demonstra originea antică preromană a numelor actuale ale Dunării, Prutului, Siretului, Buzăului, Argeșului etc., reprezintă primii pași ai lui Pârvan spre realizarea punctului de program din tinerețe referitor la băștinașii de pe teritoriul carpato-danubian. Pe acest drum va înainta apoi repede, ocupîndu-se intens de arheologia epocilor comunei primitive, printr-o întinsă acțiune de explorare în stațiunile dace și „preistorice" din stînga Dunării, executate de elevii săi și de colaboratorul său Ion Andrieșescu, primul specialist român în arheologia acelor epoci îndepărtate. Intervenția atît de rodnică a lui Vasile Pârvan în arheologia orînduirii comunei primitive, care avea să-l ducă la realizarea acelei sinteze capitale care e *Getica*, departe de a fi reprezentat o schimbare de preocupări, a pornit tocmai de pe poziția sa clasicistă și i-a fost impusă de necesitatea de a studia evoluția culturii autohtone din Dacia, fără de care, după cum scrisese el încă de pe cînd era la Berlin, nu se pot înțelege nici originile noastre romane.

Pornind de la comentariile istorice ale unui raport despre săpăturile dintr-o stațiune getică din Bărăgan, *Getica* a fost completată cu foarte dezvoltate capitole despre istoria și cultura geto-dacă, bazate pe izvoare greco-romane și pe interpretări formulate în lumina istoriei greco-romane, iar concluziile cărții, sprijinite și pe analiza unui abundent material arheologic, sînt încadrate în ondulația unui vechi fenomen de penetrație occidentală spre Carpați, care îi explica autorului profunda romanizare ulterioară a Daciei. Și mai evidentă apare această preocupare în ultima carte a lui Vasile Pârvan — *Dacia : Civilizațiile antice din ținuturile*

carpato-danubiene — apărută după moartea sa. La problemele din *Getica*, extinse de data aceasta la întregul bazin al Dunării, el adaugă un capitol complimentar, *Carpato-danubienii și romanii*, în care face o sinteză a procesului romanizării Europei centrale și răsăritene, spre a conclude că poporul român reprezintă o insulă romană rămasă dintr-o mare unitate provincială danubiană, care la rîndul ei urma unei expansiuni anterioare celtice, precedată și ea de străvechi pătrunderi italice villanoviene.

Paralel cu cărțile sale de protoistorie, el a continuat să scrie lucrări referitoare la antichitățile epocii greco-romane. Printre ultimele producții de acest fel sînt considerațiile sale asupra episcopatului creștin antic al Sciției Minore, studiul despre *Municipium Aurelium Durostorum*, comunicarea sa despre un relief creștin din secolul VII e.n., un comentariu epigrafic despre triburile milesiene de la Tomis, un studiu despre situația regelui trac Cotys ca magistrat suprem la Callatis, un articol despre o monedă arhaică olbiană găsită la Salsovia. Unele din aceste lucrări au apărut în *Dacia*, un periodic întemeiat de el în limba franceză, care a adus mari servicii științei noastre arheologice și a contribuit la creșterea prestigiului științific românesc peste hotare. Lui Vasile Pârvan i se datorește și organizarea Școlii Române din Roma, un institut de studii superioare, menit să înlesnească perfecționarea arheologilor, istoricilor și artiștilor români în țara clasică a culturii antice și a Renașterii. Contribuția acestei instituții la perfecționarea calitativă a arheologiei și a studiilor clasice în România a fost considerabilă. Aproape toți discipolii lui Pârvan și mulți din elevii acestora au trecut pe acolo. Toți membrii Școlii au publicat lucrări în anuarele speciale ale acestei instituții : *Ephemeris Dacoromana* și *Diplomatarium Italicum*.

Opera lui Vasile Pârvan reprezintă, și cantitativ și calitativ, un tezaur neprețuit. Privită sub orice unghi, ea se află la nivelul celei mai înalte eflorescențe a oricărei culturi. Au trecut patru decenii de cînd această operă s-a încheiat brusc. În acest timp în țara noastră științele despre antichitate și cu deosebire arheologia au făcut progrese considerabile. Numărul specialiștilor a crescut foarte mult. Lucrările lui Pârvan au fost cercetate din toate punctele de vedere, au fost confruntate cu cele mai noi descoperiri și în lumina celor mai severe metode. Bilanțul criticii, însă, le-a rămas în esență favorabil. De sigur, unele sau altele din ideile și concluziile acestui învățat pot fi acceptate sau respinse, parte din informațiile și interpretările sale pot fi dovedite incomplete sau greșite. Știința înaintează pe linia sinuoasă a dibuirilor, discuțiilor, revenirilor, îmbunătățirilor. Ea nu cunoaște infailibilități. Cu atît mai demn de reținut este că azi lucrările lui Pârvan își mențin, în general, valoarea și utilitatea din momentul cînd au apărut și că toate impun respect prin concepția științifică superioară, prin informația vastă și conștiincioasă, prin spiritul critic fin și prin originalitatea care le stau la bază.

Moartea năprasnică a lui Vasile Pârvan, venită la vîrsta de 45 de ani neîmpliniți, atunci cînd se afla în culmea productivității sale intelectuale și cînd își începuse seria marilor sinteze despre antichitatea patriei, a fost o pierdere ireparabilă pentru cultura românească și pentru știință în general. Numeroase sînt domeniile pe care le-a onorat cu destoinicia sa, cu știința sa înaltă, cu inteligența sa scînteietoare, cu puterea sa de gîndire, cu dinamismul personalității lui, cu voința sa de faptă, cu apriga sa luptă împotriva inerției și peste tot a lăsat un gol dureros. Studiile despre antichitatea clasică au fost lipsite de unul dintre corifeii lor și niciodată nu se va putea regreta de ajuns că a rămas nescrisă sinteza *Dacia romană*, pe care el tocmai voia s-o înceapă, ca o continuare a volumului *Getica*. Era pregătit pentru o asemenea operă printr-o muncă și o meditație de o viață întreagă.

Îl pomenesc cu recunoștință și pietate aceia care l-au cunoscut de aproape și care s-au împărtășit din dărnicia spiritului său superior. Școala arheologică românească, pe care el a creat-o și căreia el i-a imprimat trainică vitalitate, va urma totdeauna, urcînd tot mai sus, pilda aceluia care a slujit cu o neîntrecută vrednicie „cultul pios al amintirii lăsate în resturi și ruine și cultul entuziast al geniului omenesc, continuu învins și continuu din nou biruitor". Generații după generații de muncitori ai științei și ai culturii românești îi vor cinsti memoria, aducîndu-i profundul lor omagiu. Așa precum el însuși spunea despre sentimentul de gratitudine care ne leagă de înaintașii noștri :

„Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculgere spre pămîntul unde dorm oamenii vechi, din țărîna cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi".

VALEA REGILOR

MANOLE NEAGOE

În contrast cu căldura din timpul zilei, dimineața este rece, de o excepțională puritate. Atmosfera este atît de curată și este atît de multă lumină, încît o barcă cu pînze pe Nil pare o uriașă rîndunică, cu aripile larg desfășurate, atît de perfect reproduce apa imaginea răsturnată. Cînd căldura începe să urce, trecem Nilul spre locul plin de taine, unde se întinde deșertul de necuprins, tărîm al morții, unde zilnic în nuanțe stranii violete se oficia moartea marelui Ra. Aici și-au ales lăcașul de veșnicie faraonii și demnitarii mai însemnați.

Aspirînd la nemurirea sufletului, dar fără să-l separe vreodată de lumea de pe pămînt, fie din pricina unei insuficiente capacități de abstractizare, fie din pricina unei prea mari dragoste față de lumea terestră, egiptenii au căutat să rezolve această problemă printr-un compromis simplu, dar emoționant : sufletul își petrecea ziua în mormîntul în care se afla mumia, iar noaptea, cînd ia naștere frica primară, instinctivă a omului față de întuneric, sufletul părăsea mormîntul, se urca în barca solară și străbătea împreună cu zeii și sub protecția acestora „ținuturile de dincolo", pentru ca în zori să revină iarăși în mormînt sub forma unei păsări cu cap de om. Datorită acestei concepții despre viața de apoi, rezolvarea arhitectonică și artistică a mormîntului va constitui tema care va polariza majoritatea eforturilor spirituale și artistice ale unui popor. Construcția mormîntului, decorarea lui erau întocmite în așa fel, încît creau un cadru cît mai apropiat de viața obișnuită, dar ofereau și securitatea unui loc atît de important în concepția omului de atunci. În acest scop s-a născut o artă excepțională care, prin căutări necontenite, a încercat să rezolve în arhitectură, de la piramide la mormintele necropolei tebane, unele dintre cele mai dificile probleme de geometrie prin soluții arhitectonice de o îndrăzneală și ambiție a colosului pe care numai știința și tehnica modernă a betonului armat le poate depăși, iar în pictură și sculptură, realizări incomparabile ca inspirație și execuție. Din această cauză, mormintele de la Luxor constituie ele însele un muzeu vast și unic în lume. S-au descoperit pînă acum peste 1 000 de morminte, dintre care 400 sînt numerotate, iar peste 100 prezintă un mare interes din punct de vedere artistic.

Cele mai impunătoare ca proporții sînt cele 70 de morminte din Valea Regilor, locul cel mai sălbatic din întreaga necropolă. Un drum îngust urcă pieptiș pînă sub vîrful muntelui. O văiugă strîmtă și întortocheată, mărginită din toate părțile de pereții abrupți și scorojiți de căldura nemiloasă a soarelui, cu un petec de cer încins deasupra, singura nată străină într-un peisaj halucinant, aceasta este celebra Vale a Regilor. Unicul loc de refugiu este o baracă de lemn, bine aprovizionată cu răcoritoare.

Construcția mormintelor impresionează prin îndrăzneală și prin proporții. Constituite în general dintr-un puț prin care au fost introduse mumia și mobilierul camerelor mortuare și care a fost astupat după terminarea lucrului, ca să nu i se mai cunoască urma, mormintele reprezintă o suită de culoare care merg aproape în linie dreaptă, întrerupte de camere și puțuri înșelătoare pentru a deruta pe hoți, pînă în camera sar-

cofagului. Unele se frîng la jumătatea drumului în unghi drept, cum este mormîntul lui Amenofis al II-lea (1450—1425 î.e.n.).

Primul mormînt pe care-l vizităm este acela al lui Tutankhamon. Mormîntul a fost descoperit, în anul 1922, de arheologul englez Howard Carter, șeful misiunii arheologice particulare a lordului Carnarvon și a constituit un eveniment cu totul excepțional în materie de arheologie : mormîntul era intact. Cu toate că se păstrează urmele unei tentative de a jefui mormîntul încă din vremea dinastiei a XX-a, se pare însă că hoții au fost prinși de îndată ce pătrunseseră în mormînt, încît nu s-a produs nici o pagubă. Inventariat și sigilat, a fost așa de bine ascunsă intrarea lui, încît s-a pierdut urma, și redeschiderea sa, în vremea noastră, a dus la descoperirea celei mai bogate recolte de vestigii ale vechii culturi egiptene, atît prin cantitatea, cît și prin calitatea lor.

După ce s-a practicat în stîncă un culoar rectangular, se ajunge la scara care coboară aproape pe verticală în mormînt. Dintr-o cameră întunecoasă, primitiv cioplită și fără nici un ornament, se intră într-alta mai mare, luminată electric. Primul contact cu pictura mormintelor este covîrșitor. Impresia produsă depășește infinit imaginea alcătuită pe baza reproducerilor, oricît de bune ar fi. Spectacolul este de-a dreptul feeric. Toți pereții sînt plini cu pictură. Pe peretele din față sînt prezentate funeraliile faraonului, pe altul o suită de maimuțe pictate cu un umor și un simț al realului uimitor. În mijlocul acestei camere se află sarcofagul din calcar cristalin, pe care sînt gravate cu caractere fine texte religioase, iar la cele patru colțuri sînt sculptate în ușor basorelief zeități înaripate, menite să protejeze mortul cu aripile lor desfăcute.

Cunoscînd în muzeul din Cairo cantitatea imensă de obiecte care au fost găsite în acest mormînt, te întrebi cum de au putut încăpea într-un spațiu atît de mic. Și dacă în acest mormînt, cel mai mic din Valea Regilor, aparținînd unui faraon care a murit înainte de 20 de ani, atît de lipsit de importanță încît nu se știa mai nimic despre el, pînă la descoperirea în anul 1922 a mormîntului, descoperire care l-a făcut celebru, ce tezaure trebuie să fi cuprins mormintele imense ale marilor faraoni Ramses al II-lea, Seti I, Amenofis al II-lea etc. ?

După acest prolog de bun augur, ne îndreptăm spre mormîntul cu nr. 17, mormîntul lui Seti I (1312—1298 î.e.n.), unul dintre cele mai mari și frumoase morminte din Valea Regilor. Lungimea acestuia este de aproape 150 de metri și, deoarece culoarele sînt de obicei în pantă, adîncimea sub nivelul mării

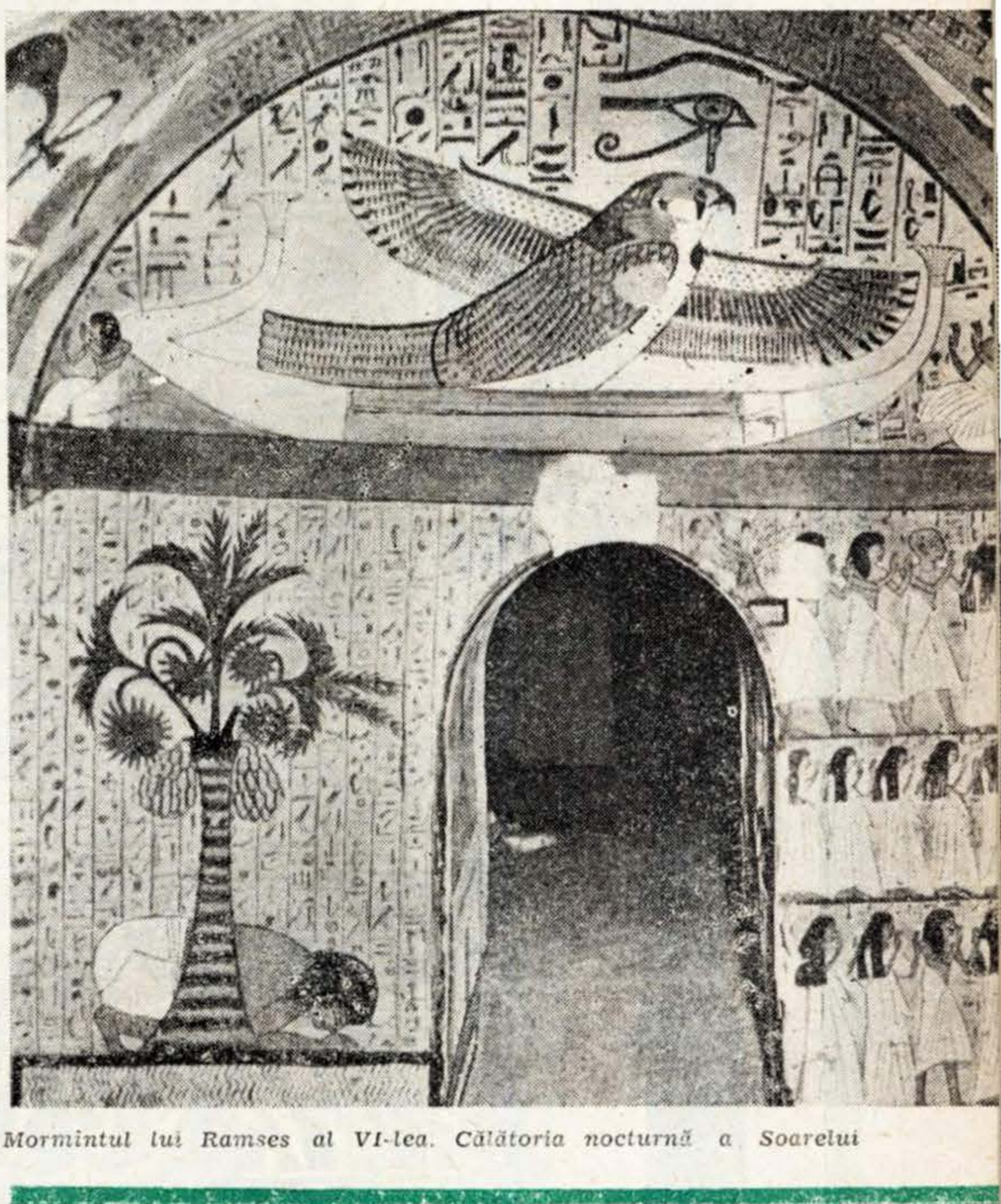

Mormintul lui Ramses al VI-lea. Călătoria nocturnă a Soarelui

este de peste 50 de metri. De cum pătrunzi în mormînt, o scară cu 27 de trepte te coboară aproape pe verticală la un prim culoar. Pereții acestuia sînt pictați în întregime, plafonul închipuind cerul, cu o mulțime de stele albe pe fond albastru închis. Una din picturi îl reprezintă pe Seti I în costum de gală în tovărășia zeilor.

Mormîntul lui Pachedu

După parcurgerea primului culoar, o nouă scară duce la un al doilea, care se sfîrșește într-o sală unde se află săpat un puț, cu scopul să deruteze pe jefuitori. Tot ca măsură de precauție și cu intenția de a-i înșela pe tîlhari, trecerea în camerele următoare era mascată. Pătrunzînd în cele două camere care se leagă de aceasta, hoții ar fi putut crede că aici ar fi trebuit să fie depus sarcofagul. Din această cameră se pătrunde în altele două, de 8 m pe 8 m fiecare, al căror tavan este susținut de cîte 2 și 4 stîlpi. De aici însă, o scară care pornește lateral duce la o serie de alte trei culoare care se sfîrșesc într-o încăpere cu latura de 8,50 m, al cărei tavan se sprijină pe 6 stîlpi, avînd 4 capele pe cele două laturi. Sarcofagul nu se afla nici aici, ci într-o altă cameră, în spatele acestei săli. Tot din sala mare pornește un puț cu trepte, care se continuă printr-un tunel. În intenția faraonului, mormîntul trebuia să fie mult mărit.

Am reprodus aceste detalii pentru ca cititorul, pe baza cifrelor, să poată să-și facă o imagine mai exactă despre proporțiile imense pe care le aveau unele din mormintele regale. Merită să fie subliniat însă un lucru: dacă sălile acestui mormînt au de obicei dimensiuni impresionante, culoarele sînt strîmte, din care pricină, atunci cînd le parcurgi, ai sentimentul acut al distanței, sentiment pe care-l amplifică aerul cald și înăbușitor îmbibat cu praful fin, realizat din contactul încălțămintei cu stînca alburie de calcar a podelei.

Sentimentul de colosal pe care ți-l dă vizitarea acestor morminte, pictura elegantă și somptuoasă care acoperă în întregime pereții acestora, îți lasă o impresie unică, de neuitat.

Mormîntul lui Harenheb. Regele între Horus și zeița Hator

Două tablouri şi o carte veche par să ofere răspuns la întrebarea: cine este femeia blondă din preajma lui Mihai Viteazul?

NECUNOSCUTA DE LA CURTEA ÎMPĂRĂTEASCĂ DIN PRAGA

AL. ALEXIANU

Sînt mai bine de şaptezeci de ani de cînd, în paginile „Analelor Academiei Române", se dădea la iveală o admirabilă pînză în ulei, interesînd trecutul poporului nostru. Tabloul, descoperit în Muzeul de Artă şi Istorie din Viena, reprezenta o alegorie inspirată din antichitate: Cresus arătîndu-şi comorile lui Solon. Scena se petrecea totuşi în martie 1601, în Palatul Hradçany, la curtea praghează. Pe planul întîi apărea însuşi împăratul Rudolf al II-lea, în rolul bogatului Cresus, într-un costum de epocă, puţin orientalizat. În rîndul celorlalte personaje care compuneau anturajul împăratului, se arăta, acum pentru prima oară într-un tablou occidental, statura impunătoare a lui Mihai Viteazul cu trăsăturile feţii energice, cu torsul îmbrăcat în platoşă, cu mantia — agrafată la gît — atîrnînd pe umeri, şi, pe cap, cu nelipsita cuşmă cu surguci şi pene de cocor.

Din 1601 şi pînă astăzi tabloul a cunoscut o oarecare răspîndire, fiind copiat în culori, reprodus şi descris de N. Iorga şi de alţii. Între timp au fost descoperite şi alte versiuni ale acestui tablou, aflătoare la Avignon, St. Petersburg, Roma, Bruxelles, Berlin, Paris etc. Se identificase cu acest prilej şi autorul prototipului, în persoana pictorului Frans Franken II, singurul care, la 1601, se putea găsi în postul de pictor oficial al împăratului Rudolf.

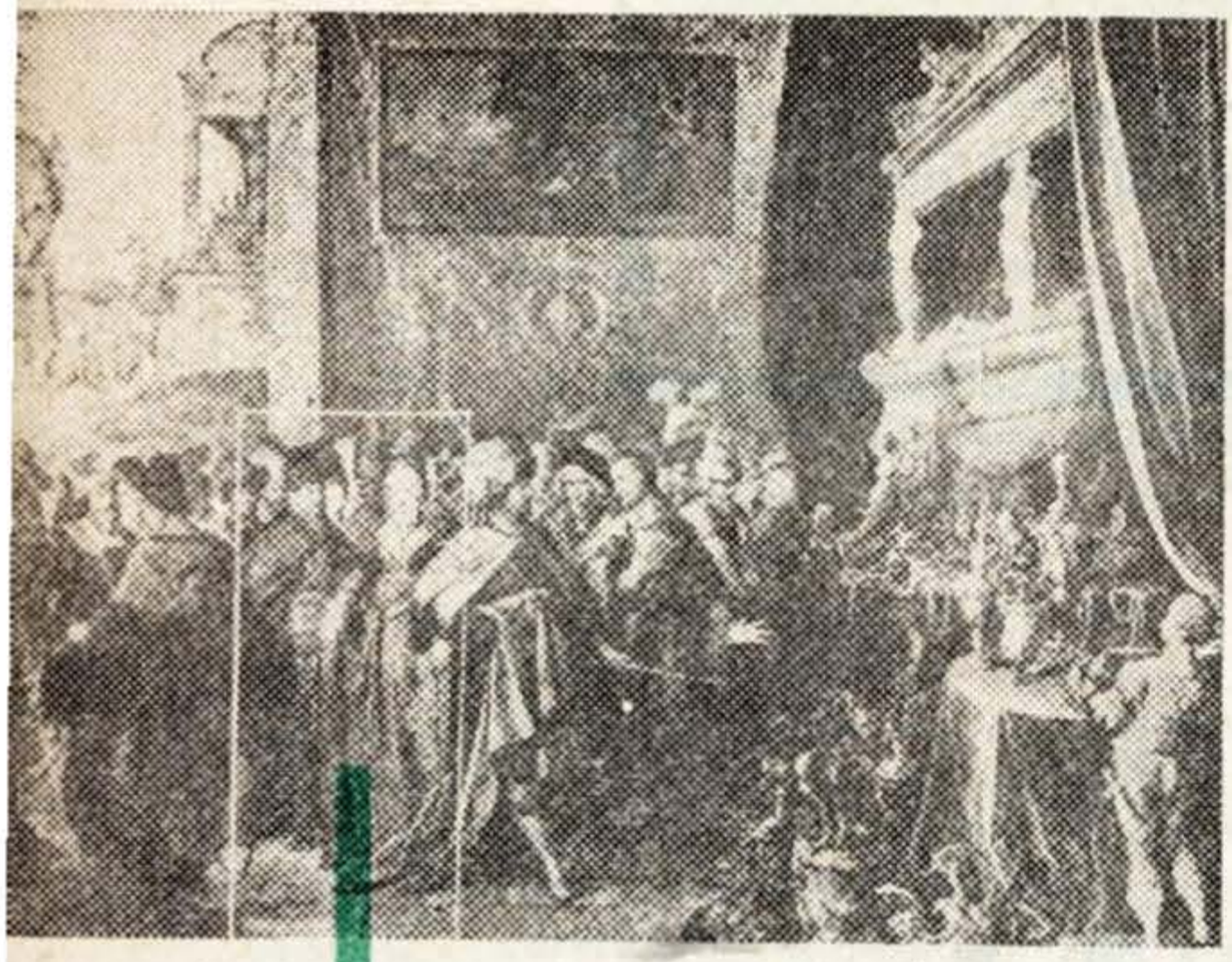

Mihai Viteazul la curtea împăratului Rudolf al II-lea, la Praga (tablou de Frans Franken)

Doi ani mai tîrziu, tot în publicațiile Academiei, N. Iorga aducea la cunoștința cercetătorilor o nouă descoperire făcută, un nou tablou cu Mihai Viteazul, găsit, de data aceasta, printre pînzele Muzeului Prado din Madrid.

„O foarte elegantă doamnă"

Cine era în personajul femenin din centrul ambelor tablouri, femeia blondă care apărea ca un „pandant" nelipsit al voievodului nostru, atît în tabloul de la Viena, cît și în pînza de la Madrid?

Prințesă ori numai doamnă de la curte, ea părea să-și ofere cu gingășie brațul temutului voievod în tabolul lui Fr. Franken; în pînza anonimă de la Madrid (pe care astăzi o bănuim lucrată din îndemnul ardelenilor) era plasată de pictor în imediata vecinătate a voievodului nostru (un Irod superb), ea jucînd rolul, cu tîlc, al Irodiadei.

S-a crezut la un moment dat că femeia din tabloul lui Franken n-ar fi decît domnița Florica, fiica lui Mihai Viteazul. Proiectul de căsătorie între împăratul Rudolf al II-lea și fata voievodului era cunoscut de cărturarii noștri. Astfel Mihail Kogălniceanu era convins că domnița Florica însoțise pe voievod la Viena și la Praga: „La 23 martie voievodul apăru prima oară la curte; statura sa impunătoare și frumusețea sa stîrnită admirația lui Rudolf al II-lea și a întregii nobilimi germane, dar mai ales frumusețea fiicei sale făcu o impresie încă și mai mare și farmecele ei emoționară în așa măsură pe împărat, încît acesta nu vorbi vreme de cîteva zile decît despre unirea lui cu frumoasa valahă".

Dar domnița Florica nu putea să se afle la Praga în acest timp. Căci în nici o știre din cîte avem despre sosirea lui Mihai în „orașul de aur" nu se amintește un singur cuvînt despre prezența ei alături de voievod.

Unii au crezut că recunosc în această persoană pe însăși fiica împăratului, uitînd cu desăvîrșire că Rudolf nu numai că nu

Detaliu

Detaliu

Mihai Viteazul în rolul regelui Irod (tablou de la muzeul Prado din Madrid)

avea copii, dar, în acea vreme, își căuta el însuși o nevastă.

În cele din urmă, rămînînd infructuoase, încercările de identificare a personajului au fost abandonate. Pomenind despre ea, în 1930, N. Iorga o numește doar o *„foarte elegantă doamnă, în rochie largă"*. Și de atunci, după cît știm, însoțitoarea voievodului nostru la curtea din Praga a rămas la fel de necunoscută, cum fusese la început.

Capul de pe tipsie

În ceea ce ne privește, credem că am putea spune astăzi, cu probabilitate, cine se ascunde sub masca acestui personaj. Enigma pare să se dezlege cu ajutorul „Irodiadei", pînza descoperită la Madrid, precum și cu ajutorul unor pasaje dintr-o carte veche, contemporană cu eroii.

Din personajele tabloului madrilen, numai două dețin roluri principale, jucînd cu adevărat drama biblică ; la curtea lui Rudolf, ele erau, desigur, în acel moment în centrul conversației generale. În fața lui Mihai Viteazul femeia blondă s-a oprit în loc, prezentînd senină, pe o tipsie însîngerată, un cap de om, de curînd despărțit de trunchi.

Aluzia este transparentă. De hatîrul sau la cererea acestei frumoase femei, *Irod* (Mihai Viteazul) a sacrificat un om. Pe cine jertfise voievodul român, satisfăcînd, în felul acesta, dorința necunoscutei doamne ? La întrebarea aceasta credem că am putea răspunde citînd cîteva rînduri din cartea lui N. De Montreulx, *sieur de Mont Sacré, gentilhomme de Maine,* carte intitulată *Histoire univérselle des Guerres du Turc depuis l'an 1565 jusqu'a la trefve faicte en l'année 1606. A paris MDCVIII, Tome seconde* *.

Să reconstituim evenimentele care au avut loc în Transîlvania în 1599, Sigismund Bathory fusese înlocuit de cardinalul Andrei, vărul lui, care, pe lîngă tron, spun contemporanii că ar fi vrut să-i ia și soția, pe Maria Cristina. De altfel prințul Ardealului renunțase de mult la ea. Cardinalul era ceea ce se chema un „detestabil cleric", cu atît mai mult cu cît încercase să-l otrăvească pe Sigismund. Pe de altă parte, Mihai Viteazul se pregătea să intre în Ardeal, cu sau fără consimțămîntul imperialilor. Se știe că aceștia n-ar fi fost de acord cu intrarea lui Mihai în Ardeal : îl cunoșteau prea bine și se temeau de el. Iată însă că de Montreulx ne spune că, la curtea din Praga, fosta soție a lui Sigismund Bathory, detronata arhiducesă Maria Cristina, dorea din tot sufletul acest lucru.

Ea cerea lui Rudolf al II-lea să intervină pe lîngă Mihai pentru ca acesta „să gonească pe uzurpator". Ce a urmat, se cunoaște : Mihai a biruit oștile cardinalului și acesta, prins de secui în munți, a fost decapitat. Dacă însă doamna lui Mihai se înduioșa acum sincer și muntenește („Vai, săracul popă !"), doamna lui Sigismund Bathory, divorțată de soțul ei, nu avea se pare nici un motiv să se întristeze de pieirea celui care-i uzurpase tronul și o jignise cu petirea lui.

Izgonită din Transilvania, ea va fi jubilat, la gîndul că fusese răzbunată. Necunoscutul pictor de curte, socotind acest eveniment ca pe un triumf al frumoasei prințese, găsea nimerit să-l celebreze printr-un tablou, o compoziție remarcabilă, în care să exprime, în felul lui, sentimentul de compasiune al omului de casă al Bathoreștilor, pentru tragicul sfîrșit al cardinalului. Explicația aceasta ne ajută să stabilim, cu oarecare aproximație, vremea la care a fost lucrat tabloul, el putînd fi datat cam de pe la mijlocul anului 1600, adică în urma cuceririi Transilvaniei și, mai precis, puțin timp după 21 iulie, dată la care Mihai Viteazul primise, din partea lui Rudolf al II-lea, colanul „Vulturului habsburgic" (pe care-l poartă la gît, în pictură).

Și acum, după ce am expus temeiurile bănuielii noastre, potrivit căreia însoțitoarea lui Mihai la Praga și „Irodiada" de la Madrid ar fi una și aceeași persoană cu fosta principesă Maria Cristina, credem că e necesar să scriem cîteva rînduri și despre această femeie, cu atît mai mult cu cît chiar unii dintre contemporani au ignorat calitatea în care se găsea ea la curtea praghezã. Astfel, pentru de Montreulx însuși, Maria Cristina era nepoata lui Rudolf, iar cronicarul român de mai tîrziu o socotea sora împăratului.

Or, Maria Cristina nu era nici *fiică,* nici *soră,* nici măcar *nepoată,* ci *vara* lui Rudolf al II-lea, tatăl arhiducesei fiind frate cu Maximilian, tatăl împăratului Rudolf.

Ea se născuse la Graz, în ziua de 10 noiembrie 1574, ca fiică a arhiducelui Carol de Stiria și Carintia și a prințesei Maria de Bavaria. Avea așadar aproape 20 de ani cînd a fost cerută în căsătorie de Sigismund Bathory, prin solul Ștefan Bocskay, unchiul prințului, trimis în acest scop la Praga, în anul 1595.

În 1607 Maria Cristina se călugărea la mînăstirea din Halle. Șase ani mai tîrziu, Sigismund Bathory murea la Praga fără glorie, *miseramente* cum scrie, la 5 aprilie 1613, un corespondent al dogelui Veneției. În 1621 fosta lui soție îl urma în mormînt.

---

* „Istoria universală a războaielor Turcului, de la anul 1565, pînă la armistițiul încheiat în anul 1606", vol. II.

VICTORIA „TAURULUI CARE ȘADE"

NICOLAE MATEI

Conchistadorii spanioli și portughezi ai Lumii Noi, ademeniți de mirajul fabuloaselor tezaure ale incașilor și aztecilor, au pătruns repede în inima teritoriilor descoperite, parcurgînd într-un interval relativ scurt distanța de la Atlantic la Pacific. Spre deosebire de ei, colonialiștii britanici, statorniciți din 1606 pe teritoriul de azi al Statelor Unite, nu erau niște aventurieri setoși de îmbogățire rapidă și cu orice risc, ci agricultori hotăriți să cultive pămînturile cucerite.

Pentru locuitorii autohtoni ai Americii de Nord (pe care eroarea lui Columb îi face să poarte pînă astăzi numele de indieni), consecința acestui fapt nu a fost decît amînarea procesului de nimicire a lor de către albi. Căci pe măsură ce numărul coloniștilor creștea, nevoia de pămînt devenea tot mai mare și băștinașii erau izgoniți de pe teritoriile pe care triburile lor le stăpîneau de generații. Deși mai lentă decît în America Latină, exterminarea „pieilor roșii" a avut — în S.U.A. și Canada — un caracter și mai masiv decît în posesiunile regilor iberici.

Singurii indieni buni...

Toate mijloacele au fost folosite pentru aducerea la îndeplinire a acestui genocid. Metodele „pașnice" includeau contaminarea premeditată cu maladii infecțioase (rujeolă, sifilis etc.), răspîndirea alcoolismului, distrugerea turmelor de bizoni — sursa principală de hrană a majorității indienilor — și altele. Dar, bineînțeles, metodele sîngeroase erau considerate de albi mai eficace și mai radicale. În 1723, colonia Massachussets premia cu 100 de livre pe cel care aducea „un cap de bărbat roșu de peste 12 ani", iar Pennsylvania, mai generoasă, acorda 50 de taleri de aur și pentru capul unei femei băștinașe.

Inaugurate în 1630, cu luptele duse împotriva tribului **pecquot,** războaiele cu indienii s-au succedat la intervale din ce în ce mai frecvente, atît în perioada colonială, cît și după dobîndirea independenței de către S.U.A. Lozinca lansată de generalul John Harmer — „singurii indieni buni sînt cei morți" — se transformase într-o politică oficială, aplicată cu feroce și crudă perseverență.

Dezbinați între ei, cu o economie înapoiată și un armament primitiv, indienii au căzut jertfă superiorității pe care inamicul o manifesta pe toate planurile. Adesea, însă, ei au opus o rezistență dîrză cotropitorilor, înregistrînd uneori strălucite victorii. Astfel, în 1790—91, vestita căpetenie Little Turtle (Mica broască țestoasă) a înfrînt pe generalii Harmer și St. Clair lîngă Cincinnati. Începînd din 1805, Tekumseh a organizat un front comun al cîtorva triburi împotriva albilor și a reușit să țină în șah armata americană vreme de șase ani. Sub conducerea lui Osceola, seminolii au luptat cu succes în 1832—1839 împotriva unor trupe de trei ori mai numeroase.

Răsplata — o „rezervă"

Siouxii (sau **dakoții,** cum li se mai spunea) formau cea mai importantă familie de triburi din nordul Mexicului. Ei ocupau trei teritorii — în actualele state Virginia, Mississippi și Carolina de sud și de nord — și erau celebri pentru vitejia lor. Tentativele albilor de a le smulge, prin forță sau înșelătorie, porțiuni din pămînturile lor se soldaseră în general cu eșecuri. Dar la mijlocul veacului trecut a început marea presiune a colonizării vestului și ciocnirile sporadice au căpătat proporțiile unei veritabile campanii.

În fruntea **siouxilor** se afla Sitting Bull („Taurul care șade"), ultimul descendent al unei mari dinastii de căpetenii indiene. Medic extrem de priceput, Sitting Bull era în același timp înzestrat cu un real talent de strateg și tactician, care i-a atras porecla de „Napoleonul pieilor roșii".

În timpul războiului civil, **siouxii** au fost de mare ajutor armatelor nordiste : hărțuind necontenit trupele sclavagiste și dezorganizîndu-le liniile de aprovizionare, ei au contribuit la victoriile obținute de generalul Grant în ofensiva sa spre sud. După încheierea păcii, răsplata a fost parcarea lor într-o „rezervă" — teritoriu sterp, care nu oferea nici o posibilitate de hrană.

Sitting Bull a reacționat imediat și cu multă vigoare. În 1866, forțele trimise să escorteze pe indieni spre „rezervă" au fost puse pe fugă. Așa a început un război care a durat zece ani și a fost jalonat de un șir neîntrerupt de victorii ale **siouxilor.**

Exasperate de neputința lor de a pune capăt acestei rezistențe, cercurile conducătoare de la Washington au decretat în 1876 o mobilizare parțială. Trupe cu un efectiv total de aproape 80 000 de oameni (cifră enormă pentru Statele Unite în epoca respectivă) au fost trimise împotriva lui Sitting Bull. Unitatea de elită a acestei armate era divizia a 7-a de cavalerie, comandată de generalul George Armstrong Custer.

Deși nu participase decît la puține expediții de represalii contra indienilor, Custer se bucura de faima unui expert. Comentînd trimiterea lui, ziarele americane ale vremii scriau, pline de siguranța izbînzii : „Taurul care șade ar face mai bine să se ridice și să o ia la sănătoasa".

Capcana

Și într-adevăr, primele zile ale campaniei păreau să justifice cele mai optimiste previziuni. **Siouxii,** care nu dăduseră niciodată înapoi, se retrăgeau acum în grabă („în debandadă", scria presa). Custer publica două-trei comunicate pe zi, anunțînd cu orgoliu fiecare kilometru parcurs, ca și cum ar fi înaintat pe teritoriul unei țări străine. Un singur element lipsea din triumfătoarele buletine : indienii. Nici unul din ei nu fusese luat prizonier. Nici măcar vreun cadavru al unui inamic mort nu putuse fi găsit.

Ajunși în regiunea trecătorii de la Little Bighorn, cîțiva dintre membrii statului major al generalului Custer au ezitat. De o parte și de alta a pasului se înălțau pereți verticali de stîncă. **Siouxii** continuau să fie invizibili. Nu era oare temerar ca divizia să se angajeze în trecătoare ?

„Nu, a ripostat Custer. Indienii sînt în panică și trebuie să profităm de această stare de spirit. Nimeni nu se va atinge de noi".

Ținîndu-se drept în șea, generalul a intrat cel dintîi în îngustul canion. Cavaleriștii l-au urmat, în rînduri atît de înghesuite, încît crupele cailor se izbeau între ele la fiecare pas. Drapelul diviziei a trebuit să fie înfășurat, pentru a nu se rupe de colții ascuțiți de piatră. Apăsați de peisajul sălbatic, oamenii înaintau în tăcere.

Deodată, liniștea a fost sfîșiată de urletul prelung al unui coiot. Era semnalul... De sus, au început să se prăvălească bolovani uriași, care striveau caii și călăreții sub greutatea lor. La capetele trecătorii, americanii au încercat să iasă în galop la loc deschis. Dar, răsăriți ca din pămînt, îi așteptau acolo **siouxii.** Țintind fără greș, cu vechile lor flinte, ei doborau unul cîte unul pe toți soldații care scăpaseră din strînsoarea ucigașă a pereților de rocă.

Dezastrul de la Little Bighorn a umplut de stupoare America. Generalul Custer pierise,

Generalul G. A. Custer

laolaltă cu 98 la sută din efectivele sale. O armată înzestrată cu tehnica necesară războiului modern fusese zdrobită de o mînă de „piei roșii"... „Taurul care șade" se dovedise un comandant incomparabil mai bun decît răsfățatul saloanelor din capitală.

Dar epilogul războiului era inevitabil să fie fatal **siouxilor.** Împotriva lor au fost trimise alte corpuri expediționare și, pînă la urmă, superioritatea numerică și materială și-a spus cuvîntul. Decimați, indienii au fost închiși în „rezervele" ce le erau destinate.

Deosebit de tragică a fost soarta lui Sitting Bull. Refugiat în Canada, el a revenit în S.U.A. în 1881, pe baza promisiunii că „va fi respectat ca un adversar leal și valoros". Dar provocările au început imediat și în 1882 s-a lansat împotriva lui un mandat de arestare. Timp de opt ani Sitting Bull a găsit adăpost la indieni, care nu l-au trădat, în ciuda premiului de 100 000 de dolari ce fusese pus pe capul lui. Abia în 1890 — și cu totul din întîmplare — l-a descoperit poliția în localitatea Grand River. Pentru a fi siguri că nu le mai scapă, agenții l-au împușcat imediat.

DISRAELI – ARTIST SAU POLITICIAN?

În editura „St Martin's" din Londra, a apărut o nouă biografie a lui Benjamin Disraeli, prim-ministru al Angliei în a doua jumătate a secolului trecut și unul din făuritorii imperiului colonial britanic. Autorul lucrării este Robert Blake, profesor de istorie la Oxford și unul din cei mai reputați specialiști în epoca victoriană.

Blake nu-și ascunde simpatia față de omul a cărui viață și carieră și-a propus să o înfățișeze de-a lungul a peste 800 de pagini. Pentru el, Disraeli a fost „un artist și un gînditor, mai curînd decît un politician". Probabil că autorul e conștient de paradoxul unei astfel de teze și de aceea se străduie să pună accentul pe laturile „umaniste" ale activității eroului său, lăsînd în relativă umbră ceea ce constituie componenta imperialistă a politicii sale.

Disraeli în tinerețe — un dandy cu preocupări „umaniste"

Fără îndoială, calitățile de romancier ale lui Disraeli pot fi și astăzi relevate. Dar nu pentru meritele sale literare i-a conferit regina Victoria titlul de lord Beaconsfield. Iar atunci cînd, referindu-se la Congresul de la Berlin, din 1878, Robert Blake susține despre premierul tory că a fost un „arhitect al păcii onorabile pentru toți", el neglijează în mod evident că onoarea (și profiturile) erau mai ales ale Angliei și că ceea ce se realizase era de fapt o **pax britannica.**

Și mai dificilă de acceptat este teza conform căreia Disraeli ar fi „dăruit" concetățenilor săi votul universal, prin Legea Reformei din 1867. În realitate, măsura adoptată de Parlamentul din Londra a fost rezultatul unor lungi și dîrze lupte duse de masele populare pentru dreptul de vot. E adevărat că Disraeli e cel care a sprijinit Legea Reformei, dar a făcut-o nu din „marea lui dragoste față de parlamentarism" — așa cum afirmă autorul —, ci dintr-o analiză lucidă a situației, care-l ducea în mod fatal la concluzia că numai așa puteau fi evitate atunci zguduirile sociale.

În ciuda prejudecății favorabile față de personalitatea lui Disraeli, lucrarea lui Robert Blake, prin bogata sa informație, pune într-o lumină destul de obiectivă moravurile politice ale Marii Britanii din epoca de glorie a imperiului său. Scrisă cu vervă și într-un stil elegant, cartea nu ezită să folosească și o anecdotică abundentă. Printre cuvintele de spirit ale lui Disraeli, citățm un exemplu : pe patul de moarte, el e întrebat dacă ar fi în stare să primească o ultimă vizită a reginei Victoria. Știind-o de decenii văduvă inconsolabilă a prințului-consort Albert, muribundul ripostează : „Nu, mulțumesc. Mi-e teamă că-mi cere să-i duc un bilet lui Albert, pe lumea cealaltă".

G.M.

LUMEA MEDITERANEANĂ

Dintre lucrările pătrunse de spiritul **Analelor,** cărora Marc Bloch și Lucian Fébvre le-au pus bază în 1929, cartea lui Fernand Braudel, „Le Mediterranée et le monde méditerranéen á l'époque de Philippe II". *(Mediterana și lumea mediteraneană în vremea lui Filip al II-lea),* Paris, 1966, este fără îndoială cea mai desăvîrșită. Apărută în prima ediție în 1949, ea s-a impus ca una din cele mai valoroase lucrări istorice din ultimii 50 de ani. În noua ediție, informația documentară este considerabil mărită. Cercetările recente prilejuiesc autorului comentarii și reflecții care instruiesc, deschid perspective, înlesnesc și îndeamnă spre căi puțin bătătorite viitoarele investigații.

În trăsături generale, concepția și arhitectura cărții au rămas aceleași. Ea este o încercare de istorie *globală,* văzută pe trei registre succesive sau trei „paliere" : cadrul geografic, istoria social-economică și istoria politică a lumii mediteraneene în anii 1550—1600.

Excelent scris, *cadrul geografic* permite autorului să cerceteze localizările, imobilitățile, repetițiile, „regulari-

tățile" mai importante ale istoriei mediteraneene care privesc existența de fiecare zi. Pe fundalul geografic este prezentată istoria *„socială"* în sens larg — și de istorie economică — cu avîntul și declinul ei, surprinse în cazul fiecăreia din țările bazinului mediteranean.

Evenimentele, politica și oamenii constituie cel de-al treilea, și ultimul, registru al lucrării lui F. Braudel. Apare aici clar definită poziția metodologică a autorului. El arată că este puțin atras de eveniment și chiar de „conjunctură", se consideră „structuralist", ținînd să precizeze, însă, că „structuralismul" nu trebuie să-l ducă pe istoric la abstracția matematică a raporturilor, care se exprimă în funcții, ci spre documentele de viață, în ceea ce aceasta are mai concret, mai cotidian, mai indestructibil, mai anonim omenesc.

Referiri, relativ multe, unele inedite cu privire la participarea românească la istoria lumii mediteraneene fac să crească interesul cititorilor români pentru cartea lui F. Braudel.

ȘT.Ș.

CĂDEREA CONSTANTINOPOLULUI

La 29 mai 1453, Constantin al XI-lea, ultimul din lunga succesiune a împăraților „celei de-a doua Rome", a murit luptînd pe străzile Constantinopolului, și astfel Bizanțul cade sub stăpînirea turcească.

Este vorba de o dată care prin tradiție constituie una din răscrucile istoriei, dar care — în ultimul timp — a început să fie interpretată oarecum diferit de mai mulți istorici, printre care se numără și Steven Runciman, autorul volumului *Căderea Constantinopolului*, apărut în Editura Cambridge.

Autorul relevă că și în domeniul politic, căderea Constantinopolului, ca eveniment, nu aduce schimbări, importante, fiindcă turcii ajunseseră înainte de această cădere pe țărmurile Dunării și înaintau spre Europa Centrală. „Toate aceste semințe fuseseră de mult semănate, astfel încît s-ar putea spune că prăbușirea Constantinopolului n-a făcut decît să grăbească secerișul recoltei".

Anul 1453 ar trebui totuși, după părerea autorului, să rețină atenția noastră într-o măsură mai mare, fiindcă reprezintă unul din punctele nodale în care se îmbină istoriile separate ale mai multor continente și popoare (greci, romani, turci etc.).

M.A.

ALEXANDRU CEL MARE ÎN ASIA

Cartea istoricului grec Arrianus, intitulată *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia* constituie astăzi principalul izvor scris asupra acestui grandios moment din istoria antichității. *

Concepută ca un jurnal de zi al expediției, cartea respectă cu conștiinciozitate adevărul istoric. Din dorința de a prezenta faptele așa cum s-au petrecut, Arrianus a cercetat scrierile istoricilor lui Alexandru cel Mare și, în mod deosebit, pe cele ale lui Ptolemaios și Aristobulos, care au meritul de a fi participat direct la expediția marelui macedonean. Mai mult chiar, lucru puțin obișnuit la istoricii antici,

el își începe povestirea prin a arăta izvoarele pe care le-a cercetat în vederea elaborării acestei opere.

Descrierea itinerariilor, a bătăliilor sau a diverselor momente ale acestei expediții, de un povestitor plăcut, interesant (și chiar pedant uneori), care nu se bazează pe legendă și anecdotă, ci pe un real talent, face din lucrarea lui Arrianus o lectură foarte antrenantă.

E.C.

* *Versiunea românească apărută în 1966 în Editura științifică este prima traducere integrală.*

POȘTA REDACȚIEI

VLAD DIONISIE — Șc. Fundeni — raionul Rm. Sărat. Propunerea dv. de a se realiza un muzeu numismatic în scopul dezvoltării interesului și preocupării elevilor pentru istorie ar trebui înaintată Comitetului raional pentru cultură și artă. La rugămintea de a identifica moneda existentă în muzeul dv., a cărei fotografie ne-ați trimis-o, vă vom da în scurt timp răspuns. Țineți legătura cu redacția noastră.

GEORGE BUDIȘTEANU — București. Despre personalitatea lui I. G. Duca veți găsi două materiale chiar în acest număr al revistei. Dacă dețineți elemente cu caracter inedit privitor la I. G. Duca, vă rugăm să luați legătura cu redacția.

GRATIAN JUCAN — Cîmpulung Moldovenesc. Strădania dv. de a prezenta cîteva aspecte din viața lui Mihail Kogălniceanu, din care răzbate dragostea fierbinte de țară a marelui om politic, este lăudabilă. Reține atenția în special fragmentul pe care îl redăm mai jos: **Despre activitatea culturală, științifică și politică, ca și despre sentimentele de care a fost animat în întreaga viață, a mărturisit singur într-o privire retrospectivă, care-i definește personalitatea: „CUM SĂ NU-MI IUBESC ȚARA, ȚARA STRĂMOȘILOR MEI, ȘI ȚARA COPIILOR MEI? CUM SĂ NU O BINECUVÎNTEZ ȘI SĂ NU-I DORESC DESTINELE CELE MAI LUNGI ȘI CELE MAI FRUMOASE, EI, CARE A FĂCUT PENTRU MINE, CEEA CE N-A FĂCUT PENTRU FIII SĂI CEI MAI ILUȘTRI, DÎNDU-MI OCAZIUNEA, RARĂ ÎN VIAȚA TUTUROR BĂRBAȚILOR POLITICI DIN TOATE ȚĂRILE ȘI DIN TOATE EPOCILE, DE A PUTEA SECERA, ÎNCĂ ÎNAINTE DE A AJUNGE LA BĂTRÎNEȚE, SĂMÎNȚA CE ÎN TIMPUL TINEREȚEI AM PUS ÎN PĂMÎNTUL NAȘTERII MELE?"**

ION DAVID — Cluj. Și în numerele viitoare revista va continua să publice fragmente din memoriile lui C. Argetoianu. Vom acorda, desigur, atenția cuvenită problemei desăvîrșirii unității naționale.

GEORGE STOICA — Craiova. Vă mulțumim mai ales pentru fotografiile trimise, pe care sperăm să le valorificăm într-unul din numerele viitoare.

VASILICA NICOLĂIASA — Brătulești, reg. București. Publicăm un fragment din scrisoarea dv.: **E o participare de mult așteptată la educarea politico-istorică a maselor din patria noastră. Nu știm cîte exemplare s-au tipărit dar peste 90% din ele au intrat în mîinile cumpărătorilor chiar în ziua apariției. A doua zi și în continuare interminabile întrebări: aveți Magazin istoric?** Cu aceasta am răspuns — deși, numai în parte — „dorinței arzătoare" a dv. de a vă publica părerile la poșta redacției. Oficiile poștale au datoria de a face abonamente. Vă sugerăm abonarea din vreme pe restul anului.

ADONIS POPOV — București. Subscriem la părerea dv. că **„ilustrațiile nu sînt simple POZE de MAGAZIN, ci DOCUMENTE, DOVEZI ale unor contexte istorice pe care le ilustrează"**, și de aceea, legendele lor trebuie să fie mai cuprinzătoare, să indice autorul, locul de unde sînt reproduse sau unde se află originalele etc.

LUPU NICA — elev, Radna, raionul Lipova, reg. Banat. Vom răspunde cerinței dv. ca în paginile revistei **„să fie publicat și un mic dicționar istoric, care să se refere la diferite noțiuni și denumiri istorice, mai rar întîlnite"** — cerință formulată de altfel și de alți cititori.

BERAR ULISE — inginer, București. Vă mulțumim pentru interesul manifestat față de revista noastră și reproducem atît scrisoarea dv., cît și una din fotografiile pe care ni le-ați trimis: **Vasul din fotografia alăturată îl am dintr-o achiziție mai veche și provine de la Mangalia. Este din bronz și se pare că este genovez, sec. XIII-XV".**

MAZILU IOAN — Cluj. Am citit cu interes articolul dv. despre urcarea lui Ștefan cel Mare pe tronul Moldovei, în care evocați, cu atîta căldură, domnia marelui voievod. Aniversarea în vederea căreia l-ați conceput a avut, însă, deja loc.

PAUL ȘERBĂNESCU — Alexandria. Problema conservării și restaurării monumentelor istorice constituie o problemă de interes național, căreia partidul și statul îi acordă o deosebită însemnătate. Fonduri importante au fost afectate acestui scop, iar pe întregul cuprins al țării numeroase echipe de specialiști întreprind acțiuni sistematice de cercetare și restaurare a monumentelor. Acest efort este susținut cu căldură de majoritatea covîrșitoare a intelectualilor, a cetățenilor, care pun suflet în păstrarea intactă a tezaurului monumentelor istorice făurite și lăsate nouă moștenire de geniul străbunilor, tezaur pe care aveam datoria să-l lăsăm la rîndul nostru — îmbogățindu-l — moștenire urmașilor noștri. Împărtășim indignarea dv. împotriva acelora care nu numai că nu îngrijesc, dar distrug monumentele istorice. Reproducem un fragment din scrisoarea dv. — cu speranța că problema pe care o ridicați nu va scăpa aten-

POȘTA REDACȚIEI

ției celor interesați : **„În apropiere de comuna Plopii Slăvitești (raionul Turnu Măgurele), într-un loc numit Aluniș, se află ruinele unei mînăstiri. Zidirea este veche, a suferit unele prefaceri și a fost locuită, se vede, pînă acum cîțiva zeci de ani. Am trecut acum doi ani pe acolo și m-am oprit cîteva ceasuri. Ruinele nu erau păzite de nimeni și lumea lua material de construcție. Se poate întîmpla să se piardă curînd orice urmă. Mi-au plăcut mult pisania și ancadramentele de piatră ale ferestrelor. Pisania este scrisă românește, cu caractere chirilice. Nu cunosc bine alfabetul chirilic și n-am putut descifra decît următoarele... ...ȘI AU ZIDIT ACIASTA SFINTA SI DUNAZEASCA MINASTIRE DEN TEMELIE DE PIATRA LINGA APA OLTULUI LA LOCU CE SA CHIAMA ALUNISI PRE HRAMUL... IN ZILE... UNUI S PREA LUMINATULUI OM IO MATE B UGRO B VOV KU... SI CU OSTENEALA SME(RI)TULU ȘI PLECATULU ROBUL LU DUNEZE JUPA... VO(R)NIC, JUPANITA ELENA CA SA FIE POM(ENITI) EI IN VECI DUNELOR SI PA(R)INTILOR DUMNIALOR AMI(N) VALEAT 7156 (1648) E vorba de Matei Basarab... Mi-ar fi plăcut să știu textul întreg al pisaniei și m-ar bucura să aflu că a fost salvată, cel puțin ea, deoarece orice întîrziere șterge ultimele urme“.**

CIOBANU VASILE — pensionar și veteran din primul război mondial — București. Am citit cu emoție rîndurile dv. despre episodul eroic de la Mărășești, la care ați luat parte : **„Toți cei 840 de ostași din care se compunea batalionul 3, am pornit la atac vijelios ca niște vulturi, așa cum ne aflam, doar în cămăși... Cînd îmi amintesc, după atîția ani, de grozăvia acelui măcel și că din 840 de ostași cîți erau, am rămas în viață numai 48, printre care și eu, care am fost numai rănit, îmi vin lacrimile în ochi și mă gîndesc la ei, la jertfa lor, cu multă pioșenie. Dar tot atunci a fost și victoria noastră“.** Vă dorim din toată inima, dv. și tuturor veteranilor de război, ani îndelungați de sănătate și fericire.

I. A. ZANET — Iași. Nădăjduim că acum, după ce au apărut primele numere, vi s-a spulberat îngrijorarea că „Magazinul istoric“ ar putea fi amenințat „să devină o revistă de pură specialitate“.

ISAC NICOLAE — Hunedoara. Facem loc, în coloanele revistei, îndemnului dv. : **Scrieți istorie, tovarăși — cît mai multă istorie... Scrieți despre istoria lumii, dar scrieți în special despre frumoasa istorie românească, cît mai des, căci ne unge la inimă, iar faptele de vitejie ale strămoșilor noștri ne schimbă și ne arată în fața lumii așa cum sîntem — adevărații stăpîni ai acestor locuri pe care le locuim ! Scrieți revista pe hîrtie și mai bună — că avem — iar atunci cînd o vom lega în volume pe ani, să apară ca o carte de înaltă ținută și valoare. Multe felicitări.**

GHIDOIU ION — salariat la Oficiul P.T.T.R., Curtea de Argeș. Suita de articole privind crearea statelor feudale românești, precum și unele materiale despre istoria monumentelor istorice din orașul dv., pe care le vom publica în viitor, vor da credem, răspuns dorințelor formulate în scrisoare.

SABINA MOTOGNA și dr. ALEXANDRU MOTOGNA — Timișoara. Nu putem publica articolul dr. Victor Motogna, deoarece el a mai apărut, cu ani în urmă, în altă revistă. Îl semnalăm însă celor interesați în studiul epocii lui Mihai Viteazul : „Un trădător : Aga Leca“ de Victor Motogna, în „Revista istorică“, an. XX, numerele 4—6 din aprilie—iunie 1934. Vă rugăm să ne scrieți, mai pe larg, despre manuscrisele la care vă referiți în scrisoarea dv.

Dr. C. SĂNDULESCU — București. Aspectele referitoare la viața dr. Carol Davila rezultate din cercetarea pe care ați întreprins-o, îndeosebi din studierea colecției ziarului „Oltul“ de acum 110 ani, sînt o contribuție prețioasă la studierea istoriei medicinii din Oltenia. Vă recomandăm extinderea cercetării și asupra altor izvoare — organe de presă ale vremii, arhive, memorii etc.

PUIU GEORGESCU — asistent universitar, Craiova. Monografia Craiovei, orașul cu bogat trecut istoric, interesează în bună măsură un cerc foarte larg de cititori. Cunoaștem preocupări ale unui colectiv care elaborează o asemenea monografie la circa 500 pag. Materialul trimis redacției privind **„Viața economică a Craiovei din cele mai vechi timpuri“** întrunește calități care-l fac interesant și util pentru cunoașterea orașului dv., de aceea redăm în continuare un fragment : **„Din vremuri demult apuse, avem mărturii ale unor misionari străini despre viața economică intensă a Craiovei. Episcopul catolic din Gallipoli, Petru Bogdan Bakșici care a trecut prin orașul nostru prin anul 1640, împărtășindu-și impresiile de călătorie arată că VIAȚA ECONOMICĂ A CRAIOVEI ERA VIOAIE. SE ȚINEA VINEREA BÎLCI, CUMPĂRÎNDU-SE VITE ALBE ȘI CARNEA PE CARE O PREFERAU ȘI ATUNCI ERA CEA DE BERBECE. Tot Baksici arată că la Craiova alergau fel de fel de oameni din satele și pămînturile vecine și negustori de tot neamul ca să cumpere dobitoace și să le ducă la Constantinopol“.** În legătură cu o eventuală colaborare la revistă, veți primi un răspuns mai amplu prin poștă.

— Articolele pentru revista „Magazin Istoric“ se trimit pe adresa redacției în trei exemplare dactilografiate. Recomandăm ca volumul unui articol să nu depășească 5 pagini dactilografiate. Se scrie pe o singură pagină la două rînduri (2 000 semne pe pagină). Ele vor fi însoțite și de ilustrații, dacă este cazul.
— Manuscrisele nepublicate nu se restituie.
— Autorii poartă întreaga răspundere pentru conținutul științific al materialelor.

Articolele se trimit cu o notă explicativă pe adresa redacției. În notă se vor indica numele, pronumele, profesia, domiciliul, nr. de telefon.

ADRESA REDACȚIEI
București, Str. Academiei nr. 39—41
Raionul 30 Decembrie, Oficiul poștal 22
tel. 15.09.91

Dat la cules : 25.V.1967. Bun de tipar : 20.VI.1967. Comanda nr. 71 264.
Tiraj : 100 000 exemplare.
Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“.

Construcție suplă, tapițerie de poliuretan, stofe în culori agreabile, iată cîteva din calitățile acestui fotoliu produs de întreprinderile MINISTERULUI ECONOMIEI FORESTIERE.

Prețul de vînzare : lei 650—710—770 — în funcție de caracteristicile și modelul stofelor.

FOTOLIUL

MEU

ONEȘTI

COMOD CONFORTABIL ELEGANT

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Prețul unui număr 5 lei ; abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

DIN SUMARUL NUMĂRULUI 4:
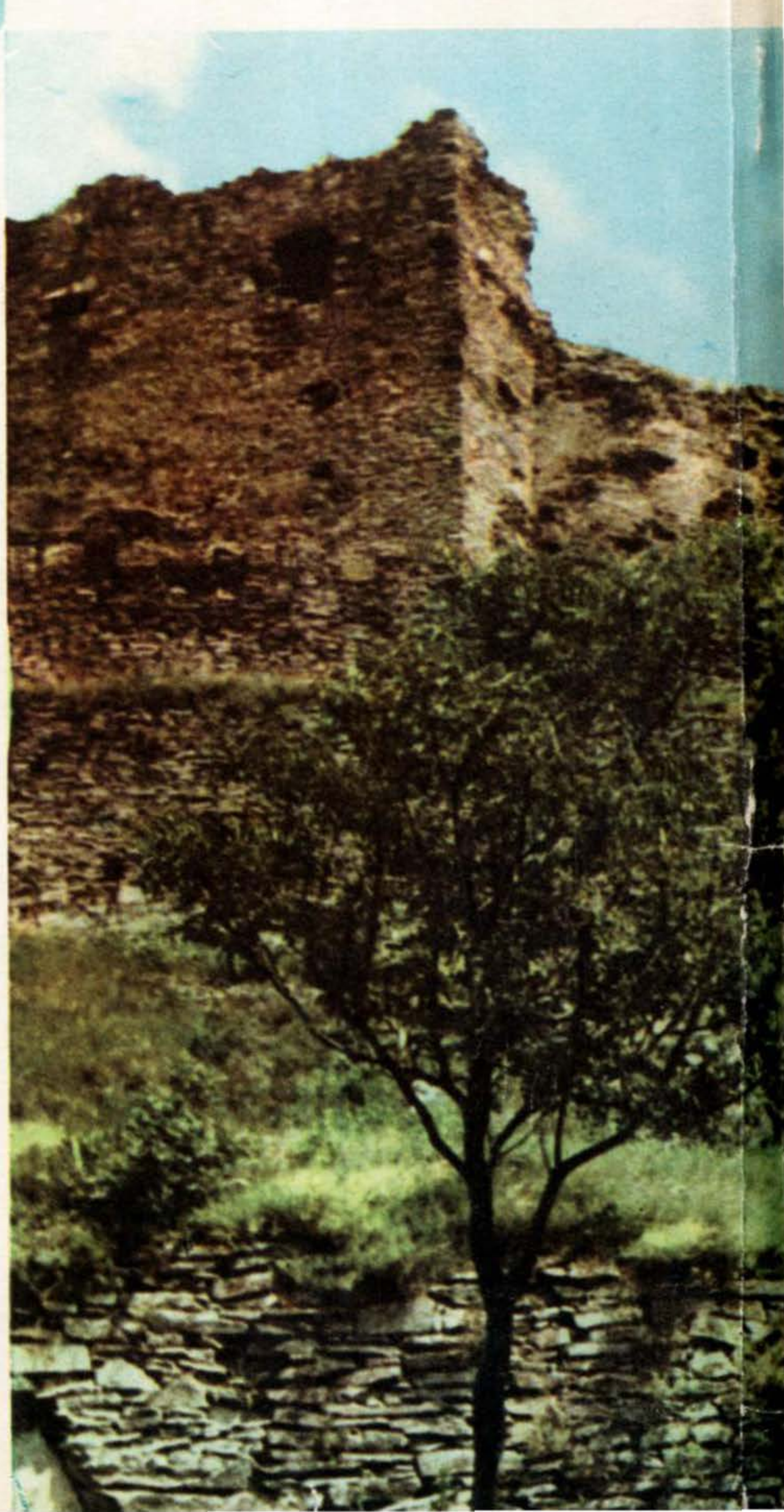
Pagini de epopee : Mărăști, Mărășești, Oituz 1917 • **Cetățene Capet la eșafod :** procesul și condamnarea la moarte a lui Ludovic al XVI-lea • **Mihai Tican Rumano nu a fost numai explorator** • **Spionajul hitlerist în România :** amestecul Berlinului în lupta pentru putere dintre Ion Antonescu și Garda de Fier • **O figură controversată : Rasputin** • **Olahus și Erasmus —** prietenia dintre umanistul de pe Argeș și savantul din Rotterdam • Din **„Memoriile" generalului De Gaulle** • **Moartea sub zidurile prefecturii :** un episod din eroica luptă pentru instaurarea guvernului democrat. • În continuare : **Memoriile** lui Constantin Argetoianu • **Conferința de la Ialta.**